

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

JELENA KANECKIENĖ
(TARPTAUTINĖS TEISĖS PROGRAMOS
MAGISTRANTŪROS NUOLATINIŲ STUDIJŲ STUDENTĖ)

**BŪTINASIS REIKALINGUMAS KAIP VEIKOS NETEISĖTUMĄ ŠALINANTI
APLINKYBĖ TARPTAUTINĖJE TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2017

TURINYS

Turinys.....	2
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
1. BŪTINOJO REIKALINGUMO DOKTRINOS TEISINĖ PRIGIMTIS.....	10
1.1. Doktrinos apibrėžtis	10
1.2. Ankstyvoji būtinojo reikalingumo doktrina	12
1.3. Šiuolaikinė būtinojo reikalingumo doktrina.....	17
1.4. Šiuolaikinės būtinojo reikalingumo doktrinos elementai.....	20
1.4.1. Esminis interesas	20
1.4.2. Sunkus ir neišvengiamas pavojus	22
1.4.3. Vienintelis būdas apsaugoti interesą.....	24
1.4.4. Interesų lyginimas.....	27
1.4.5. Tarptautinis įsipareigojimas nedraudžia doktrinos taikymo.....	29
1.4.6. Valstybė neprisidėjo prie susiklosčiusios situacijos atsiradimo	30
1.4.7. Valstybė nepažeidė <i>jus cogens</i> normos	32
1.5. Būtinojo reikalingumo atribojimas nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą ..34	
2. BŪTINOJO REIKALINGUMO KAIP VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS TEISĖS INSTITUTO SANTYKIS SU SUTARČIŲ TEISE	37
2.1. Būtinojo reikalingumo ir sutarčių teisės normų taikymas.....	38
2.2. Būtinasis reikalingumas kaip paprotinė ir sutartinė norma	41
3. BŪTINOJO REIKALINGUMO IR JĖGOS PANAUDOJIMO SANTYKIS	47
3.1. Būtinasis reikalingumas ir savigyna.....	47
3.2. Būtinasis reikalingumas ir humanitarinė intervencija.....	51
3.3. Būtinasis reikalingumas ir piliečių gelbėjimas užsienyje	55
4. ATSARGUMO PRINCIPO TAIKYMAS BŪTINOJO REIKALINGUMO SITUACIJOSE ..58	
4.1. Būtinasis reikalingumas aplinkosaugos bylose	58
4.2. Mokslinis netikrumas ir atsargumo principas būtinojo reikalingumo situacijose.....	59
5. BŪTINOJO REIKALINGUMO DOKTRINOS TAIKYMO PASEKMĖS	66
5.1. Veikos neteisėtumo pašalinimas	66
5.2. Neteisėtumo pašalinimo poveikis pažeistam tarptautiniam įsipareigojimui	69
5.3. Būtinojo reikalingumo taikymas ir kompensavimas už padarytą žalą.....	72
6. BŪTINOJO REIKALINGUMO DOKTRINOS KRITINIS VERTINIMAS IR PERSPEKTYVOS.....	76
IŠVADOS	81
LITERATŪROS SĄRAŠAS	84
ANOTACIJA.....	90
ANNOTATION.....	91
SANTRAUKA	92
SUMMARY	93

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

1. BIT – Investicijų skatinimo ir apsaugos sutartis
2. ICSID – Tarptautinis investicinių ginčų sprendimo centras
3. JT – Jungtinių Tautų Organizacija
4. MNG – Masinio naikinimo ginklai
5. NAT – Nuolatinis arbitražo teismas
6. NATO – Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija
7. THT – Tarptautinė humanitarinė teisė
8. TPPTP – Tarptautinis Pilietinių ir Politinių Teisių Paktas
9. TTK – Tarptautinės teisės komisija
10. TTT – Tarptautinis Teisingumo Teismas
11. VKTST – Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės

IVADAS

„Būtinasis reikalingumas nepaiso teisės!“ (Angl. „*Necessity knows no law!*“)

Theobald von Bethmann-Hollweg¹

„[Tarptautinė teisė] nepitaria idėjai, kad būtinasis reikalingumas nepaiso teisės.“ (Angl. „*[International law] rejects the idea that necessity knows no law.*“)

Oscar Schachter²

Būtinasis reikalingumas (angl. „*state of necessity*“, arba „*necessity*“³) yra viena iš aplinkybių, šalinančių valstybės, pažeidusios tarptautinę teisę, veikos neteisėtumą. 2001 m. Tarptautinės teisės komisija (toliau – TTK), ištyrusi valstybių praktiką, susijusią su būtinojo reikalingumo doktrinos taikymu, kodifikavo ją Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto (toliau – Valstybių atsakomybės straipsnių projektas) 25 straipsnyje⁴. Tačiau, minėtam dokumentui taip ir nepavyko tapti tarptautine sutartimi, pasirašyta daugelio pasaulio valstybių. Vietoj to, Jungtinių Tautų (toliau – JT) Generalinė Asamblėja patarė valstybėms vadovautis Valstybių atsakomybės straipsnių projektu savo praktikoje⁵.

Temos aktualumas ir problematika. Tai, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projektui iki šiol nebuvo lemta tapti visuotinai pripažinta tarptautine sutartimi, nėra netikėtumas. Dokumentą sudaro 59 straipsnis, kiekvienas iš kurių reguliuoja labai svarbius ir jautrius valstybių atsakomybės aspektus. Ko gero, būtų objektyviai neįmanoma pasiekti daugelio pasaulio valstybių solidarumo dėl kiekvieno atskiro straipsnio, juolab, kad jų turinys ir to turinio interpretavimas iki šiol kelia begalę klausimų ir debatų tarptautinės teisės arenoje.

¹ Roberto Ago, Addendum to Eighth Report on State Responsibility, U.N. Doc. A/CN.4/318/ADD.5-7 (1980), 38, fn. 110. Okupuodama Liuksemburgo ir Belgijos teritorijas 1914 m., Vokietija grindė savo veiksmus būtinuoju reikalingumu, kadangi tokiu būdu ji bandė užkirsti kelią Prancūzijos atakai per šių valstybių teritorijas. Kalbėdamas tuo klausimu Reichstage, Vokietijos Kancleris Teobaldas fon Betmanas Holvegas pareiškė, jog „būtinasis reikalingumas nepaiso teisės“. Kitaip tariant, jo manymu, Vokietijos veiksmai yra pateisinami vien tuo, kad tai yra būdas išvengti pavojaus, gresiančio valstybės egzistencijai, susiklosčius pavojingai situacijai.

² Oscar Schachter, *International Law in Theory and Practice* (Netherlands: Springer, 1991), 173. (Cituota iš Andreas Laursen, „The Use of Force and (the State of) Necessity,“ *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 37, (2004): 487.)

³ Roberto Ago pranešime, Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekte (International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries*, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1) ir doktriną nagrinėjančioje mokslinėje literatūroje yra vartojamos abi sąvokos. Lietuvių kalba yra vartojama „būtinojo reikalingumo“ sąvoka.

⁴ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries*, Supplement No. 10, A/56/10 (2001), 80-84. Valstybių atsakomybės straipsnių projektas Lietuvių kalba: Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė: Pagrindiniai dokumentai ir Jurisprudencija* (Vilnius: Eugrimas, 2003), 258-272.

⁵ United Nations General Assembly Resolution No. A/RES/56/83 (2002), para. 3.

Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str., kodifikuojantis būtinąjį reikalingumą, skamba taip:

1. „Valstybė negali remtis būtinuoju reikalingumu kaip pagrindu, pašalinančių veikos, neatitinkančios jos tarptautinio įsipareigojimo, neteisėtumą, nebent tokia veika:
 - (a) yra vienintelis būdas apsaugoti jos esminį interesą nuo sunkaus ir neišvengiamo pavojaus;
 - (b) ir nesukelia rimtos grėsmės valstybės ar valstybių, kurioms nustatytas šis įsipareigojimas, arba visos tarptautinės bendrijos esminiam interesui.
2. Bet koku atveju valstybė negali remtis būtinuoju reikalingumu kaip pagrindu, pašalinančiu veikos neteisėtumą, jei:
 - (a) pats tarptautinis įsipareigojimas pašalina galimybę remtis būtinuoju reikalingumu, ar
 - (b) ši valstybė prisidėjo prie būtinojo reikalingumo situacijos susidarymo.“⁶

Taigi, būtinojo reikalingumo koncepcijos esmė yra ta, kad valstybė, įsipareigojusi kitos valstybės ar valstybių atžvilgiu, atsidūrusi situacijoje, kai jos esminiam interesui gresia sunkus ir neišvengiamas pavojus, gali veikti nepaisydama anksčiau priimto tarptautinio įsipareigojimo, jeigu tai yra vienintelis būdas apsaugoti jos esminį interesą. Be to, 25 str. 1 d. (b) ir 2 d. numato ir papildomų saugiklių, kurių tikslas yra susiaurinti būtinojo reikalingumo aplinkybės taikymą valstybių praktikoje. Labai svarbu yra ir tai, kad būtinojo reikalingumo aplinkybe galima remtis tik tuo atveju, kai yra tenkinami visi 25 str. reikalavimai, kitaip sakant, straipsnis turi būti taikomas kumuliatyviai⁷. Neatitikimas bent vienam iš jo elementų daro rėmimąsi 25 str. negalimu. Šio straipsnio teksto formulavimas neigiama forma taip pat byloja apie būtinojo reikalingumo koncepcijos išimtinumą bei išskirtinumą⁸, nes šios doktrinos kritikai vertina platų bei nekontroliuojamą jos taikymą kaip vieną iš didžiausių koncepcijos grėsmių ir trūkumų.

Tačiau, nepaisant to, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 straipsnis, apibrėžiantis būtinąjį reikalingumą, detalai ir skrupulingai įvardija daugybę sąlygų, keliamų jo taikymui praktikoje, jame, kaip ir pačioje doktrinoje, tuo pačiu metu slypi nemažai prieštaravimų ir neaiškumų, sąlygojančių skirtingą ir kartais kontraversišką interpretavimą bei taikymą tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudencijoje.

Problematika atsispindi bene kiekviename Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 straipsnio elemente, taip pat išplaukia iš būtinojo reikalingumo doktrinos taikymo praktikoje.

Problemos. Pirma, nagrinėjant būtinąjį reikalingumą, labai svarbus vaidmuo atitenka valstybių atsakomybės ir tarptautinių sutarčių teisių santykiui. Pvz., Vienos konvencijos dėl

⁶ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė: Pagrindiniai dokumentai ir Jurisprudencija* (Vilnius: Eugrimas, 2003), 264.

⁷ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, Hungary v. Slovakia, 1997. ICJ Judgement, ICJ Reports. 37, para. 51.

⁸ André Nollkaemper and Ilias Plakokefalos, *Principles of Shared Responsibility in International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 195-196.

tarptautinių sutarčių teisės (toliau – VKTST) 60 str. reglamentuoja tarptautinės sutarties nutraukimą ar galiojimo sustabdymą dėl sutarties pažeidimo. Jis *inter alia* apima ir valstybės, nukentėjusios nuo tokio sutarties pažeidimo, teises. Taigi, būtų galima konstatuoti, kad šiuo konkrečiu atveju VKTST 60 str. iš dalies dubliuojasi su valstybių atsakomybės teise, taip pat nagrinėjančia tarptautinių įsipareigojimų pažeidimų klausimus. Galėtų kilti klausimas, kuri iš teisių turėtų būti taikoma tam tikru atveju, sprendžiant bylą dėl tarptautinės teisės pažeidimų? Ir tokie klausimai iš tikrųjų buvo kilę tarptautinėse bylose⁹.

Be to, pastaruoju metu būtinasis reikalingumas viena ar kita apimtimi neretai atsiduria tarptautinėse sutartyse, tokiu būdu tapdamas sutartinio pobūdžio norma. Kyla klausimas, ar toks būtinasis reikalingumas skiriasi nuo paprotinės normos, kodifikuotos Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str.? Jei taip, ar skiriasi jų apimtis, taikymas, pasekmės? Į šiuos svarbius klausimus būtina atsakyti, analizuojant būtinąjį reikalingumą.

Antra, labai svarbi problema yra susijusi su būtinojo reikalingumo ir jėgos panaudojimo doktrinų sąlyčio taškais. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 26 straipsnis¹⁰ nustato, kad jokia iš jame kodifikuotų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą už tarptautinės teisės pažeidimą, negali pateisinti tokio pažeidimo, kuris yra susijęs su *jus cogens* normos pažeidimu. Nesankcionuotas jėgos panaudojimas yra *jus cogens* normos pažeidimas, tačiau kas sudaro jėgos panaudojimo doktrinos turinį? *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* byloje¹¹ Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – TTT) konstatavo, kad reikia skirti ginkluotą užpuolimą nuo kitų, mažiau rimtų ir pavojingų formų. Tai galėtų reikšti, kad nepavojingos jėgos formos, nesiekiančios ginkluoto užpuolimo slenksčio, galėtų nepatekti į *jus cogens* turinį, tad galėtų būti pateisinamos būtinojo reikalingumo doktrinos pagrindu.

Trečia, tai, kad vienas iš būtinojo reikalingumo kriterijų yra valstybei gresiančio pavojaus neišvengiamumas, suponuoja tam tikrą ryšį tarp pačios aplinkybės ir atsargumo principo. Atsargumo principas iš esmės reiškia, kad tais atvejais, kuomet neturima neabejotinų įrodymų apie pavojingos situacijos neišvengiamumą, reikia veikti prevenciškai, siekiant išvengti nepataisomos žalos. Šis principas ypatingai pasireiškia ekologijos ir aplinkosaugos situacijose, todėl yra svarbu išnagrinėti jo sąveiką su būtinojo reikalingumo doktrina.

Ketvirta, išanalizavus būtinąjį reikalingumą ir jo taikymo kriterijus, svarbu atkreipti dėmesį į taikymo teises pasekmes. Kokios jos iš tikrųjų yra? Kas atsitinka pripažinus aplinkybę

⁹ *Rainbow Warrior* case, New Zealand v. France, Reports of International Arbitral Awards, 1990-04-30, Vol. XX, p. 215-284.

¹⁰ Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 264. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 26 str.: „Niekas šiame Skyriuje nepašalina neteisėto veikos, neatitinkančios įsipareigojimo, kylančio iš bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinės normos.“

¹¹ *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States, 1986. ICJ Judgement, ICJ Reports. 101, para. 191.

teisėtai pritaikyta, o kas – atmetus ją? Kaip koreliuoja būtinasis reikalingumas su pačiu tarptautiniu įsipareigojimu, kuris yra pažeidžiamas siekiant apginti tam tikrą esminį interesą? Ar aplinkybės panaudojimas pašalina valstybės veikos neteisėtumą pilna apimtimi? Būtina rasti atsakymus į šiuos svarbius klausimus.

Penkta, yra labai svarbu kritiškai įvertinti būtinąjį reikalingumą, aptarti jo perspektyvas. Ar egzistuoja realus pavojus, kad aplinkybės nekontroliuojamas taikymas sukels visos tarptautinės teisės destabilizavimą? O, galbūt, atvirkščiai, doktrinos taikymas prisidės prie tarptautinės teisės sistemos išsaugojimo? Kokia galėtų būti būtinąjo reikalingumo ateitis? Atsakius į šiuos klausimus, išryškės doktrinos turinys, jos teisinė prigimtis.

Išvardytos būtinąjo reikalingumo doktrinos problemos suponuoja koncepcijos tyrimo aktualumą. Gan mažas skaičius aktualių bylų, mokslininkų prieštaravimai, skirtingi tarptautinių teismų ir arbitražų sprendimai, pačios koncepcijos progresyvus vystymasis reikalauja jos tyrimo ir analizės.

Temos ištyrimas ir mokslinis naujumas. Būtinasis reikalingumas tarptautinėje teisėje sulaukė nemenko dėmesio užsienio literatūroje. Pagrindiniai šaltiniai, apibendrinę doktrinos turinį, yra TTK dokumentai, susiję su Valstybių atsakomybės straipsnių projekto rengimu: 1980 m. Roberto Ago parengtas Aštuntasis pranešimas apie valstybių atsakomybę, 1999 m. James Crawford parengtas Antrasis pranešimas apie valstybių atsakomybę, 2008 m. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto komentaras, taip pat kiti *travaux préparatoires*. Mokslininkai, analizavę būtinąjo reikalingumo problematiką, yra: R. Boed, L. Buza, A. J. Poblador, P. Weidenbaum, J. Bellish, R. D. Sloane, G. A. Raymond, A. Laursen, M. Agius, V. Lowe, M. Parish ir kt.

Tačiau, paminėtina, kad būtinasis reikalingumas vis dar traktuojamas prieštaringai, jis stokoja kompleksinio tyrimo. Mokslininkai, analizavę šį tarptautinės teisės institutą, dažniausiai fokusavosi į tam tikrą jo probleminį aspektą, todėl mokslinėje doktrinoje nėra daug šaltinių, pateikiančių visapusę aplinkybės analizę. Be to, svarbu paminėti ir tai, kad būtinąjo reikalingumo doktrinai yra būdingas progresyvus vystymasis. Tam yra keletas priežasčių: TTK indėlis, TTT ir kitų tarptautinių arbitražų jurisprudencija ir pan. Toks doktrinos vystymasis sąlygoja būtinybę peržiūrėti bei naujai įvertinti jos taikymo ypatumus. Lietuvoje tema buvo nagrinėta mažai.

Tyrimo reikšmė ir originalumas. Būtinasis reikalingumas, kaip doktrina, susijusi su valstybės atsakomybe, atlieka svarbų vaidmenį valstybių santykių srityje. Jeigu anksčiau doktrinos taikymas buvo retas ir fragmentiškas, neretai prieštaringas, nuo XXI amžiaus pradžios, įvykus Argentinos ekonominei krizei, tarptautinių arbitražų bylų, susijusių su būtinuoju reikalingumu, sprendimuose išvelgiama vis daugiau koncepcijos taikymo universalumo. Tačiau, negalima teigti, kad būtinasis reikalingumas yra galutinai išsikristalizavusi doktrina. Šio tyrimo reikšmė sietina su

gilesne sisteminė doktrinos analizė – darbe yra nagrinėjami esminiai probleminiai aspektai, tokie kaip santykis su sutarčių teise, jėgos panaudojimo koncepcija ir atsargumo principu, taip pat aptariamos būtinojo reikalingumo taikymo pasekmės. Be to, darbe yra pateikiamas kritiškas aplinkybės vertinimas ir perspektyvos. Tokiu būdu, tyrimas apima svarbiausius būtinojo reikalingumo aspektus, iki šiol gana fragmentiškai analizuotus tarptautinės teisės mokslinėje doktrinoje.

Tyrimo tikslas. Atskleisti būtinojo reikalingumo doktrinos turinį bei išnagrinėti jos problematiką.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis mokslininkų įžvalgomis ir tarptautinių teismų bei arbitražų praktika, atskleisti būtinojo reikalingumo doktrinos teisinę prigimtį.
2. Pateikti būtinojo reikalingumo atskyrimo nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, kriterijus.
3. Išnagrinėti būtinojo reikalingumo elementus, paaiškinti jų turinį.
4. Išanalizuoti būtinojo reikalingumo santykį su sutarčių teise, jėgos panaudojimo doktrina, atsargumo principu, paaiškinti jo taikymo pasekmes.
5. Kritiškai įvertinti būtinojo reikalingumo doktriną, numatyti jos perspektyvas.

Ginamieji teiginiai:

1. Būtinasis reikalingumas yra savarankiška tarptautinės teisės doktrina.
2. Ši doktrina yra paprotinio pobūdžio, tačiau jai būdingas progresyvus vystymasis.
3. Būtinasis reikalingumas yra tinkamai subalansuota doktrina, pasižyminti išskirtiniu, išimtiniu taikymu praktikoje.

Tyrimo metodologija. Siekiant visapusiškai ištirti būtinojo reikalingumo doktriną, darbe naudojami šie metodai:

1. *Sisteminės analizės metodas* – būtinojo reikalingumo doktrina bus nagrinėjama atskirais elementais, tiriant kiekvieno iš jų problematiką, bei siūlant galimus sprendimo būdus.
2. *Lyginamasis istorinis metodas* – darbe pateikiamas istorinis būtinojo reikalingumo vystymasis, klasikinė doktrina lyginama su šiuolaikine.
3. *Alternatyvų metodas* – bus naudojamas lyginant ir kritikuojant skirtingus mokslininkų požiūrius į būtinąjį reikalingumą, pasirenkant tinkamiausią iš jų.
4. *Lingvistinis metodas* – padės įvertinti doktrinos sampratą, su ja susijusias sąvokas ir jų reikšmes.
5. *Apibendrinimo metodas* – bus naudojamas darant apibendrinimus bei išvadas apie kiekvieną atskirą būtinojo reikalingumo doktrinos elementą ir iš jos kylančias problemas.

Tyrimo struktūra. Darbas susideda iš įvado, šešių pagrindinių skyrių, išvadų, santraukos, anotacijos ir literatūros sąrašo. 1 Skyrius atskleidžia būtinojo reikalingumo teisinę prigimtį – jame yra pateikiamos aplinkybės ištakos, jos ankstyvo ir šiuolaikinio vystymosi laikotarpių apžvalga. Be to, šiame Skyriuje yra atskleidžiami būtinojo reikalingumo elementai, pateikiami jo atribojimo nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, kriterijai. 2 Skyriuje analizuojamas būtinojo reikalingumo, kaip valstybių atsakomybės teisės instituto santykis su sutarčių teise. 3 Skyriuje apžvelgiama aplinkybės ir jėgos panaudojimo koncepcijos sąveika. 4 Skyrius yra skirtas būtinojo reikalingumo ir atsargumo principo sąlyčio taškams atskleisti. 5 Skyrius analizuoja doktrinos taikymo pasekmes, o 6 Skyriuje pateikiamas kritinis būtinojo reikalingumo vertinimas ir perspektyvos. Galiausiai, pateikiamos pagrindinės išvados.

1. BŪTINOJO REIKALINGUMO DOKTRINOS TEISINĖ PRIGIMTIS

1.1. Doktrinos apibrėžtis

Būtiną reikalingumą doktrinos egzistavimas, taip pat kaip ir jos pagrindinė funkcija – lankstumo suteikimas sistematiniam teisės taikymui, yra iliustruojamas pačios istorijos. Doktrinos šaknys yra aptinkamos dar Antikinės Graikijos laikais. Aristotelis yra teigęs, kad būtinas veiksmas negali būti privalomas, susiklosčius ypatingoms aplinkybėms, kuomet to veiksmo neatlikimas sukeltų mažesnę žalą, negu ta, kuri galėtų atsirasti atlikus privalomą veiksmą.¹² 353 m. pr. m. e. Atėnų politikas Demostenas rėmėsi būtinuoju reikalingumu, siekdamas Atėnų sąjungos su Pietų Graikijos Megalopolio miestu, kadangi vertino tai kaip vienintelį būdą išgelbėti savo miestą.¹³

Vėliau, apie 155 pr. m. e., kitas Graikijos mąstytojas – Karneadas, sukūrė hipotetinę situaciją, kuri mūsų dienomis yra žinoma kaip „Karneado lenta“ ir atspindi būtiną reikalingumą esmę. Ši situacija skamba taip: tarkime, kad viduryje vandenyno sudužo laivas ir vandenyje atsidūrė du jūreiviai, A ir B, kurie pastebėjo netoliese plūduriuojančią lentą, kurios pagalba galėtų išsigelbėti tik vienas iš jų. Išsekęs, jūreivis A pasiekė lentą pirmas, tačiau jam tai padarius, prie jo priplaukęs jūreivis B, nustumė jūreivį A į vandenį, kur tas žuvo. Minėtos hipotetinės situacijos pavyzdžiu Karneadas iliustruoja, kad išskirtinėje kritinėje situacijoje griežta būtinybė gali būti traktuojama kaip tinkama aplinkybė, šalinanti veikos neteisėtumą.¹⁴

Viduramžių laikais Tomas Akviniėtis taip pat pareiškė savo nuomonę dėl teisės laikymosi tuo metu, kai asmeniui gresia staigus pavojus, reikalaujantis žaibiško atsako. Jo manymu, tuo atveju, kai įstatymo laikymasis gali sukelti žalą bendrai gerovei, juo neturi būti vadovujamasi.¹⁵ Panašiu laiku italų kanonų teisės atstovas Hostiensis naudojo būtiną reikalingumą koncepciją klasifikuodamas pateisinamas priežastis karui.¹⁶

Šios žymių filosofų ir mąstytojų įžvalgos sumodeliuoja būtiną reikalingumą pagrindines charakteristikas, kurios išliks jai būdingos viso doktrinos evoliucionavimo metu iki mūsų dienų. Pirmą, tai žalos lyginimas – būtinas reikalingumas gali pateisinti tik tą teisės pažeidimą, kuriuo siekiama išvengti neabejotinai didesnės žalos. Antra, tai susiklosčiusios situacijos išskirtinumas – jau prieš tūkstančius metų mąstytojai suvokė, jog akla įstatymo raidės

¹² Aristotle, *Magna Moralia*, translated by St George Stock, in WD Ross, ed., *The Works of Aristotle*, Book I. (Oxford: Clarendon Press, 1915), 14-16. (Cituota iš Hugo Tremblay, „Eco-Terrorists Facing Armageddon: The Defence of Necessity and Legal Normativity in the Context of Environmental Crisis,“ *McGill Law Journal*, 58, 2 (2012): 333.)

¹³ Gregory A. Raymond, „Necessity in Foreign Policy,“ *Political Science Quarterly* 113, 4 (1998-1999): 675.

¹⁴ Jonathan Bellish, „In principle, but not in practice: the expansion of essential state interests in the doctrine of necessity under customary international law,“ *Denver Journal of International Law and Policy* 41, 1 (2012): 128.

¹⁵ Saint Thomas Aquinas, *On law, Morality, and Politics*. (Indianapolis: Hackett, 1988), 75. (Cituota iš Hugo Tremblay, „Eco-Terrorists Facing Armageddon: The Defence of Necessity and Legal Normativity in the Context of Environmental Crisis,“ *McGill Law Journal* 58, 2 (2012): 333.)

¹⁶ Gregory A. Raymond, *supra* note, 13: 675.

laikymasis gali tapti pertekliu, kadangi realioje praktikoje gali iškilti atvejai, kuomet toks teisės laikymasis galėtų sukelti didesnę žalą, negu jos nesilaikymas. Trečia, šios charakteristikos pačios savyje implikuoja doktrinos apribojimus, ji yra suprantama labiau kaip išimtis iš taisyklės, negu kaip taisyklė.

Įdomu tai, kad būtinąjo reikalingumo kelias prasidėjo būtent nuo nacionalinių teisinių sistemų. Net ir mūsų dienomis, daugelis nacionalinių teisių inkorporuoja būtinąjo reikalingumo doktrinas: Anglijos teisėje ji vadinasi „*frustration*“, Prancūzų – „*force majeure*“, JAV – „*defence of necessity*“.¹⁷ Tarptautinės teisės srityje būtinasis reikalingumas atsidūrė Grocijaus dėka. Jo laikais, t. y. XVII a. viduryje, būtinasis reikalingumas buvo jau plačiai pripažįstamas valstybių nacionalinėje teisėje, o Grocijus, savo ruožtu, perkėlė doktriną į tarptautinę teisę ir išnagrinėjo jos turinį bei ypatumus. Buvo manoma, kad toks perkėlimas yra galimas pagal analogiją.¹⁸

Detaliai išanalizavęs Grocijaus įžvalgas dėl būtinąjo reikalingumo, taikytino nacionalinėse teisėse ir susijusio su nuosavybės teise, B. Rodick pateikė doktrinai būdingų bruožų sąrašą. Anot mokslininko, pirma, neturi būti *mens rea* iš subjekto, besinaudojančio būtinąjo reikalingumo teise, pusės. Antra, norint pasinaudoti būtinuoju reikalingumu, gyvybei arba nuosavybei turi grėsti realus ir esminis pavojus. Trečia, toks pavojus turi būti neišvengiamas, gresiantis čia ir dabar. Ketvirta, konfiskuojant asmenų nuosavybę, jos kiekis neturi viršyti to, kas yra būtina tam tikram tikslui. Penkta, reikėtų atsižvelgti į konfiskuojamo turto pobūdį. Šešta, asmuo, besinaudojantis būtinąjo reikalingumo teise, turi kaip įmanoma greičiau grąžinti turtą savininkui, arba suteikti jam deramą ekvivalentą vietoj jo.¹⁹

Akivaizdu, kad šie doktrinos požymiai, išskirti nacionalinės teisės kontekste, persikėlė ir į būtinąjo reikalingumo turinį tarptautinės teisės srityje. Jie *inter alia* atskleidžia sąlygą nepresidėti prie išskirtinės situacijos, reikalaujančios būtinąjo reikalingumo taikymo, neišvengiamą ir sunkų pavojų, balansą arba proporcingumą, taip pat ir kompensacijos galimybę²⁰.

Šiuolaikinės būtinąjo reikalingumo doktrinos kontūrai ėmė ryškėti tik XX a. viduryje, TTK pradėjus rengti Valstybių atsakomybės straipsnių projektą. TTK prireikė 25 metų būtinąjo reikalingumo koncepcijos tyrimui²¹, kol galiausiai 1980 m. ji buvo kodifikuota Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33 str.²² Prieš gilinantis į šio straipsnio turinį, bei tolimesnio

¹⁷ Matthew Parish, „On Necessity,“ *The Journal of World Investment and Trade* 11 (2010): 176.

¹⁸ Paul Weidenbaum, „Necessity in International Law,“ *Transactions of the Grotius Society* 24, (1938): 113.

¹⁹ Burleigh Cushing Rodick, *The Doctrine of Necessity in International Law* (Columbia University Press, 1928), 5-6. (Cituota iš Roman Boed, „State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct,“ *Yale Human Rights and Development Journal* 3, 1 (2000): 12.)

²⁰ Šio elemento Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. nenumato, tačiau, jis yra svarbus doktrinos taikymo aspektas.

²¹ Roman Boed, „State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct,“ *Yale Human Rights and Development Journal* 3, 1 (2000): 12.

²² Roberto Ago, *supra* note, 1: 51.

doktrinos vystymosi kryptį, būtų naudinga aptarti doktrinos evoliuciją ir taikymą valstybių praktikoje iki jos kodifikavimo.

1.2. Ankstyvoji būtinojo reikalingumo doktrina

Kritiškai svarbu yra tai, kad ankstyvoji būtinojo reikalingumo doktrina buvo kildinama iš valstybių teisės į savisaugą (angl. *self-preservation*). Oppenheim rašė: „Tuomet kai valstybės egzistavimas, arba jai būtinas vystymasis, atsiduria neišvengiamame konflikte su tos valstybės sutartiniais įsipareigojimais, pastarųjų galima nepaisyti, kadangi savisauga ir vystymasis, susiję su tautos augimu bei būtinais reikalavimais, yra pirminė kiekvienos valstybės pareiga.“²³ Travers Twiss svarstė, kad „Viena iš pirminių ir absoliučių tautos teisių, toji svarbiausia, nuo kurios priklauso kitos, yra savęs išsaugojimo teisė. Ji būtinai įtraukia antraeilėmis teisėmis visas kitas teises, kurių esmė yra išsaugoti būtent šią gyvybiškai svarbią teisę.“²⁴ Idėja, kad savęs išsaugojimas yra ne kas kita, kaip valstybės teisė, sąlygojo supratimą, kad tais atvejais, kai valstybės egzistavimas atsiduria pavojuje, valstybė gali, naudodamasi savisaugos teise, imtis bet kokių priemonių, tame tarpe ir tarptautinės teisės pažeidimo, siekdama išsaugoti save. Tai atsispindi ir Amos S. Hershey mintyse: „[...] siekdama apginti ir išsaugoti šią [savęs-išsaugojimo] teisę, kraštutiniais būtinojo reikalingumo atvejais [valstybė] gali atlikti veiksmus, kurie įprastomis aplinkybėmis sudarytų Tautų Teisės pažeidimą ir pažeistų kitos valstybės teritorinį vientisumą arba tarptautinį įsipareigojimą [...].“²⁵

Taigi, buvo manoma, kad tuomet, kai kitos valstybės subjektyvios teisės konfliktavo su būtinuoju reikalingumu besiginančios valstybės teise į egzistavimą, pastarajai turėjo būti teikiama pirmenybė, dėl jos ypatingos, išskirtinės svarbos. Reikia dar kartą pabrėžti ir tai, kad savisauga buvo traktuojama kaip ne kas kita, bet valstybės teisė, kuri tame tarpe galėjo sąlygoti bet kokius veiksmus, taip pat ir neribojamą jėgos panaudojimą situacijose, kuriose valstybės saugumui grėšė pavojus.²⁶ Būtent dėl to, kalbėdamas Reichstage 1914 m., Vokietijos Kancleris Teobaldas fon Betmanas Holvegas pareiškė, jog Vokietija, okupuodama Liuksemburgo ir Belgijos teritorijas, rėmėsi būtinojo reikalingumo doktrina, siekdama apginti savo egzistavimą, o būtinas reikalingumas, savo ruožtu, nepaiso teisės²⁷, kadangi beveik visuomet prieš ją laimi. Toks buvo būtinojo reikalingumo doktrinos suvokimas ankstyvoju jos vystymosi laikotarpiu.

²³ Lassa Francis Lawrence Oppenheim, *International law* (London: Longmans, Green and Co, 1912), 53. (Cituota iš Alexander J. Poblador, „The defence of necessity in international law,“ *Philippine Law Journal* 57 (1982): 332.)

²⁴ Travers Twiss, *The Law of Nations Considered As Independent Political Communities* (Oxford: Clanderon Press, 2nd ed., 1884), 179. (Cituota iš Roman Boed, *supra* note, 21: 6)

²⁵ Amos S. Hershey, *The Essentials of International Public Law and Organization* (New York: Macmillan, 1927), 231. (Cituota iš Roman Boed, *supra* note, 21: 6)

²⁶ Maria Agius, „The Invocation of Necessity in International Law“, (Baigiamasis darbas, Uppsala university, 2006), 11, <https://www.uppsalaJuristernasalumnistiftelse.se/wp-content/uploads/2014/11/Maria-Agius.pdf>

²⁷ Roberto Ago, *supra* note, 1: 38, fn. 110.

XIX a. ir XX a. viduryje mokslininkai samprotavo, kad be teisės į egzistavimą, valstybės galėjo grįsti tarptautinės teisės pažeidimus būtinuoju reikalingumu ir tuomet, kai kitoms fundamentalioms jų teisėms grėsė pavojus. Tokios teisės buvo charakterizuojamos kaip „įgimtos“, „pirmapradės“ ir „esminės“.²⁸ Nepaisant to, kad tokių teisių sąrašas niekuomet neegzistavo, plačiau analizuojamos buvo šios penkios teisės: teisė į savisaugą, teisė į egzistenciją, teisė į lygybę, nuosavybės ir jurisdikcijos teisė ir teisė į diplomatinis santykius.²⁹ Taigi, pagal tuometinės būtiną reikalingumo doktrinos koncepciją, būtent šios teisės, atsidūrusios viename ar kitame pavojuje, galėjo sankcionuoti doktrinos taikymą bei tarptautinių įsipareigojimų nesilaikymą.

Vėliau, doktrinai besivystant, ji vis labiau tolo nuo fundamentalių valstybių teisių apsaugos, vietoj jų atsirandant esminiam interesui. Tarptautinės teisės mokslininkai kritikavo, visų pirma, savisaugą ir teisę į egzistenciją, kaip būtiną reikalingumo pagrindinę ydą. Pvz., Ellery Stowell teigė, kad „[...] būtiną reikalingumo doktrina smogia tarptautinės bendruomenės šaknims ir paverčia atskiros valstybės išsaugojimą svarbesniu, negu valstybių bendrijos išsaugojimas“; Jules Basdevant pabrėžė, kad tai, ar būtinasis reikalingumas gali pašalinti veikos neteisėtumą pažeidus tarptautinį įsipareigojimą, yra labai diskutuotinas klausimas; C. H. M. Waldock apibūdino būtiną reikalingumą kaip „teisės atmetimą“; Rosalyn Higgins teigė, kad „tai yra koncepcija, kuri negali būti sulaikyta tinkamose ribose“³⁰; o Philip Allott pasisakė, kad „būtiną reikalingumo koncepcija yra patvariausias ir didžiausias žmonijos visuomenės priešas“³¹.

Taigi, apibendrinus ankstyvo doktrinos vystymosi laikotarpio mokslininkų įžvalgas, darytina išvada, kad kertinis būtiną reikalingumo aspektas buvo susijęs su valstybių teise apginti savo fundamentalias teises, tokias kaip teisė į egzistenciją, savęs išsaugojimą ir pan. Praktiškai tai reiškė, kad valstybei panorėjus apginti tokią fundamentalią teisę panaudojus būtiną reikalingumą, kitos valstybės neturėtų jokių galimybių užtikrinti pažeisto tarptautinio įsipareigojimo laikymąsi.

Vėliau palaiptai buvo prieita prie išvados, kad fundamentalių teisių teorija, kaip ji buvo suvokiama minėtu laikotarpiu, buvo tiesiog spekuliacija, neturinti nieko bendra su tarptautinės teisės pagrindais. Tai sukėlė idėjos silpnėjimą, kuris galiausiai baigėsi visišku savisaugos teisės išnykimu būtiną reikalingumo doktrinoje.³²

²⁸ Sterling E. Edmunds, „The Lawless Law of Nations,“ *Washington University Law Review* 10, 2 (1925): 89.

²⁹ James Leslie Brierly, *Law of Nations* (Clarendon Press, 6th edition, 1963), 50. (Cituota iš Alexander J. Poblador, „The defence of necessity in international law,“ *Philippine Law Journal* 57 (1982): 335.) Savo darbe Brierly vardija galimas fundamentalias teises.

³⁰ Andreas Laursen, „The Use of Force and (the State of) Necessity,“ *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 37 (2004): 499.

³¹ Philip Allott, „State Responsibility and the Unmaking of International Law,“ *Harvard International Law Journal* 29 (1988): 17.

³² Roberto Ago, *supra* note, 1:16.

Ankstyvuojų būtinojo reikalingumo vystymosi laikotarpiu neegzistavo joks dokumentas, kodifikuojantis doktriną ir jos taikymo taisykles. Tai reiškė, kad jos taikymas praktikoje buvo fragmentiškas, kontraversiškas ir gana chaotiškas – valstybės, kaip ir tarptautiniai teismai ir arbitražai, tiesiog neturėjo doktrinos šaltinio, galinčio išaiškinti jos esmę ir kriterijus. Todėl, yra labai svarbu apžvelgti tuometinės teismų ir arbitražų jurisprudencijos pavyzdžius – tai yra bene vienintelis būdas suprasti, kaip buvo vertinamas ir taikomas būtinas reikalingumas tuo metu.

Viena iš pirmųjų tarptautinių bylų, kurioje figūruoja būtinojo reikalingumo aplinkybė, yra 1797 m. *Neptune* byla.³³ Laivas pavadinimu „Neptūnas“ plaukė iš Čarlstono, JAV, į Bordo, Prancūzija, kuomet buvo konfiskuotas Didžiosios Britanijos pareigūnų. Laivas, pakrautas ryžiais, buvo atplukdytas į Londoną, kur prieš jį buvo pradėta byla Aukščiausiam Jūrų Teismui³⁴. Minėtas Teismas nusprendė, kad laivo krovinyje turi būti parduotas Didžiosios Britanijos vyriausybei, tačiau nustačius krovinio kainą paaiškėjo, kad jo savininkas praras dalį galimo pelno. Krovinio savininkas bandė ginti savo teises, tačiau Didžiosios Britanijos atstovai su tuo nesutiko, bei pareiškė, kad jų valstybė elgėsi teisėtai, kadangi grindė savo veiksmus būtinojo reikalingumo doktrina. Didžioji Britanija pateisino savo veiksmus tuo, kad šalyje susiklostė komplikauta ekonominė situacija, vyravo skurdas, trūko maisto produktų.

Pažymėtina tai, kad William Pinkey, atstovaudamas byloje JAV, pripažino būtinojo reikalingumo doktrinos egzistavimą. Savo kalboje jis apeliavo į Grocijaus idėjas, bei teigė, kad būtinas reikalingumas turi būti realus ir neatidėliotinas, ir net tada jis nesuteikia teisės konfiskuoti tai, kas priklauso kitiems, kol nebelieka jokios kitos įmanomos išeities išspręsti susiklosčiusią sudėtingą situaciją.³⁵ Kiti byloje dalyvavę atstovai taip pat pripažino būtinojo reikalingumo doktrinos egzistavimą ir pasisakė dėl jos turinio.

Nepaisant to, kad šioje XVIII a. byloje būtinas reikalingumas buvo traktuojamas kaip valstybių teisė, Teismo sprendime Bin Cheng įžvelgia nemažai doktrinos požymių, kurie išliko validūs iki pat XX amžiaus. Pirmia, kai valstybės egzistavimas yra pavojuje, būtinas reikalingumas savisaugos pagrindu gali būti tinkamu gynybos būdu pateisinant veikas, kurios kitaip būtų traktuojamos kaip pažeidžiančios tarptautinę teisę. Antra, toks būtinas reikalingumas anuliuoja visus įstatymus, ištrina skirtumus tarp nuosavybės ir kitų teisių, bei pateisina konfiskavimą ir pasisavinimą to, kas priklauso kitiems. Trečia, toks būtinas reikalingumas privalo būti absoliutus, toks, kai pačios valstybės egzistavimas yra pavojuje. Ketvirta, jis turi būti nenugalimas, toks, kai visi kiti teisėti būdai išgelbėti valstybę buvo išbandyti ir pasirodė neveiksmingi. Penkta, toks būtinas reikalingumas turi būti faktinis, o ne įsivaizduojamas. Šešta,

³³ Takuhei Yamada, „State of Necessity in International Law: A Study of International Judicial Cases,“ (2004): 111, <http://www.law-kobegakuin.jp/~jura/law/files/34-4-04.pdf>

³⁴ Angl., *High Court of Admiralty*.

³⁵ Takuhei Yamada, *supra* note, 33:113.

jeigu visos anksčiau išvardytos sąlygos yra įgyvendintos, atvejis yra tinkamas spręsti teisme. Jeigu ne – veika bus vertinama kaip neteisėta ir žala turės būti atlyginta vadovaujantis reparacijos už neteisėtą veiką principais.³⁶

Taigi, *Neptune* byla puikiai iliustruoja ankstyvosios būtinąjo reikalingumo doktrinos bruožus. Jau XVIII a. tarptautiniuose arbitražuose buvo nagrinėjama ir pripažinta egzistuojančia aplinkybė, galinti pašalinti tarptautinės teisės pažeidimą, kuomet valstybės veika buvo išprovokuota staigios, skubios būtinybės veikti, pažeidžiant tam tikrus tarptautinius įsipareigojimus, ir nebuvo jokių kitų galimybių išvengti valstybės egzistavimui gresiančio pavojaus.

Ankstyvajam būtinąjo reikalingumo doktrinos raidos laikotarpiui būdinga ir tai, kad tuo metu ji buvo neretai vadinama skirtingais vardais. Nesant pakankamos teismų praktikos, aiškiai neatribojant aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, arbitražuose būta bylų, kuriose būtinasis reikalingumas buvo vadinamas „savigny“³⁷, „pagalba sau“ (angl. *self-help*)³⁸, arba „*force majeure*“³⁹. Be to, kai kuriose bylose visiškai nefigūravo aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą, pavadinimas, bet valstybių veiksmai buvo tiesiog grindžiami pavojumi, gresiančiu jų fundamentalioms teisėms, pvz., savisaugai⁴⁰.

Russian Indemnity byla⁴¹ svarbi tuo, kad joje bene pirmą kartą istorijoje Nuolatinis arbitražo teismas (toliau – NAT) pripažino būtinąjo reikalingumo doktrinos egzistavimą. XX a. pradžioje Osmanų imperija, vadovaudamasi 1879 m. Konstantinopolio sutartimi, privalėjo sumokėti Rusijai didelę skolą. Motyvuodama savo delsimą įvykdyti tokį tarptautinį įsipareigojimą tuo, kad valstybė buvo nepaprastai sunkioje finansinėje padėtyje, Osmanų imperija gynėsi teisme pasitelkdama *force majeure* doktriną. Tačiau, iš bylos aplinkybių yra aišku, kad terminas *force majeure* yra tiesiog klaidingai naudojamas šiame kontekste, o jo turinys yra ne kas kita kaip būtinasis reikalingumas. Nepaisant to, kad NAT atmetė tokį Osmanų imperijos gynybos argumentą, jis iš esmės pritarė tam, kad tarptautiniuose valstybių santykiuose yra galimos situacijos, kuomet anksčiau priimtų įsipareigojimų laikymasis nėra galimas todėl, kad gali sukelti

³⁶ Bin Cheng, *General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals* (London: Stevens, 1953), 69-77. (Cituota iš: Roman Boed, *supra* note, 21: 9.)

³⁷ *Fur Seal Arbitration*, Proceedings of the Tribunal of Arbitration, convened at Paris, U. S. Government Printing Office, 16 Vol. (1895); Roberto Ago, *supra* note, 1: 27-28.

³⁸ *Corfu Channel Case*, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. People's Republic of Albania, 1949. ICJ Judgement, ICJ Reports. 4; Roberto Ago, *supra* note, 1: 17, fn. 14.

³⁹ *The Russian Indemnity Case*, R.I.A.A., 11, 421-447 (1912); Roberto Ago, *supra* note, 1: 22-23; Takuhei Yamada, *supra* note, 33: 121-123.

⁴⁰ *French Company of Venezuela Railroads Case*, R.I.A.A., 10, 285-355 (1905); Roberto Ago, *supra* note, 1: 24; Takuhei Yamada, *supra* note, 33: 119-121.

⁴¹ *The Russian Indemnity Case*, R.I.A.A., 11, 421-447 (1912); Roberto Ago, *supra* note, 1: 22-23; Takuhei Yamada, *supra* note, 33: 121-123.

daug didesnę žalą vienai iš suinteresuotų šalių. Kitaip sakant, teismas iš esmės pritarė būtiną reikalingumo egzistavimui.⁴²

Kitas svarbus atvejis yra 1967 m. *The Torrey Canyon*⁴³ incidentas. Jis ypatingas tuo, kad jame atsiranda naujas pagrindas būtiną reikalingumo taikymui. Vietoj to, kad gelbėtų savo egzistavimą, Didžioji Britanija pasitelkia doktriną, gindama kitokį esminį interesą – aplinkosaugą. 1967 m., Liberijos tanklaivis, pakrautas 117 000 tonų naftos, užplaukė ant seklumos prie Kornvalio, už Didžiosios Britanijos teritorinės jūros ribos. Nafta pradėjo tekėti į vandenį pro plyšį denyje, sukeldama pavojų Didžiosios Britanijos krantui bei jame gyvenantiems žmonėms. Tanklaivis pradėjo lūžti perpus, todėl netoliese esanti valstybė atsidūrė dar didesniame pavojuje. Išbandžius kelis būdus, kurie nepasiteisino, Didžioji Britanija ėmėsi drastiško sprendimo – susprogdino tanklaivį, kad sudegintų visą jame esančią naftą.⁴⁴

Valstybių atsakomybės straipsnių projekto komentare TTK svarstė: „kad ir kokie kiti pateisinimai galėtų būti surasti Didžiosios Britanijos veiksams, Komisija mano, jog net ir tuo atveju, jeigu tanklaivio savininkas nebūtų palikęs laivo ir net tuo atveju, jeigu jis būtų bandęs priešintis Didžiosios Britanijos vyriausybės veiksams, priemonės, kurių ji ėmėsi, būtų pripažintos teisėtomis dėl būtiną reikalingumo egzistavimo.“⁴⁵

Taigi, kaip iliustruoja šis pavyzdys, vystantis būtiną reikalingumo doktrinai, XX a. antroje pusėje valstybės egzistavimo apsauga pamažu yra pripažįstama netinkama priežastimi remtis būtinuoju reikalingumu, o valstybių ginamas interesas krypta į kitas sritis, pvz. aplinkosaugą.

Savo 1980 m. pranešime, analizuojančiame būtiną reikalingumo taikymą ankstesnėje tarptautinių teismų ir arbitražų praktikoje, JT paskirtas pranešėjas Roberto Ago pateikia 15 bylų, susijusių su aplinkybės naudojimu, bei keletą atvejų, kurie nesibaigė formaliu procesu. Nepaisant to, kad minėtose bylose bei incidentuose būtinasis reikalingumas vadinamas įvairiais vardais ir grindžiamas skirtingais pagrindais, darytina išvada, kad ši koncepcija buvo neabejotinai besiformuojanti doktrina, kuri pirmąkart įgavo savo šiuolaikinį pavidalą 1980 m. TTK parengtame Valstybių atsakomybės straipsnių projekte.

Siekiant atskleisti šiuolaikinės būtiną reikalingumo doktrinos turinį, bei taikymo taisykles, būtina detalai išanalizuoti jos elementus ir susijusią praktiką.

⁴² Takuhei Yamada, *supra* note, 33: 122-123.

⁴³ Roberto Ago, *supra* note, 1: 28, para. 35.

⁴⁴ Roman Boed, *supra* note, 21: 10-11.

⁴⁵ International Law Commission, *Draft Articles on State Responsibility with Commentaries* (1997): 245, para. 15.

1.3. Šiuolaikinė būtinojo reikalingumo doktrina

Šiuolaikinis būtinojo reikalingumo raidos etapas turi aiškią pradžią – 1980 m. Būtent tada, išanalizavęs ir susisteminęs visą turimą tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudenciją, valstybių praktiką, susijusią su doktrinos taikymu, bei mokslininkų išvalgas, TTK paskirtas pranešėjas Roberto Ago pirmą kartą suformulavo Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33 str., įtvirtinantį būtinąjį reikalingumą⁴⁶. Tuo pačiu, mokslininkas suformulavo labai svarbią mintį: „[...] būtinasis reikalingumas yra giliai įsišaknijęs tarptautinės bendrijos narių ir valstybių individų pašamonėje. Išvarius jį pro duris, jis sugriš pro langą, prireikus, pakeitęs formą [...]“⁴⁷. Iš tikrųjų, doktrinos vystymosi kelias, kaip bus iliustruota šiame darbe, aiškiai parodys, kad ji pelnytai užima savo vietą tarptautinės teisės sistemoje.

R. Ago darbas šioje srityje nukreipė būtinojo reikalingumo doktrinos vystymąsi nauju keliu. Labai svarbu buvo tai, kad doktrinoje buvo atsisakyta savisaugos (ar bet kokių kitų fundamentalių teisių) pagrindo, R. Ago atmetė juos kaip neegzistuojančius tarptautinėje teisėje. Jis pabrėžė, kad būtinasis reikalingumas, taip pat kaip ir savisauga, jokiu būdu negali būti valstybių teisėmis.⁴⁸ Jam antrino ir kiti mokslininkai, pvz., Georg Schwarzenbergen samprotavo, kad, tuo atveju, jeigu savisauga būtų absoliuti ir svarbiausia valstybių teisė, likusi tarptautinė teisė taptų neprivailoma, kadangi jos laikymasis priklausytų nuo kiekvienos valstybės apsisprendimo, remtis ar ne šia visagale super-teise.⁴⁹ Laszlo Buza teigė, kad būtų visiškai neteisinga sieti būtinąjį reikalingumą su valstybių fundamentaliomis teisėmis.⁵⁰

R. Ago galiausiai padarė išvadą, kad būtinasis reikalingumas nėra teisė, bet tam tikra prasme pasiteisinimas situacijose, kai valstybė, gindama savo esminį interesą, pažeidžia tarptautinę teisę. Taigi, tokiu atveju, būtinasis reikalingumas nesuteikia valstybei teisės pažeisti t. t. tarptautinį įsipareigojimą, jis yra taikomas, siekiant tam tikra apimtimi pašalinti veikos neteisėtumą, kadangi kito būdo pasiegti tiesiog neegzistavo.

Visa tai iliustruoja būtinojo reikalingumo doktrinos laipsnišką vystymąsi. TTK paskirti pranešėjai, atsakingi už tam tikrą Valstybių atsakomybės straipsnių projekto straipsnių rengimą, faktiškai patys turėjo įtakos savo analizuojamų doktrinų plėtojimui. Taigi, nepaisant to, kad minėti straipsniai be jokios abejonės tam tikra apimtimi atspindi paprotinę tarptautinę teisę *per se*, tam

⁴⁶ Roberto Ago, *supra* note, 1: 51.

⁴⁷ *Ibid.*, 51, para. 80.

⁴⁸ *Ibid.*, 18, para. 7.

⁴⁹ Georg Schwarzenberger, *The Fundamental Principles of International Law* (Boston: Nijhoff Publishers, 1955), 87. (Cituota iš Roman Boed, *supra* note, 21: 7.)

⁵⁰ Laszlo Buza, „The State of Necessity in International Law,“ *Acta Juridica* 1 (1959): 209.

tikra prasme TTK taip pat prisidėjo prie progresyvaus atsakomybės teisės vystymosi.⁵¹ Tai įrodo ir faktas, kad būtinasis reikalingumas buvo įtrauktas į 2011 m. Tarptautinių organizacijų atsakomybės straipsnių projektą. Nepaisant to, tarptautinių organizacijų atsakomybės būtinasis reikalingumas nebuvo pritaikytas praktikoje nė karto, pats doktrinos kodifikavimas tokio pobūdžio dokumente atlieka labai svarbų vaidmenį tarptautinėje teisėje. Paminėtina ir kai kurių tarptautinės teisės specialistų nuomonė, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str., kodifikuojantis būtinąjį reikalingumą, vargu ar pilnai atspindi tarptautinės teisės paprotį, tačiau galima daryti išvadą, jog straipsnio esamas progresyvus kodifikavimas sukūrė naują *opinio juris* šiuo klausimu.⁵² Panašią išvadą būtų galima padaryti ir apie būtinąjį reikalingumą tarptautinių organizacijų atsakomybės srityje.

Doktrinos progresyvus vystymasis puikiai atsispindi ir Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33 str. ir vėlesnės jo redakcijos, t. y. 25 str. formulavimo koregavime.⁵³ Rengdamos pirmos redakcijos Valstybių atsakomybės straipsnių projektą XX a. septintame dešimtmetyje, valstybės beveik nekommentavo jo 33 str., reglamentuojančio būtinąjį reikalingumą. Danija (atstovaudama Skandinavijos valstybėms) ir Prancūzija *expressis verbis* pritarė 33 straipsnio formulavimui, o Jungtinė Karalystė buvo vienintelė, kuri jį atmetė, aiškindama tokį sprendimą doktrinos piktnaudžiavimo pavojumi.⁵⁴ Toks valstybių vangumas buvo netikėtas, kadangi mokslinėje literatūroje aptinkama daug prieštaraujančių viena kitai pozicijų, smerkiančių ir, atvirkščiai, palaikančių būtinąjį reikalingumo doktriną⁵⁵.

Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33 str., kaip jį kodifikavo TTK 1980 m., skamba beveik identiškai straipsnio antrai redakcijai, atsiradusiai 2001 m., kuomet jis tapo 25 str. Tačiau tarp jų yra ir svarbių skirtumų, kuriuos reikėtų aptarti šio darbo kontekste.

Pirma, 2001 m. būtinąjį reikalingumo straipsnio antroje redakcijoje 1 d. vietoj termino „*state of necessity*“ yra likęs tik žodis „*necessity*“. Paskirtas Valstybių atsakomybės straipsnių projekto pranešėju, atsakingu už būtinąjį reikalingumo straipsnio peržiūrą, James Crawford tokį sprendimą paaiškino tuo, kad perteklinis žodis „*state*“, esantis šalia būtinąjį reikalingumo, gali susidubliuoti su kitu straipsnyje vartojamu žodžiu „*state*“, apeliuojančiu į valstybę⁵⁶.

⁵¹ Antonio Cassese, *International Law* (2nd edition, Oxford: Oxford University Press, 2005): 243. (Cituota iš: Marie Christine Hoelck Thjoernelund, „State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments,“ *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online* 13, 1 (2009): 428.)

⁵² Cedric Ryngaert, „State Responsibility, necessity and Human Rights,“ *Netherlands Yearbook of International Law* 41 (2011): 85.

⁵³ 33 str. – tai pirmos redakcijos, 1980 m. būtinąjį reikalingumo kodifikacija, tuo tarpu kai 25 str. yra atnaujinta 2001 m. straipsnio redakcija.

⁵⁴ James Crawford, *Second Report on State Responsibility*, U.N. Doc. A/CN.4/498/Add.2 (1999), 27.

⁵⁵ P. Fauchille, Ch. de Visscher, Borsi, A. Cavaglieri, Anzilotti nepritarė būtinąjį reikalingumo doktrinai, tuo tarpu kai R. Ago, J. Crawford, K. Strupp, Verdross, Redslob, ją pripažino. Kiti mokslininkai tiesiog baiminosi galimo piktnaudžiavimo būtinuoju reikalingumu.

⁵⁶ James Crawford, *supra* note, 54: 32.

Antra, 33 str. 2 d. (b) buvo nustatyta, jog rėmimasis būtinuoju reikalingumu nėra galimas tuomet, kai tai yra *expressis verbis* reglamentuojama tarptautinėje sutartyje, arba numanoma joje. Tačiau, Crawford manymu, būtų per siaura teigti, kad tarptautiniai įsipareigojimai gali kilti tik iš sutarčių, jie taip pat gali būti kildinami ir iš kitų tarptautinės teisės šaltinių⁵⁷. Tokiu būdu, antroji būtinojo reikalingumo straipsnio redakcija šią mintį įtvirtino abstraktesniu formulavimu⁵⁸.

Trečia, ko gero, svarbiausias pokytis buvo susijęs su 33 str. 1 d. (b), įtvirtinančiu, kad valstybės, besiremančios būtinuoju reikalingumu, veika neturi sukelti rimtos grėsmės valstybės, kurios atžvilgiu ji buvo įsipareigojusi, esminiam interesui. Tai, kad straipsnis numatė įsipareigojimus tik vienos tam tikros valstybės atžvilgiu, pašalino iš jo jurisdikcijos *erga omnes* įsipareigojimų pažeidimus.⁵⁹ Tam, kad toks trūkumas būtų ištaisytas, buvo pasiūlytas naujas šio punkto formulavimas, kuris aprėpė ne tik tam tikras pavienes valstybes, bet ir tarptautinę bendriją.

Ketvirta, 33 str. 2 d. (a), numatęs būtinojo reikalingumo sąveiką su *jus cogens* normomis, buvo pašalintas iš šio straipsnio ir įtvirtintas atskiru 26 straipsniu naujojoje 2001 m. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto redakcijoje. Tokiu būdu, rėmimasis bet kokia aplinkybe, šalinančia veikos neteisėtumą, pažeidus tarptautinę teisę, tapo negalimas, jeigu tuo pačiu yra pažeidžiama *jus cogens* norma⁶⁰.

Kalbant apie būtinojo reikalingumo kodifikavimo procesą iš pradžių Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33 (1980 m.), o vėliau – 25 straipsnyje (2001 m.), reikia paminėti vieną svarbų įvykį, kuris įvyko 1997 m. Tais metais *Gabčikovo-Nagymaros Project* byloje TTT konstatavo, kad „[...] tarptautinė paprotinė teisė pripažįsta būtinąjį reikalingumą kaip pagrindą, šalinantį veikos neteisėtumą, pažeidus tarptautinį įsipareigojimą.“⁶¹ Pažymėtina ir tai, kad Teismas apeliavo į Valstybių atsakomybės straipsnių projektą, tuo patvirtindamas jo svarbą. Kai kurie mokslininkai kritikavo tokį TTT sprendimą⁶², tačiau faktas lieka faktu – Teismas konstatavo, kad būtinas reikalingumas yra tarptautinis paprotys.

⁵⁷ James Crawford, *supra* note, 54: 32.

⁵⁸ Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 25 str. 2 d. (a) „pats tarptautinis įsipareigojimas pašalina galimybę remtis būtinuoju reikalingumu“.

⁵⁹ James Crawford, *supra* note, 54: 32-33.

⁶⁰ 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 26 str. „Niekas šiame Skyriuje nepašalina neteisėtumo veikos, neatitinkančios įsipareigojimo, kylančio iš bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinės normos.“

⁶¹ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 37, para. 51.

⁶² Robert D. Sloane, „On the Use and Abuse of Necessity in the Law of State Responsibility,“ *The American Journal of International Law* 106, 447 (2012): 452-453. Mokslininkas kritikavo TTT poziciją dėl to, kad Teismas rėmėsi tik Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 33str., jis neapeliavo į jokių kitus šaltinius. Be to, Teismas neanalizavo valstybių praktikos ir *opinio juris* tam, kad patvirtintų 33 str. paprotinį pobūdį, kaip tai paprastai daroma. Po keturių metų, TTK rėmėsi šio Teismo sprendimo „nuogu tvirtinimu“, pripažindama 2001 m. 25 str. paprotinį pobūdį. Sloane manė, kad toks institucijų apeliavimas į vienas kito neįrodytus ir nepatikrintus teiginius yra pavojingas ir neteisingas.

1.4. Šiuolaikinės būtinojo reikalingumo doktrinos elementai

Taigi, naujausios 2001 m. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto redakcijos 25 str., įtvirtinantis būtinają reikalingumą, reglamentuoja, kad valstybė, pažeidusi jai nustatytą tarptautinį įsipareigojimą, gali remtis būtinuoju reikalingumu tik tuomet, kai (a) siekia tokiu būdu apginti savo esminį interesą nuo (b) sunkaus ir neišvengiamo pavojaus, kai tai yra (c) vienintelis įmanomas būdas apsaugoti savo interesą ir (d) tai nesukelia rimtos grėsmės valstybės ar valstybių, kurioms nustatytas šis įsipareigojimas, arba visos tarptautinės bendrijos esminiam interesui. Egzistuoja ir kiti papildomi kriterijai, kurių turi būti laikomasi, remiantis būtinuoju reikalingumu, būtent, (e) pats tarptautinis įsipareigojimas neturi uždrausti šios doktrinos taikymo, (f) valstybė neturi būti prisidėjusi prie pavojingos situacijos sudarymo ir (g) valstybė negali remtis būtinuoju reikalingumu, kai tarptautinis įsipareigojimas, kurį ji pažeidė, yra susijęs su bendrosios tarptautinės teisės imperatyvine, arba *jus cogens*, norma.

Nagrinėjant būtinojo reikalingumo doktrinos apimtį ir problematiką, yra labai svarbu aptarti kiekvieną iš jos elementų. Jau šiame etape, atskleidžiant doktrinos elementų turinį, išryškės doktrinos problemos, kurios bus analizuojamos toliau šio darbo kontekste.

1.4.1. Esminis interesas

Taigi, vienas pagrindinių būtinojo reikalingumo doktrinos elementų yra ją taikančios valstybės esminis interesas, kurį siekiama apsaugoti tuo pažeidžiant tam tikrą tarptautinį įsipareigojimą. Bet kas tai iš tikrųjų yra? Nei Valstybių atsakomybės straipsnių projektas, nei jo Komentarai nepateikia aiškaus atsakymo į šį klausimą, o Komentarai tiesiog pasiūlo kelias galimas situacijas, kurios galėtų iliustruoti valstybių esminį interesą. Dar 1980 m. Roberto Ago pabrėžė, kad valstybės intereso svarumas ir tai, ar toks interesas gali būti kvalifikuojamas kaip „esminis“, turi būti nustatoma *in casu*, t. y. vertinant kiekvieno atskiro atvejo aplinkybes⁶³. Taigi, darytina išvada, kad TTK neatsitiktinai nenumatė esminio intereso pavyzdžių, tai buvo padaryta siekiant neapriboti būtinojo reikalingumo doktrinos ir padaryti ją lanksčiu tarptautinės teisės instrumentu.

Tačiau, atsižvelgiant į anksčiau pateiktą ankstyvosios būtinojo reikalingumo doktrinos analizę, galima konstatuoti, kas nėra esminis valstybės interesas. Mūsų dienomis, skirtingai negu buvo manoma iki XX a. pabaigos, esminiu interesu negali būti laikomos valstybių fundamentalios teisės. Taigi, teisė į egzistavimą, teisė į savęs išsaugojimą, teisė į pagalbą sau ir t. t. negali sąlygoti būtinojo reikalingumo taikymo.

⁶³ Roberto Ago, *supra* note, 1: 19, para. 12.

Iš esmės, būtinasis reikalingumas neturėtų būti siejamas tik su visiškai kraštutinėmis situacijomis, pvz. valstybės „gyvybės ir mirties“ klausimais. Jis gali būti taikomas ir tais atvejais, kai normalus valstybės funkcionavimas atsiduria pavojuje.⁶⁴ TTK Valstybių atsakomybės straipsnių projekto Komentare pateikia nuomonę, kad politinis ar ekonominis valstybės išgyvenimas, siekis išlaikyti pagrindinių paslaugų funkcionavimą, taikos valstybės viduje išsaugojimas, gyventojų ar ekologinės padėties gelbėjimas, galėtų tapti esminiu valstybės interesu būtinojo reikalingumo doktrinos taikymo prasme.⁶⁵ TTK priėjo prie tokių išvadų analizuodama tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudenciją bei valstybių praktiką. Pvz., su aplinkosauga susijęs esminis interesas buvo ginamas *Gabčikovo-Nagymaros Project*⁶⁶ byloje, su ekonomine situacija valstybėje – *CMS Gas Transmission*⁶⁷ byloje, o su saugumu – *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*⁶⁸ byloje.

Akivaizdu, kad besiremianti būtinuoju reikalingumu valstybė nėra vienintelis subjektas, galintis spręsti dėl esminio intereso tinkamumo. Priešingu atveju būtų diskredituota visa tarptautinė teisė, kadangi kiekviena atskira valstybė būtų įgaliota vertinti savo veiksmus ir toks vertinimas vargu ar būtų objektyvus. Tokią išvadą priėjo ir TTT *Gabčikovo-Nagymaros Project* byloje⁶⁹. Tam, kad esminis interesas būtų pripažintas tinkamu, reikia tarptautinės bendruomenės bendro konsensuso, be to, dėl to spręst ir tarptautinis teismas ar arbitražas, jei konkreči byla atsidurs jų jurisdikcijoje.

Tarptautinės doktrinos mokslininkai kėlė klausimą, ar karinė būtinybė (angl. *military necessity*), kurios tikslas yra karinės operacijos sėkmė ir prieš nugalėjimas, galėtų būti vertinama kaip valstybės esminis interesas ir tuo pačiu būti pateisinta būtinuoju reikalingumu Tarptautinės humanitarinės teisės (toliau – THT) normų pažeidimo atveju. TTK atmetė tokius samprotavimus, kaip netinkamus. Nesivadovavimas THT normomis prieštarautų pačios Teisės ir ją kodifikuojančių Konvencijų tikslui ir objektui – palengvinti civilių kančias ir užtikrinti fundamentalių žmonijos vertybių apsaugą. Taigi, karinė būtinybė jokia būdu negali būti pripažinta esminiu interesu ir tai eliminuoja šią koncepciją iš darbe nagrinėjamo būtinojo reikalingumo konteksto.⁷⁰

Kai kurių autorių nuomone, tendencija konkrečiai neapibrėžti esminio intereso, bei praplėsti jį, išeinant už valstybės „gyvybės ir mirties“ ribų, gali tapti pavojinga, kadangi tokiu

⁶⁴ Roberto Ago, *supra* note, 1: 14, para. 2.

⁶⁵ ILC *Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 81, para. 6; 4: 83, para. 15.

⁶⁶ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 37, para. 53.

⁶⁷ *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, ICSID Case No. ARB/01/8, Award of the Tribunal, 2005, 93, para. 319.

⁶⁸ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 2004, ICJ Advisory Opinion. 63, para. 141.

⁶⁹ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 37, para. 51.

⁷⁰ Maria Agius, *supra* note, 26: 21.

atveju ji galėtų sąlygoti beveik nekontroliuojamą esminių interesų atsiradimą. Pvz., Robert D. Sloane manymu, 25 str. gali inicijuoti valstybių norą charakterizuoti kuo įvairiausius sunkumus, susijusius su tarptautinių įsipareigojimų vykdymu, kaip pavojų esminiam interesui, kas gali būti pretekstu remtis būtinuoju reikalingumu.⁷¹ Tačiau, tai, ko gero, lieka tiesiog hipotetiniu pavojumi, kadangi būtinas reikalingumas tarptautinėje teisėje numato eilę kriterijų ir tik situacijos kumuliatyvus atitikimas jiems visiems galėtų pateisinti doktrinos taikymą.

Apibendrinus valstybių praktiką bei tarptautinių arbitražų bei teismų jurisprudenciją, būtų galima teigti, kad didžiojoje dalyje bylų, susijusių su būtinuoju reikalingumu taikymu, jis buvo pripažintas neteisėtu. Labai įdomus faktas yra ir tai, kad iki šiol nebuvo nė vieno atvejo, kuomet valstybei sėkmingai pavyktų pritaikyti būtinuoju reikalingumu doktriną TTT⁷². Tai tik dar kartą parodo, kokie aukšti yra šios doktrinos taikymo reikalavimai.

1.4.2. Sunkus ir neišvengiamas pavojus

Nepriklausomai nuo to, kokio pobūdžio esminis interesas yra ginamas remiantis būtinuoju reikalingumu, tai turi būti daroma siekiant išvengti sunkaus ir neišvengiamo pavojaus. Tačiau, kas iš tikrųjų yra „pavojus“ ir ar egzistuoja aiškūs kriterijai, kuriais turi būti remiamasi, nustatant t. t. pavojaus sunkumą bei neišvengiamumą? Deja, tokių kriterijų nėra. Roberto Ago savo pranešime TTK kontempliavo, kad pavojus turi būti „itin sunkus“⁷³ (angl. *extremely grave*). Roman Boed pasiūlė tokį sunkaus pavojaus apibrėžimą: „bet kokia grėsmė, galinti sunaikinti valstybės esminio intereso realizavimą, pasiekia sunkaus pavojaus [slenkstį].“⁷⁴ Tačiau, reikėtų aptarti visus šiuos elementus detaliau.

Terminų žodynas apibrėžia pavojų kaip „gresiančią nelaimę, žalą.“⁷⁵ Taigi, sąvokoje figūruoja ateities elementas, „pavojus“ neimplikuoja to, kas jau yra įvykę. Panašiai šiuo klausimu pasisakė ir TTT: „Žodis „pavojus“, be jokių abejonių, sukelia „rizikos“ idėją: būtent tai skiria „pavojų“ nuo [jau padarytos] materialinės žalos. Tačiau, būtinas reikalingumas negalėtų egzistuoti be konkrečiu laiku nustatyto „pavojaus“: baimės dėl „galimo pavojaus“ neabejotinai nepakaktų.“⁷⁶ Taigi, „pavojus“ būtinuoju reikalingumu doktrinos kontekste – tai pavojinga, rizikinga situacija, kuri nėra jau įvykusi, tačiau, tuo pačiu metu, ji nėra ir tiesiog hipotetinė, o jos galimumas yra objektyviai nustatytas ir suvoktas.

⁷¹ Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 487.

⁷² S. R. Subramanian, „Too Similar or Too Different: State of Necessity as a Defence under Customary International Law and the Bilateral Investment Treaty and Their Relationship,“ *Manchester Journal of International Law* 9, 1 (2012): 71.

⁷³ Roberto Ago, *supra* note, 1: 19-20, para. 13.

⁷⁴ Roman Boed, *supra* note, 21: 28.

⁷⁵ Terminų žodynas. Žiūrėta 2017-10-14. <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/P/pavojus>

⁷⁶ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 42, para. 54.

Eilė investicinių tarptautinių arbitražų bylų, susijusių su Argentinos ekonomine krize, demonstruoja, kad pavojaus sunkumo lygis, kurio reikalauja būtinojo reikalingumo doktrina, turi būti itin aukštas. Didžioji dalis arbitražų nevertino Argentinos ekonominės krizės kaip pakankamai sunkios. Jie apibūdino padėtį kaip „chaotišką“, „katastrofinių proporcijų“, tačiau „ne sunkesnę, negu krizė, paveikusi kitas pasaulio valstybes, kurios nepažeidė savo tarptautinių įsipareigojimų“.⁷⁷ Galiausiai, daugelis arbitražų konstatavo, kad būtinas reikalingumas negalėjo būti taikomas Argentinos atveju, nors pati valstybė teigė, kad šalyje įsivyravusi krizė sukėlė grėsmę jos egzistavimui⁷⁸.

Tačiau, *LG&E v. Argentine Republic* byloje arbitražas padarė priešingas išvadas. Jis nelygino Argentinos krizės su kitų valstybių krizėmis, bet analizavo ir vertino pačios valstybės situaciją, kaip visumą: apžvelgė Argentinos bendrojo vidaus produkto smukimą, vartojimo rodiklio mažėjimą, Centrinio Banko likvidumą, skurdo ir nedarbo lygį ir t. t. Galiausiai, arbitražas konstatavo: „Arbitražas įsitikino, kad 2001 m. gruodžio mėn. Argentinos situacija pasiekė aukščiausią suirutės lygį ir grėsė valstybės esminiams saugumo interesams. Tai nebuvo tik ekonominių problemų laikotarpis [...]. Itin sunki ekonominio, politinio ir socialinio sektoriaus krizė pasiekė savo viršūnę ir susiliejo į 2001 m. padėtį, galinčia privesti valstybę prie visiško žlugimo.“⁷⁹

Skirtingi arbitražų taikomi metodai, kuriais buvo remiamasi nustatant pavojaus sunkumą Argentinos krizės bylose, implikuoja visos doktrinos problematiką. Tą patį būtinojo reikalingumo elementą, „pavojaus sunkumą“, arbitražai vertino skirtingai – vieni iš jų lygino Argentinos situaciją su kitų valstybių padėtimi, o kiti ne. Tokio vertinimo rezultatu tapo priešingos išvados ir, galiausiai, doktrinos painumas. Akivaizdu, kad net ir mūsų dienomis tarptautinė teisė stokoja aiškių vienodų kriterijų, kuriais būtų remiamasi, nustatant pavojaus sunkumą.

Kai kurių autorių nuomone, toks doktrinos trūkumas ypatingai išryškėja ekonominėse bylose. Jų manymu, net ir aplinkosaugos mokslas, su jo galimu neapibrėžtumu ir netikrumu dėl ateities yra, vis dėlto, patikimesnė disciplina, negu ekonomika. Tam tikrų ekonominių krizių atveju gali būti objektyviai neįmanoma nustatyti gresiančio pavojaus sunkumo, arba, geriausiu atveju, tai galima padaryti tik pritaikius būtinojo reikalingumo aplinkybę. Kitaip sakant, tam tikrais atvejais gali būti neįmanoma nustatyti kokio sunkumo gali tapti krizė, jeigu nebus imtasi atitinkamų veiksmų.⁸⁰

⁷⁷ Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, „A State of Necessity: International Legal Obligations in Times of Crises,“ *Canadian Review of American Studies* 42, 1 (2012): 69.

⁷⁸ *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, *supra* note, 67: 88, para. 305.

⁷⁹ *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., LG&E International Inc. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 2006, 68, para. 231; Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 70.

⁸⁰ Matthew Parish, *supra* note, 17: 181.

Pavojaus neišvengiamumas, savo ruožtu, turi pasižymėti tuo, kad „grėsmė interesui [turi egzistuoti] šiuo metu“.⁸¹ Tai implikuoja mintį, kad pavojus turi būti aiškiai nustatytas čia ir dabar, o ne galimai grėsti ateityje. Kita vertus, situacijos, kuomet ateities scenarijus nėra visiškai aiškus, t. y., kai yra sunku vienareikšmiškai teigti, koks pavojus gresia valstybei ir ar jis tikrai materializuosis netolimoje ateityje, neturi uždrausti valstybei remtis būtinuoju reikalingumu.⁸² Taigi, vertinant, ar valstybei gresiantis pavojus yra neišvengiamas, turi būti balansuojama tarp akivaizdžios šiuo metu objektyviai suvokiamos grėsmės ir galimos grėsmės, kuri galėtų atsirasti vėliau. Visa tai komplikuoja šio būtinojo reikalingumo elemento nustatymą bei vertinimą. Pvz., TTT pasisakė, kad pavojaus neišvengiamumas turi „gerokai viršyti galimumo lygį“.⁸³ Tačiau, vėl gi, galimumo ribos nėra lengvai apčiuopiamos, neegzistuoja aiškūs kriterijai, padedantys nustatyti, ar t. t. situacijos aplinkybės viršija galimumo lygį, ar ne.

Kaip ir esminio intereso nustatymas, pavojaus sunkumas ir neišvengiamumas yra vertinamas atsižvelgiant į konkretaus atvejo aplinkybes. Apibendrinus tai, kas buvo nagrinėjama aukščiau, galima prieiti išvadą, kad sunkus ir neišvengiamas pavojus turi būti itin aukšto lygio, objektyviai akivaizdus, o ne tikėtinas, ekstremalus ir nepaliekantis pasirinkimo elgtis kitaip, gresiantis čia ir dabar ir nustatytas tam tikru aktualiu momentu, o ne tolimoje ateityje. Vis dėlto, reikia pripažinti, kad egzistuoja ir tam tikra elemento problematika – pvz., kaip tai buvo iliustruojama Argentinos byloje, skirtingi metodai, kurių yra imtasi, nustatant pavojaus sunkumą ir neišvengiamumą, gali sąlygoti kardinaliai priešingas išvadas esant identiškoms situacijoms. Deja, kol kas ši problema neturi sprendimo.

1.4.3. Vienintelis būdas apsaugoti interesą

Būtinojo reikalingumo doktrina numato, kad valstybė, siekdama jos pagrindu apsaugoti savo esminį interesą nuo sunkaus ir neišvengiamo pavojaus, turi neturėti kitų galimybių tai padaryti. Kitaip sakant, rėmimasis doktrina yra neįmanomas, kai egzistuoja kiti teisėti būdai ginti savo interesus. TTK Komentaras papildomai aiškina, kad pavojaus, gresiančio valstybei, turi būti neįmanoma išvengti bet kokiais kitais būdais, net ir gerokai brangesniais.⁸⁴

Svarbu ir tai, kad „vienintelis būdas“ apsaugoti savo interesą yra susijęs ne tik su pačios valstybės vienašaliais veiksmais ir sprendimais, jis taip pat aprėpia bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis.⁸⁵ Taigi, net ir nematydama galimo būdo išvengti

⁸¹ ILC *Draft Articles with Commentaries* (1997), *supra* note, 45: 255, para. 33.

⁸² *Ibid.*, 83, para. 16.

⁸³ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 42, para. 54.

⁸⁴ ILC *Draft Articles with Commentaries* (1997), *supra* note, 45: 255, para. 33.

⁸⁵ Marie Christine Hoelck Thjoernelund, „State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments,“ *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online* 13, 1 (2009): 437.

tam tikro pavojaus, valstybė privalo ieškoti tarptautinės pagalbos ir tik jos neradus gali svarstyti rėmimąsi būtinuoju reikalingumu. Tai dar labiau susiaurina šio doktrinos elemento apimtį, kadangi jo vertinimas konkrečioje situacijoje turi išeiti už tam tikros valstybės vienašalių veiksmų, o tai dar labiau sumažina tinkamo rėmimosi doktrina tikimybę.

TTT savo jurisprudencijoje panašiai vertina šio būtinajo reikalingumo doktrinos elemento turinį. Pvz., *Gabčikovo-Nagymaros Project* byloje Teismas priėjo išvadą, kad Vengrija būtų galėjusi rasti kitą teisėtą būdą išvengti gresiančio pavojaus⁸⁶. Taigi, „vienintelio būdo“ elementas neatitiko savo reikalavimų ir Vengrijos rėmimasis būtinuoju reikalingumu buvo pripažintas neteisėtu. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* byloje TTT taip pat pasisakė, kad Izraelis galėjo rasti kitų būdų ginti savo saugumo interesus ir pripažino būtinąjį reikalingumą negalimu.⁸⁷

Argentinės krizės arbitražai skirtingai vertino šį būtinajo reikalingumo elementą. Pvz., *Sempra Energy International v. Argentine Republic*⁸⁸ ir *Enron*⁸⁹ arbitražai lygino Argentinės padėtį su kitų valstybių situacijomis ir padarė išvadą, kad egzistavo galimybė rasti kitokį sprendimą. *LG&E*⁹⁰ arbitražas, savo ruožtu, konstatavo, kad Argentinės pasirinktas veikimo būdas buvo vienintelis galimas variantas. Akivaizdu, kad „vienintelio būdo“ elemento vertinimas stokojo kompleksinio tyrimo ir įvertinimo, todėl skyrėsi ir skirtingų arbitražų padarytos išvados.

Reikėtų paminėti, kad vertindami šį doktrinos elementą, arbitražai neanalizavo kitų įmanomų būdų turinio, taip pat jie nespėdė, kiek konkrečiai kitų būdų galėtų egzistuoti. Jiems tiesiog pakako nustatyti kitų būdų galimumą. Tačiau, toks požiūris buvo sukritikuotas ir atmestas, kaip netinkamas *Enron* bylos Anuliavimo komiteto. Komitetas pasirinko lankstesnį „vienintelio būdo“ traktavimą – neužtenka tik teoriškai numatyti kitų būdų egzistavimą, tuos būdus reikėtų iširti. Be to, anot arbitražo, neturi būti jokių kitų būdų, kurie apsaugotų valstybės esminį interesą, padarydami panašų arba lengvesnį tarptautinės teisės pažeidimą. Toliau arbitražas konstatavo, kad „[Būtinasis reikalingumas] bus negalimas tik tada, kai egzistavo alternatyva, kuri nepažeistų tarptautinio įsipareigojimo, arba padarytų lengvesnį pažeidimą.“⁹¹

⁸⁶ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 39-43, para. 55-57.

⁸⁷ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *supra* note, 68: 63, para. 140.

⁸⁸ *Sempra Energy International v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award of the Tribunal, 2007. 103, para. 347-348.

⁸⁹ *Enron Corporation Ponderosa Assets, L. P. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award of the Tribunal, 2007. 97, para. 305-306.

⁹⁰ *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., LG&E International Inc. v. The Argentine Republic*, *supra* note, 79: 77, para. 257.

⁹¹ *Enron Decision on the Application for Annulment of the Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Decision of the *Ad hoc* Committee, 2010. 151-154, para. 368-378; Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 71-72.

Taigi, darytina išvada, kad arbitražai turėtų analizuoti kitų teisėtų būdų tinkamumą, jų pritaikymo galimumą, įvertinus situacijos aplinkybes, žinomas nagrinėjamu momentu, kuomet buvo priimami sprendimai. Neužtenka *ex post facto* vertinti galimų būdų taikymo pasekmes.⁹² Tai yra labai svarbu, kadangi tokios arbitražo išvados praplečia „vienintelio būdo“ elementą ir aiškina jį panašiai kaip tai darė TTT *Gabčykovo-Nagymaros Project* byloje⁹³. Tačiau, tuo pačiu pažymėtina, kad TTT svarstė tik teisėtų būdų galimumą, tuo tarpu kai *Enron* arbitražas vertino ir neteisėtus, bet mažiau kenksmingus.

Nagrinėdami „vienintelio būdo“ elementą, galėtume kontempliuoti, kad visuomet galima rasti ekspertų, kurie bandytų įrodyti, kad kiti įmanomi teisėti būdai išties egzistavo. Tai komplikuoja šio elemento turinį bei taikymą, o visos doktrinos naudojimą paverčia beveik neįmanomu.⁹⁴ Iš tikrųjų, doktriną tyrę mokslininkai neretai prieina prie išvados, kad „vienintelio būdo“ elementas yra tas, kuris dažniausiai sužlugdo sėkmingą doktrinos taikymą. Tačiau, kyla klausimas, kam reikalinga doktrina, jei ja beveik neįmanoma sėkmingai pasinaudoti?

Pvz., Sahib Singh teigė: „[...] jeigu būtų remiamasi pažodine „vienintelio būdo“ interpretacija, tuomet bet kokia alternatyva, nepriklausomai nuo jos galimumo ir protingumo, galėtų eliminuoti būtinojo reikalingumo taikymą. [Taigi, „vienintelio būdo“ elemento interpretavimas turėtų būti] pragmatinis, bet ne pernelyg platus.“⁹⁵ Ekspertai Anne-Marie Slaughter ir William Burke-White teigė, kad „taikant „vienintelio būdo“ elementą, nereikėtų tiesiog klausti, ar Argentina galėjo imtis kitų būdų, bet ieškovai turėtų įrodyti, kad egzistavo kiti teisėti būdai, galintys padėti išvengti sunkaus ir neišvengiamo pavojaus.“⁹⁶

Matthew Parish manymu, reikėtų atsisakyti „vienintelio būdo“ elemento, vietoj jo įvedus proporcingumo principą: „Veiksmai, kurių imasi valstybė, turi būti protingi ir proporcingi susiklosčiusiai krizinei situacijai, net jeigu yra kitos įmanomos mažiau drastiškos alternatyvos, kurias būtų galima pasirinkti. Nėra protinga prašyti arbitražų spręsti, kas būtų nutikę, jeigu valstybė būtų pasirinkus kitokį reagavimo būdą konkrečioje situacijoje. Jeigu arbitražai yra priversti spekuliuoti dėl galimų situacijų [ir jų pasekmių], atsakymai, kuriuos jie duos bus arba

⁹² Mirko Vasiljevic and Marko Jovanovic, „Necessity as a Ground for Precluding Wrongfulness in International Investment Law,“ *Annals FLB – Belgrade Law Review, Year LXIV*, 3 (2016): 18.

⁹³ Byloje „vienintelio būdo“ kriterijus buvo atmetas, kaip neatitinkantis reikalavimų tik po to, kai buvo nustatyta, kad egzistavo kiti teisėti būdai, galintys padėti išvengti tarptautinio teisės pažeidimo.

⁹⁴ Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 74.

⁹⁵ Sahib Singh, „The Enron Annulment Decision’s Exposure of Necessity’s Endemic Uncertainty: A Welcome Critique“, *Blog of the European Journal of International Law* (2010). Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 10 d. <https://www.ejiltalk.org/the-enron-annulment-decision%E2%80%99s-exposure-of-necessity%E2%80%99s-endemic-uncertainty-a-welcome-critique/>

⁹⁶ *Sempra Energy International & Camuzzi International, S. A. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/02, Witness Statement of Anne-Marie Slaughter and William Burke-White (2005): 43-48. (Cituota iš Otabek Ismailov, „Interaction of International Investment and Trade Regimes on Interpreting Treaty “Necessity” Clauses: Convergence or Divergence?“, *Georgetown Journal of International Law* 48, 2 (2017): 520-521.)

bepasmiai (kaip Argentinos byloje) arba klaidingi. [...] Proporcingumo testą yra lengviau taikyti, negu „o kas, jeigu?“ [konceptiją].“⁹⁷

Apibendrinus tai, kas buvo nagrinėta aukščiau, bandydamos ginti savo interesus, valstybės turi ieškoti bet kokių kitų įmanomų teisėtų būdų apsisaugoti, nepriklausomai nuo to, kokie sunkūs ir brangiai kainuojantys jie galėtų būti. Ir tik tuomet, kai jokie kiti teisėti būdai yra neįmanomi, valstybė gali pažeisti tarptautinį įsipareigojimą ir siekti veikos neteisėtumo pašalinimo, besiremdama būtinojo reikalingumo doktrina. Vis dėlto, šis doktrinos elementas suponuja tam tikrą problematiką, kurią nėra lengva pašalinti. Pvz., galima būtų hipotetiškai teigti, kad bet kokioje komplikuotoje situacijoje įmanoma rasti kitą veikimo būdą, nepažeidžiant tarptautinės teisės. Tokiu atveju, sėkmingas doktrinos pritaikymas tampa *a priori* sudėtingu, galbūt net neįmanomu, o tai, savo ruožtu, suponuoja jos egzistavimo prasmės klausimą.

1.4.4. Interesų lyginimas

Kitas būtinojo reikalingumo elementas yra valstybių esminių interesų lyginimas. Valstybė gali remtis šia aplinkybe tik tuomet, kai jos veika nesukelia rimtos grėsmės kitos valstybės ar valstybių, kurioms nustatytas tam tikras tarptautinis įsipareigojimas, arba visos tarptautinės bendrijos esminiam interesui. Kitaip tariant, doktrina besiremiančios valstybės ginamas esminis interesas turi būti svarbesnis už bet kokius kitus kitos valstybės ar visos tarptautinės bendrijos interesus.⁹⁸ Toks interesų lyginimas atspindi tam tikrą proporcingumo reikalavimą⁹⁹, kadangi juo yra siekiama išvengti situacijų, kuomet valstybės vertintų savo interesus aukščiau už bet kokius kitus.

Esminių interesų lyginimas turi ir kitų svarbių požymių – nepakanka to, kad pati valstybė nuspręstų, kad jos esminis interesas yra aukštesnis už kitos valstybės ar tarptautinės bendrijos interesus. Tam turėtų pritarti didžioji dalis pačios tarptautinės bendrijos.¹⁰⁰ Šiuo aspektu nagrinėjamas doktrinos elementas yra panašus į esminio intereso elementą – jiems abiem neužtenka besiginančios valstybės vertinimo, turi būti ir kitų valstybių pritarimas.

Šis elementas naujoje 25 str. redakcijoje yra labai svarbus, kadangi aprėpia *erga omnes* įsipareigojimus, tuos, kurie yra aktualūs visai tarptautinei bendrijai, o ne pavienėms valstybėms. Palyginimui, 1980 m. 33 str., pirmas kodifikavęs būtinajį reikalingumą, saugojo tik vienos valstybės – antros tarptautinio įsipareigojimo šalies interesus, kas buvo vertinama kaip didžiulis

⁹⁷ Matthew Parish, *supra* note, 17: 189-190.

⁹⁸ ILC *Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 83-84, para. 17.

⁹⁹ Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 73.

¹⁰⁰ Jean J. A. Salmon, 'Faut-il codifier l'état de nécessité en droit international', in J. Makarczyk, (ed.), *Essays in Honour of Judge Manfred Lachs* (Martinus Nijhoff, 1984), 269. (Cituota iš Maria Agius, *supra* note, 26: 30.)

doktrinos trūkumas.¹⁰¹ Pvz., *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, byloje TTT nustatė, kad tam tikri Izraelio veiksmai pažeidė *erga omnes* įsipareigojimus. Būtent, buvo pažeisti įsipareigojimai, susiję su Palestinos žmonių teise į apsisprendimą ir tam tikromis THT normomis.¹⁰² Tai yra labai svarbu, kadangi būtinojo reikalingumo doktrinoje atsirado papildomas saugiklis, apsaugantis *erga omnes* įsipareigojimus, kas suteikė visai tarptautinei teisei didesnio stabilumo.

Interesų lyginimo elementas kelia nemažai problemų interpretuojant ir kvalifikuojant tam tikros situacijos aplinkybes. Pavyzdžiui, vienu atveju gali būti pakankamai lengva nustatyti, kuris iš konkuruojančių interesų yra svarbesnis¹⁰³, tačiau kitu atveju tai padaryti yra labai komplikauta¹⁰⁴. Phoebe Okowa svarstė, kad siekiant nustatyti, kuris iš interesų yra svarbesnis, vertėtų atsižvelgti į pačių taisyklių ir normų turinį, bei vertybes, kurias jos saugo. Jeigu tokios vertybės yra fundamentalaus pobūdžio, pvz. susijusios su žmogaus teisėmis, humanitarine teise, ar aplinkosauga, jų negalima paaukoti būtinojo reikalingumo labui.¹⁰⁵

Įdomią esminių interesų lyginimo elemento viziją pasiūlė Jorge E. Vinuales. Mokslininkas sumodeliavo keturis pagrindinius scenarijus hierarchiškai suskirstęs esminius abiejų šalių, įsitraukusių į būtinojo reikalingumo situaciją, interesus. Pirmoji situacija – paraidžiui suvokiant 25 str. 1 d. (b), tuomet, kai abi valstybės gina interesus, kurie yra kvalifikuojami kaip „esminiai“, tačiau nepasiekia imperatyvinės, arba *jus cogens* normos apimties, būtinojo reikalingumo aplinkybės taikymas būtų negalimas. Antroji situacija – valstybė, pažeidžianti tarptautinį įsipareigojimą, gina esminį interesą, nesiekianti *jus cogens* lygio, tuo tarpu kai nukentėjusioji valstybė gina *jus cogens* apimties esminį interesą. Tokia situacija yra numatyta Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 26 str., būtinas reikalingumas yra neįmanomas. Trečioji situacija – abi valstybės gina imperatyvinės normos apimties esminius interesus. Vėl gi, 26 str. uždraustų būtinojo reikalingumo taikymą, tačiau klausimas yra platesnis. Šis pavyzdys iliustruoja mintį, kad *jus cogens* norma gali tuo pačiu metu būti esminio intereso esme ir

¹⁰¹ Maria Agius, *supra* note, 26: 30-31.

¹⁰² *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *supra* note, 68: 67, para. 155; Maria Agius, *supra* note, 26: 30-31.

¹⁰³ *Torrey Canyon* incidento (James Crawford, *supra* note, 54: 25, fn. 518) kontekste yra akivaizdu, kad Didžiosios Britanijos esminis interesas, susijęs su tikslu išvengti labai rimtos taršos šalia savo krantų ir tokiu būdu išsaugoti visos gyvūnijos bei šalies gyventojų gyvybes yra neabejotinai svarbesnis, negu laivo savininko teisė į nuosavybę. Taigi, nepaisant to, kad Didžiosios Britanijos veiksmai sukėlė laivo, priklausančio kitos valstybės piliečiui, sunaikinimą, atsakomybė už tokį tarptautinės teisės pažeidimą galėtų būti sėkmingai pašalinta remiantis būtinuoju reikalingumu.

¹⁰⁴ Pavyzdžiui, tuo atveju, kai valstybė siekia apsiginti nuo pernelyg didelio pabėgėlių srauto, uždarydama savo sienas ir nesuteikdama jiems reikalingos pagalbos, gali būti labai sudėtinga nuspręsti, koks iš tikrųjų esminis interesas yra svarbesnis – apsaugoti valstybėje gyvenančius piliečius nuo tam tikrų sunkumų, susijusių su nekontroliuojamais pabėgėlių srautais, atvykstančiais į jos teritoriją, ir tuo pačiu pažeisti *non refoulement* principą, arba paaukoti valstybės gerovę, bet nepažeisti tarptautinės teisės.

¹⁰⁵ Phoebe Okowa, „Defences in the Juresprudence of International Tribunals“, in G. S. Goodwin-Gill and S. Talmon, *The Reality of International Law; Essays in Honour of Ian Brownlie* (Oxford University Press: 1999), 391. (Cituota iš Maria Agius, *supra* note, 26: 31.)

absoliučiomis būtinojo reikalingumo ribomis. Ketvirtasis scenarijus – teisę pažeidžianti valstybė remiasi esminiu interesu, turinčiu *jus cogens* apimtį, o antroji pusė interesu, nepasiekiančiu tokio lygio. Tokia situacija, atrodo, reikalautų, kad teisę pažeidžianti valstybė vis tiek privalėtų atsižvelgti į kitos pusės esminį interesą, nepaisant to, kad jis būtų žemesnis už jos pačios interesą. Tačiau tai akivaizdžiai prieštarautų būtinojo reikalingumo doktrinos esmei. Jorge E. Vinuales padaro išvadą, kad tuo atveju, kai esminio intereso koncepcija būtų pripažinta teisine kategorija, galinčia pasiekti *jus cogens* normų apimtį, tokių normų funkcija būtinojo reikalingumo doktrinos kontekste prasiplėstų ir įgautų ne tik ribojimo, bet ir pateisinimo galią.¹⁰⁶ Tačiau, gilesnė šios minties analizė nepatenka į šio darbo kontekstą.

Kai kurių autorių nuomone, šis būtinojo reikalingumo doktrinos elementas, kuris reikalauja interesų lyginimo, galėtų susilaukti gerokai didesnio dėmesio ateityje, ypatingai tais atvejais, kai būtinas reikalingumas būtų taikomas aplinkosaugos bylose. Klimato atšilimas, pernelyg dideli žvejybos mastai, yra nūdienos aktualūs dalykai, glaudžiai susiję su kitų valstybių, kartais net visos tarptautinės bendrijos, esminiais interesais.¹⁰⁷

Taigi, nepaisant to, kad būtinas reikalingumas turi išimtinumo pagrindą, jo vaidmuo tarptautinėje teisėje yra labai svarbus. Jis padeda „išvengti pernelyg nelankstaus teisės taikymo situacijose, kur konfliktuoja skirtingos vertybės.“¹⁰⁸ Doktrinos esmė numato tokių vertybių lyginimą – mažesnės svarbos vertybė gali būti paaukota vardan svarbesnės, fundamentalesnės vertybės. Būtent ši mintis atsispindi „interesų lyginimo“ elemente.

1.4.5. Tarptautinis įsipareigojimas nedraudžia doktrinos taikymo

Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. 2 d. (a) nustato, kad rėmimasis būtinuoju reikalingumu yra negalimas, kai pats tarptautinis įsipareigojimas pašalina tokią galimybę. TTK pateikia pavyzdžius, kad THT konvencijos, kurios yra taikomos ginkluotų konfliktų metu, *expressis verbis* draudžia būtinojo reikalingumo taikymą¹⁰⁹. Tokiu atveju, valstybė negali remtis doktrina ir nėra jokio kito būdo apeiti tokį griežtai nustatytą reikalavimą.

Tačiau, kaip turėtų būti traktuojamas būtinojo reikalingumo taikymas, kai tarptautinė sutartis aiškiai jo nedraudžia? Tokiais atvejais reikalingas tarptautinės sutarties teksto interpretavimas, o tai automatiškai gali išprovokuoti skirtingus vertinimus bei požiūrius. TTK, svarstydamą šį klausimą, priėjo prie išvados, kad tokiu atveju turėtų būti atsižvelgiama į sutarties

¹⁰⁶ Jorge E. Vinuales, „State of Necessity and Peremptory Norms in International Investment Law,“ *NAFTA: Law and Business Review of the Americas* 14, 1 (2008): 89-91.

¹⁰⁷ Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 73.

¹⁰⁸ Sarah Heathcote, „Circumstances Precluding Wrongfulness in the ILC Articles on State Responsibility: Necessity,“ *The Law of International Responsibility* (eds. James Crawford, Alain Pellet, Simon Olleson, Oxford: Oxford University Press, 2010): 491. (Cituota iš Mirko Vasiljevic and Marko Jovanovic, *supra* note, 92: 11.)

¹⁰⁹ ILC *Draft Articles with Commentaries* (2001), *supra* note, 4: 84, para. 19.

tikslą ir objektą. Jeigu sutarties tekstas implikuoja, kad būtinojo reikalingumo doktrinos taikymas pažeistų jos tikslą ir objektą, rėmimasis doktrina yra draudžiamas¹¹⁰.

Pvz., August Reinisch kelia klausimą, ar galima būtų teigti, kad Investicijų skatinimo ir apsaugos sutartys (toliau – BIT), kurių tikslas ir objektas yra užsienio investorių apsauga, implikuoja būtinojo reikalingumo draudimą, kadangi priešingu atveju nustatytų normų nesilaikymas privestų prie to, kad apsauga užsienio investitoriams nebūtų suteikiama?¹¹¹ Manoma, kad yra klaidinga taip teigti dėl keleto priežasčių. Pati tarptautinė paprotinė teisė, pateikdama būtinojo reikalingumo doktriną, suteikia valstybei galimybę pašalinti veikos neteisėtumą, pažeidus t. t. tarptautinį įsipareigojimą esant ekstremalioms sąlygoms. Tačiau, A. Reinisch sumodeliuotu atveju, valstybė neturėtų jokių galimybių ginti savo esminį interesą net ir baisiausių katastrofų akivaizdoje.¹¹² Taigi, net ir tuo atveju, kai būtų galima teigti, kad BIT tikslas ir objektas hipotetiškai galėtų būti pažeisti būtinojo reikalingumo taikymo atveju, vis dėlto, šis gynybos būdas turi egzistavimo teisę, kadangi jo esmė yra valstybės esminio intereso apsauga kritiniu, išskirtiniu atveju.

Reziumuojant, būtų galima daryti išvadą, jog rėmimasis būtinuoju reikalingumu yra negalimas ne tik tuomet, kai pats tarptautinis įsipareigojimas *expressis verbis* tai draudžia, bet ir tais atvejais, kai tokio aiškaus draudimo nėra, tačiau tarptautinio įsipareigojimo tekstas implikuoja, kad jo tikslas ir objektas būtų pažeisti pasinaudojus būtinuoju reikalingumu. Vis dėlto, tokie sprendimai reikalauja gilesnės analizės ir vertinimo.

1.4.6. Valstybė neprisidėjo prie susiklosčiusios situacijos atsiradimo

Be aukščiau išnagrinėtų elementų, būtinas reikalingumas numato ir papildomus saugiklius, padedančius užtikrinti išimtinį doktrinos taikymą. Vienas iš jų yra sąlyga, kad valstybė, besiremianti būtinuoju reikalingumu, negali būti prisidėjusi prie sudėtingos situacijos, kuri išprovokavo tarptautinės teisės pažeidimą, bei su juo susijusį doktrinos taikymą. TTK manymu, valstybė negali remtis būtinuoju reikalingumu, kuomet ji vienu ar kitu būdu, tyčia ar dėl aplaidumo, prisidėjo prie krizinės situacijos, tapusios būtinojo reikalingumo panaudojimo priežastimi, atsiradimo¹¹³. Tas pats reikalavimas randamas ir antros redakcijos Valstybių atsakomybės straipsnių projekto Komentare: „Tam, kad rėmimasis [25 str.] 2 d. (b) būtų

¹¹⁰ ILC *Draft Articles with Commentaries* (1997), *supra* note, 45: 256, para. 38.

¹¹¹ August Reinisch, „Necessity in International Investment Arbitration – An Unnecessary Split of Opinions in Recent ICSID Cases? Comments on CMS v. Argentina and LG&E v. Argentina,“ *Journal of World Investment and Trade* 8, 2 (2007): 205.

¹¹² Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 74.

¹¹³ ILC *Draft Articles with Commentaries* (1997), *supra* note, 45: 258, para. 41.

negalimas, prisidėjimas prie būtinojo reikalingumo situacijos turi būti esminis (angl. *substantial*), o ne atsitiktinis ar šalutinis.¹¹⁴

Šio reikalavimo prigimtis yra, ko gero, aiški ir nekelia papildomų klausimų. Pvz., *Enron* byloje, susijusioje su būtinojo reikalingumo taikymu, Tarptautinis investicinių ginčų sprendimo centro (toliau – ICSID) arbitražas pasisakė, kad valstybės neprisidėjimas prie susiklosčiusios kritinės situacijos „yra bendrojo teisės principo išraiška, sukurta su tikslu užkirsti kelią valstybei teisiškai pasinaudoti savo pačios kalte.“¹¹⁵

Įdomu ir tai, kad 25 str. 2 d. (b), reglamentuojantis valstybės prisidėjimą prie susiklosčiusios situacijos, yra suformuluotas griežtesne kalba, negu analogiški reikalavimai 23 str. (*force majeure*) ir 24 str. (nelaimė). TTK tai aiškina tuo, kad būtinas reikalingumas, skirtingai nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, turi būti apibrėžtas gerokai siauriau¹¹⁶, siekiant kaip įmanoma labiau apriboti jo taikymą praktikoje.

Detaliau nagrinėjant šį būtinojo reikalingumo doktrinos elementą, gali kilti įvairių klausimų. Pvz., kaip turėtų būti vertinamas valstybės prisidėjimas prie sudėtingos situacijos, kai ji buvo susiklosčiusi prie buvusios administracijos, o ne šiuo metu valdančios? Kitaip sakant, ar galėtų šiuometinė administracija remtis būtinuoju reikalingumu, kuomet krizinė situacija buvo sukurta buvusios administracijos veiksmų dėka? Keli Argentinos krizės arbitražai sprendė šį klausimą ir padarė išvadą, kad šiuo atveju nėra svarbu, kuri valdančioji administracija prisidėjo prie situacijos. Tai, kad dabartinė administracija nesiėmė jokių veiksmų, kad ištaisytų buvusios administracijos klaidas, gali būti kvalifikuojama kaip prisidėjimas prie sudėtingos situacijos.¹¹⁷

Kitas svarbus aspektas, susijęs su prisidėjimu, yra tarptautinių faktorių įtaka. Tam tikrais atvejais, krizinė situacija gali susiklostyti ne tik pačiai valstybei prisidėjus prie to, bet ir esant tam tikram tarptautinių faktorių poveikiui. Tuomet kyla klausimas, kaip reikėtų vertinti šių faktorių visumą? Kokios apimties turėtų būti pačios valstybės prisidėjimas, kad jis neleistų jai gintis būtinuoju reikalingumu? Kai kurie autoriai mano, kad tokiu atveju gali būti neįmanoma atriboti pačios valstybės ir tarptautinio elemento prisidėjimo apimties.¹¹⁸ Tai, be jokios abejonės, padarytų šio elemento vertinimą labai sudėtingu.

Argentinos krizės investiciniai arbitražai skirtingai vertino neprisidėjimo kriterijų. Pvz., *CMS* byloje arbitražas nusprendė, kad valstybės krizės priežastys buvo endogeninės ir egzogeninės, bei konstatavo, kad privalu nustatyti pačios valstybės prisidėjimo apimtį. Tačiau, galiausiai, be detalesnės analizės, arbitražas apibendrino, kad „[...] vyriausybės politika ir jos

¹¹⁴ ILC *Draft Articles with Commentaries* (2001), *supra* note, 4: 84, para. 20.

¹¹⁵ *Enron Corporation and Ponderosa Assets v. Argentine Republic*, *supra* note, 89: 98, para. 311.

¹¹⁶ ILC *Draft Articles with Commentaries* (2001), *supra* note, 4: 84, para. 20.

¹¹⁷ Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 75.

¹¹⁸ *Ibid.*

trūkumai ženkliai prisidėjo prie krizės ir nepaprastosios padėties.“¹¹⁹ Detalesnė elemento analizė aptinkama *National Grid* byloje: arbitražas ištyrė nacionalinius ir tarptautinius faktorius, kurie turėjo įtakos krizės atsiradimui ir vėliau, vadovaudamasis Tarptautinio valiutos fondo dokumentais, bylojančiais apie krizės evoliuciją, ėmėsi analizuoti Argentinos panaudotas priemones, prieidamas prie išvados, kad Argentinos reagavimas į krizę tik dar labiau pablogino jos padėtį.¹²⁰

Reziumuojant, reikėtų pasakyti, kad prisidėjimo elemento esmė yra aiški – valstybė, pažeidusi tarptautinę teisę, turi tinkamai atsakyti už savo veiksmus ir negali pasinaudoti savo pačios sukurta kritine situacija. Tačiau, elemento vertinimas gali būti pakankamai komplikuoatas dėl įvairių priežasčių: valdančių administracijų pasikeitimo, lokalių ir globalių faktorių samplaikos, prisidėjimo analizės metodologijos.

1.4.7. Valstybė nepažeidė *jus cogens* normos

Nagrinėjant būtinojo reikalingumo doktriną negalima nepaminėti Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 26 str., kuris reglamentuoja, kad „Niekas šiame Skyriuje nepašalina neteisėtumo veikos, neatitinkančios įsipareigojimo, kylančio iš bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinės normos.“¹²¹ Kitaip tariant, valstybė negali remtis būtinuoju reikalingumu tuomet, kai tarptautinis įsipareigojimas, kurio pažeidimą ji bando pateisinti, yra susijęs su imperatyvine bendrosios teisės (angl. *peremptory*), arba *jus cogens* norma.¹²²

Tačiau, kokios tarptautinės teisės normos yra laikomos imperatyvinėmis? TTK aiškina, kad tai yra absoliučiai privalomos normos, dėl kurių priklausymo *jus cogens* kategorijai sutaria visa tarptautinė bendrija. 2001 m. TTK pateikė tokių *jus cogens* normų, dėl kurių nekyla jokių abejonių, sąrašą: draudimas naudoti agresiją, genocidą, vergiją, rasinę diskriminaciją, nusikaltimus žmoniškumui, kankinimą, taip pat draudimas pažeisti tautos apsisprendimo teisę.¹²³ Įdomu tai, kad pirmos redakcijos TTK Valstybių atsakomybės straipsnių projekto Komentarai pateikė tokių *jus cogens* normų sąrašą: jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, genocidas ir karo belaisvių nužudymas.¹²⁴ Akivaizdu, kad laikui bėgant, tarptautinės bendruomenės požiūris į *jus cogens* normas vystosi, vis daugiau

¹¹⁹ *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, *supra* note, 67: 134, para. 329. (Cituota iš: Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 75.)

¹²⁰ *National Grid P. L. C. v. Argentine Republic*, UNCITRAL Case No. 1:09-cv-00248-RBW, Award of the Tribunal, 2009, 108-110, para. 258-261. (Cituota iš: Avidan K. Kent ir Alexandra R. Harrington, *supra* note, 77: 75.)

¹²¹ Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 264.

¹²² *ILC Draft Articles with Commentaries (1997)*, *supra* note, 45: 256, para. 37.

¹²³ *ILC Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 85, para. 5.

¹²⁴ *ILC Draft Articles with Commentaries (1997)*, *op. cit.*, 256, para. 37.

normų yra įtraukiamos į šią kategoriją. Tokiu būdu, šių normų sąrašas niekuomet negali tapti baigtiniu, jis yra tarsi gyvas organizmas, reaguojantis į jį supančio pasaulio realijas ir aktualijas.

Taigi, tarptautiniai įsipareigojimai, susiję su aukščiau išvardytomis tarptautinės teisės imperatyvinėmis, arba *jus cogens*, normomis, jokių būdu negali būti pažeidžiami, o vis dėlto, pažeidus juos, veikos neteisėtumas nebus pašalintas remiantis jokia aplinkybe, tame tarpe ir būtinuoju reikalingumu.

Tačiau, net ir toks, atrodytų, aiškus kvalifikavimas gali sukelti tam tikrų problemų. Viena iš jų yra susijusi su jėgos panaudojimo turiniu bei jo vertinimu. Pvz., *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* byloje TTT konstatavo, kad egzistuoja skirtingos jėgos panaudojimo formos, kuomet vieni veiksmai prilygsta jėgos panaudojimui, o kiti – ne.¹²⁵ Panašiai, Roberto Ago, analizuodamas būtinąjį reikalingumą, pasiūlė graduoti jėgos panaudojimą, kuris gali varijuoti nuo *jus cogens* draudimo naudoti agresiją iki „lengvesnių, liberalesnių jo formų“, draudžiamų JT Chartijos 2 str. 4 d., bet nepriklausančių *jus cogens* kategorijai.¹²⁶ Iš to išplaukia, kad tam tikri valstybių veiksmai, turintys prievartos ar agresijos bruožų, ne visuomet gali būti kvalifikuojami kaip agresija. O tai, savo ruožtu, reiškia, kad tokie veiksmai teoriškai galėtų būti pateisinami būtinąjo reikalingumo pagrindu, kaip nepažeidžiantys *jus cogens* normų.

TTK, analizuodama tokius atvejus, konstatavo, kad jie *inter alia* gali būti: „įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją, siekiant sutrukdyti ginkluotai grupei įvykdyti planuojamą valstybės užpuolimą; sekimas karštomis pėdomis ginkluotos nusikaltėlių gaujos, kuri kirto kitos valstybės sieną ir galimai bazuojasi jos teritorijoje; veiksmai, atliekami kitos valstybės teritorijoje, siekiant apsaugoti savo piliečius arba kitus asmenis, atakuojamus arba sulaikomus priešišku pajėgų, kurių negali suvaldyti pati valstybė; siekis neleisti tam tikram pavojui plisti per sieną iš gretimai esančios valstybės arba jį neutralizuoti.“¹²⁷

Nepaisant to, kad minėti veiksmai pažeidžia jėgos nenaudojimo ir valstybės suvereniteto ir teritorijos neliečiamybės principus, TTK manymu, jie nepasiekia *jus cogens* normų slenksčio, taigi teoriškai galėtų būti pateisinami būtinuoju reikalingumu. Tai suponuoja būtinybę detaliau iširti nagrinėjamas situacijas, kadangi, siekiant atskleisti būtinąjo reikalingumo doktrinos turinį, yra labai svarbu atsakyti į klausimą, ar valstybė, pažeidusi t. t. tarptautinį įsipareigojimą, atlikdama minėtus veiksmus, gali siekti veikos neteisėtumo pašalinimo remiantis būtinuoju reikalingumu. Šios problemos bus detaliau analizuojamos 3 šio darbo Skyriuje.

¹²⁵ *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, supra note, 11: 101, para. 191.

¹²⁶ Bruno Simma, „The Work of the International Law Commission at Its Fifty-First Session (1999)“, *Nordic Journal of International Law* 68, 3 (1999): 314.

¹²⁷ ILC *Draft Articles with Commentaries* (1997), supra note, 45: 250, para. 23.

1.5. Būtinąo reikalingumo atribojimas nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą

Būtinąo reikalingumo doktrinai besivystant iki mūsų dienų, vis labiau išryškėja ir skirtumai, atribojantys ją nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, kodifikuotų Valstybių atsakomybės straipsnių projekte. Ši tendencija yra labai svarbi, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, doktrinos ankstyvajame laikotarpyje valstybės ir tarptautiniai teismai bei arbitražai neretai vadino būtinąjį reikalingumą kuo įvairiausiais vardais, tuo pačiu diskredituodami jo esmę, bei išprovokuodami neigiamą vertinimą, kuris yra neretai sutinkamas mokslinėje doktrinoje iki šiol.

Praktiškai, visų aplinkybių skirtumai išryškėjo tik po to, kai buvo parengtas Valstybių atsakomybės straipsnių projektas. Iki to laiko, istoriškai, visi atvejai, kuomet valstybės bandė išvengti tarptautinių įsipareigojimų vykdymo, buvo siejami su *force majeure* aplinkybe. Vėliau, ji buvo palaipsniui pakeista į lankstesnę būtinąo reikalingumo aplinkybę, kuri iš tikrųjų nėra *force majeure* alternatyva, bet jos raidos rezultatas. Galiausiai, istoriškai taip pat atsirado nelaimės doktrina, kurios bruožai yra labai specifiniai.¹²⁸

Taigi, yra svarbu suprasti, kuo būtinasis reikalingumas skiriasi nuo sutikimo, savigynos, atsakomųjų priemonių, *force majeure* ir nelaimės, kodifikuotų Valstybių atsakomybės straipsnių projekte. Nepaisant to, kad minėtos aplinkybės turi tarpusavyje tam tikrus panašumus ir skirtumus, būtinasis reikalingumas vis dėlto išsiskiria iš jų savo ypatingais bruožais.

Visų pirma, reikėtų paminėti tai, kad valstybė, besiremianti sutikimo, atsakomųjų priemonių, ar savigynos aplinkybėmis, reaguoja į jau susiklosčiusią situaciją, susijusią su tam tikros formos tarptautinės teisės pažeidimu, tuo tarpu kai būtinąo reikalingumo, *force majeure* ir nelaimės atveju valstybės, kurios atžvilgiu yra pažeidžiama tarptautinė teisė, elgesys nėra jokių būdu susijęs su susiklosčiusiomis krizinėmis situacijomis.¹²⁹ Tai yra labai svarbus skirtumas, kuris iš karto atmeta bet kokias galimybes lyginti būtinąjį reikalingumą su sutikimo, atsakomųjų priemonių, ar savigynos aplinkybėmis.

Didžiausio dėmesio mokslinėje doktrinoje sulaukė būtinąo reikalingumo ir savigynos doktrinų atribojimo klausimas. Laszlo Buza, pvz., rašė, kad plačiaja prasme, veiksmas, atliekamas besiginant nuo užpuolimo, priklauso būtinų veiksmų kategorijai ir tuo yra artimas būtinąjam reikalingumui. Tačiau teisine prasme, savigyna pašalina veikos neteisėtumą už priešingu atveju neteisėtą veiką, kurios pagalba yra siekiama išvengti neteisėto užpuolimo arba jo grėsmės. Tokiu būdu, neteisėta ataka (užpuolimas) yra, ko gero, pagrindinis savigynos doktrinos elementas, kurio

¹²⁸ Matthew Parish, *supra* note, 17: 175.

¹²⁹ Maria Agius, *supra* note, 26: 17.

nėra būtinojo reikalingumo doktrinoje.¹³⁰ Tai implikuojama ir pačios JT Chartijos tekste, kadangi 51 str. aiškiai reglamentuoja, kad valstybė gali imtis savigynos reaguodama į prieš ją nukreiptą ginkluotą užpuolimą.¹³¹

Tačiau, šiame klausime yra ir probleminių aspektų – kadangi valstybės gali taikyti savigyną ne tik besigindamos nuo faktiškai įvykdyto neteisėto ginkluoto užpuolimo, bet ir nuo tokio užpuolimo grėsmės, gali kilti klausimas, ar esant tokiai situacijai būtinas reikalingumas galėtų būti panaudotas vietoj savigynos? Juk tokiu atveju situacija neturėtų įvykdytos neteisėtos atakos, taigi, neegzistuoti elementas, aiškiai atribojantis savigyną nuo būtinojo reikalingumo. Ši problematika bus analizuojama darbo 3 Skyriuje.

Yra ir kitas svarbus šių doktrinų skirtumas. JT Chartijos 51 str. vadina savigyną „prigimtinė teise“¹³², tuo tarpu kai būtinas reikalingumas jokiū būdu nėra valstybių teisė, kaip jau buvo minėta anksčiau, o tik yra viena iš aplinkybių, šalinančių tarptautinės teisės pažeidimo neteisėtumą. Kitaip sakant, tai yra antrinė teisės norma, nesukurianti valstybėms tiesioginių tarptautinių įsipareigojimų, nesuteikianti tam tikrų įgaliojimų, bet padedanti spręsti valstybių atsakomybės klausimus. Apie tai byloja ir neigiamas aplinkybės formulavimas – tuo implikuojama mintis, kad būtinas reikalingumas, skirtingai negu savigyna, yra labiau išimtis, negu taisyklė ir, juo labiau, prigimtinė teisė.¹³³

Taigi, apibendrinus savigynos ir būtinojo reikalingumo skirtumus, darytina išvada, kad reaguodama į neteisėtą užpuolimą, valstybės negali gintis būtinuoju reikalingumu, kadangi tai yra išimtinai savigynos doktrinos požymis.

Atmetus pirmas tris aplinkybes, šalinančias veikos neteisėtumą, vertėtų išanalizuoti būtinojo reikalingumo, *force majeure* ir nelaimės aplinkybių skirtumus. Roberto Ago rašė, kad *force majeure* atveju egzistuoja nenumatyta ir neišvengiama išorinė aplinkybė, nenugalima jėga, kuri išeina už subjekto, priimančio sprendimą veikti vienaip arba kitaip, kontrolės ribų ir sąlygoja tai, kad minėtas subjektas veikia nesilaikydamas tarptautinės teisės normų, nes yra objektyviai neįmanoma veikti priešingai.¹³⁴ Skirtingai, būtinojo reikalingumo atveju, subjektas savanoriškai, savo valia priima sprendimą veikti tam tikru būdu, suvokdamas iš pat pradžių, kad tai pažeis tarptautinį įsipareigojimą¹³⁵. Taigi, būtų galima teigti, kad būtinojo reikalingumo atveju

¹³⁰ Laszlo Buza, *supra* note, 50: 216-247.

¹³¹ Jungtinių Tautų Chartija, priimta 1945 m. birželio 26 d., Valstybės žinios, 2002-02-13, Nr. 15-557. 51 str.

¹³² *Ibid.*, 131, 51 str.: „Jokia šios Chartijos nuostata neriboja prigimtines teisės imtis individualios ar kolektyvinės savigynos, jei įvykdomas Jungtinių Tautų narės ginkluotas užpuolimas, tol, kol Saugumo Taryba nesiima būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti.“

¹³³ John A. Romano, „Combating Terrorism and Weapons of Mass Destruction: Reviving the Doctrine of a State of Necessity,“ *Georgetown Law Journal* 87 (1999): 1046.

¹³⁴ Roberto Ago, *supra* note, 1: 14.

¹³⁵ *Ibid.*

tarptautinės teisės pažeidimas galėtų būti laikomas teoriškai išvengiamu¹³⁶, kadangi pačios doktrinos turinys implikuoja pasirinkimo laisvę, tuo tarpu kai *force majeure* situacija nepalieka pasirinkimo spręsti dėl veikimo būdo.

Nelaimės aplinkybė yra susijusi su situacija, kuomet valstybės pareigūnai ar kiti asmenys, kurių veiksmai gali būti priskiriami valstybės veiksams, neturėdami kitos išeities, gelbėja savo ar jiems patikėtų asmenų gyvybę, tuo pačiu pažeisdami tam tikrus tarptautinius įsipareigojimus.¹³⁷ Taigi, nelaimės atveju, panašiai kaip ir būtinojo reikalingumo situacijose, egzistuoja tam tikra pasirinkimo laisvė, nes valstybės pareigūnai patys priima sprendimus dėl savo atliekamų veiksmų. Tačiau, toks pasirinkimas yra tarsi dirbtinis, sąlyginis, kadangi rimtas jų gyvybėms gresiantis pavojus faktiškai nepalieka kitų galimybių ar veikimo būdų. Be to, nelaimės atveju pavojus gresia ne pačiai valstybei, bet jos pareigūnų, arba kitų asmenų, įpareigotų veikti jos vardu, gyvybei. Priešingai, būtinojo reikalingumo atveju egzistuoja grėsmė pačiai valstybei, arba, tiksliau sakant, jos esminiam interesui.¹³⁸

Apibendrinus, būtinas reikalingumas iš esmės skiriasi nuo sutikimo, atsakomųjų priemonių ir savigynos, kadangi minėtos aplinkybės bus visuomet susijusios su tam tikra jau susiklosčiusia kritine situacija ar tarptautinės teisės pažeidimu. Pavyzdžiui, savigynos atveju valstybė ginsis nuo prieš ją nukreiptos agresijos ar kitos jėgos panaudojimo formos, atsakomųjų priemonių taikymo atveju valstybė vėl gi reaguos į tam tikrus kitos valstybės veiksmus, nukreiptus prieš ją ir pan. Taigi, artimiausios būtinajam reikalingumui pagal prigimtį yra *force majeure* ir nelaimės aplinkybės, tačiau ir jos ženkliai skiriasi. *Force majeure* situacija nepalieka valstybei jokios pasirinkimo laisvės, jai belieka tik vienas būdas veikti, tuo pažeidžiant tarptautinę teisę. Nelaimės atveju išlaikoma tam tikra pasirinkimo galimybė, tačiau ši aplinkybė yra susijusi su valstybės pareigūnų veiksmais, ginant savo ar jiems patikėtų asmenų gyvybę, bet ne valstybės esminį interesą.

Būtinasis reikalingumas, savo ruožtu, numato interesų lyginimą, prioritetų nustatymą, kas nėra būdinga jokiai kitai aplinkybei, šalinančiai veikos neteisėtumą, pažeidus tarptautinę teisę. Taip pat jis numato valstybės pasirinkimo laisvę, nes būtent pati valstybė priima galutinį sprendimą remtis šia doktrina, ginti savo esminį interesą, kuris yra vertinamas aukščiau už kitos valstybės ar visos tarptautinės bendrijos interesus. Tokiu būdu, valstybė faktiškai iškelia savo interesą aukščiau už *pacta sunt servanda* principą.¹³⁹ Būtent tai suponuoja nepritarimą būtinojo reikalingumo doktrinai, baimę, kad vieną dieną ji gali tapti sunkiai valdoma Pandoros skrynia.

¹³⁶ James Crawford ir Simon Olleson, „The Nature and Forms of International Responsibility,“ in M. D. Evans, *International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 464.

¹³⁷ Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 263-164.

¹³⁸ Maria Agius, *supra* note, 26: 18.

¹³⁹ *Ibid.*

2. BŪTINOJO REIKALINGUMO KAIP VALSTYBIŲ ATSAKOMYBĖS TEISĖS INSTITUTO SANTYKIS SU SUTARČIŲ TEISE

Būtinąjo reikalingumo institutas priklauso valstybių atsakomybės teisės šakai, kuri taikoma tuomet, kai yra nagrinėjami atvejai, susiję su tarptautinės teisės pažeidimais. Tačiau, tuo pačiu metu, minėtais atvejais gali būti taikoma ir sutarčių teisė, visų pirma dėl to, kad tam tikros jos nuostatos yra susijusios su tarptautinių įsipareigojimų, arba sutarčių, pažeidimu¹⁴⁰, o visų antra, todėl, kad pats būtinasis reikalingumas, įtvirtintas tarptautinėje sutartyje, tampa sutartine norma ir neišvengiamai sulaukia sutarčių teisės įtakos. Tai suponuoja abiejų teisinių sistemų santykio problematiką, kurią būtina išanalizuoti, siekiant pilniau atskleisti būtinąjo reikalingumo doktriną.

Valstybių atsakomybės teisėje labai svarbios yra pirminių ir antrinių teisės normų sąvokos, kadangi pati teisė operuoja šių sąvokų pagrindu. Pirminės normos, arba taisyklės, yra ne kas kita kaip patys tarptautiniai įsipareigojimai, tuo tarpu kai antrinės yra taikomos tik tuomet, kai konstatuojamas pirminės teisės normos – tarptautinio įsipareigojimo, pažeidimas.¹⁴¹ Kitaip tariant, valstybių atsakomybės teisė gali būti taikoma tik tada, kai nėra jokių abejonių dėl tam tikro tarptautinio įsipareigojimo, t. y. pirminės teisės normos, pažeidimo. Nesant tokiam pažeidimui, antrinės teisės normos lieka pasyvios ir negali būti taikomos.

Kalbant apie tarptautinės teisės pažeidimus, būtina priminti, kad TTT Statuto 38 str. nustato tarptautinės teisės šaltinius, aktualiausi iš kurių yra tarptautinės sutartys (konvencijos), tarptautiniai papročiai ir bendrieji teisės principai¹⁴². Taigi, reikėtų suprasti, kad tarptautinės teisės pažeidimas gali būti nustatytas tuomet, kai valstybė pažeidžia tam tikrą jai nustatytą tarptautinį įsipareigojimą, kuris gali būti susijęs su aukščiau minėtais tarptautinės teisės šaltiniais. Tačiau, natūralu, kad šio darbo kontekste svarbiausias vaidmuo atitenka tarptautinėms sutartims, kaip pagrindiniams tarptautinių įsipareigojimų šaltiniams, todėl būtent joms bus skiriamas dėmesys ir analizė.

Taigi, kyla klausimas – kaip iš tikrųjų koreliuoja valstybių atsakomybės ir sutarčių teisės šakos? Kuri iš jų turėtų būti taikoma situacijose, kuomet susiduriama su tam tikros tarptautinės sutarties pažeidimu ir abi teisės šakos numato normas, kurios galėtų būti aktualios minėtiems atvejams? Be to, kas atsitinka, kai pats būtinasis reikalingumas tampa pirmine teisės norma, atsidurdamas tarptautinėje sutartyje? Šiame Skyriuje bus bandoma atsakyti į šiuos ir kitus susijusius klausimus.

¹⁴⁰ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, priimta 1969 gegužės 23 d., Valstybės žinios, 2002-02-06, Nr. 13-480. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.DCOF25609EA5> 56, 57, 60, 62 str.

¹⁴¹ ILC *Draft Articles with Commentaries* (1997), *supra* note, 45: 210, para. 3; ILC *Draft Articles with Commentaries* (2001), *supra* note, 4: 31, para. 1; *Impegilo S.P.A v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/07/17, Award of the Tribunal, 2011. 76-77, para. 344; Maria Agius, *supra* note, 26: 41.

¹⁴² Jungtinių Tautų Chartija, priimta 1945 m. birželio 26 d., Valstybės žinios, 2002-02-13, Nr. 15-557. Tarptautinio Teisingumo Teismo statutas, str. 38.

2.1. Būtiną reikalingumo ir sutarčių teisės normų taikymas

Panašiai kaip ir valstybių atsakomybės teisė, tarptautinių sutarčių teisė yra susijusi su antrinėmis teisės normomis. VKTST pati savaimė nesukuria valstybėms privalomų teisės normų¹⁴³, jos esmė yra nustatyti sutarčių laikymosi gaires. Taigi, abi minėtos teisės nesukuria valstybėms privalomų įsipareigojimų, tačiau veikia tarsi antrame plane. Pvz., valstybių atsakomybės teisės normos pradedamos taikyti įvykus tarptautinės teisės pažeidimui, o tarptautinių sutarčių teisė taikoma siekiant užtikrinti tinkamą sutarčių, esančių pirminių normų šaltiniu, veikimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad VKTST 73 str. aiškiai išima atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus klausimus iš savo veikimo srities¹⁴⁴, tačiau, tarptautinė praktika patvirtina, jog tais atvejais, kai valstybės taiko aplinkybes, šalinančias veikos neteisėtumą, jos neretai tuo pačiu metu taiko ir sutarčių teisės normas¹⁴⁵. Taip atsitinka todėl, kad eilė VKTST straipsnių reglamentuoja aspektus, glaudžiai susijusius su minėtų aplinkybių taikymo situacijomis: sutarties nutraukimą ir galiojimo sustabdymą dėl jos pažeidimo; sutarties vykdymo negalimumą; esminių aplinkybių pasikeitimą, kaip pagrindą nutraukti sutartį; naujos *jus cogens* normos atsiradimą, kuriai prieštarauja sutartis.¹⁴⁶

Geru pavyzdžiu, iliustruojančiu tokių sutarčių teisės ir valstybių atsakomybės teisės santykį, galėtų būti *Rainbow Warrior* byla¹⁴⁷ tarp Prancūzijos ir Naujosios Zelandijos, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl Prancūzijos atsakomybės už laivo „Rainbow Warrior“ sunaikinimą, kurį įvykdė jos Saugumo tarnybos pareigūnai. Prancūzija, besigindama šalių sutarimu įsteigtame arbitraže, grindė savo veiksmus paprotine aplinkybe, šalinančia veikos neteisėtumą, o ne VKTST nuostatomis, reglamentuojančiomis tarptautinės sutarties nutraukimą ir sustabdymą dėl jos pažeidimo, kas būtų visiškai natūralu, kadangi minėtoje situacijoje buvo pažeista anksčiau valstybių pasirašyta tarptautinė sutartis.¹⁴⁸

Naujoji Zelandija prieštaravo tokiam Prancūzijos bandymui išeiti už sutarčių teisės taikymo ribų, teigdama, kad sutartys, kaip tarptautinės teisės šaltiniai, turi pirmenybę prieš paprotines normas, todėl privalo būti taikomos pirmos. Be to, Naujoji Zelandija manė, kad nėra įmanoma taikyti kelių normų, reguliuojančių sutarčių nutraukimą ir sustabdymą, tuo pačiu metu.

¹⁴³ Maria Agius, *supra* note, 26: 41.

¹⁴⁴ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, *supra* note, 140: 73 str. „Šios Konvencijos nuostatos iš anksto nenusprendžia su sutartimis susijusių klausimų, kurie gali kilti dėl valstybės teisių perėmimo, valstybės tarptautinės atsakomybės ar tarp valstybių prasidėjusių karo veiksmų.“

¹⁴⁵ Maria Agius, *supra* note, 26: 43.

¹⁴⁶ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, *supra* note, 140: str. 60, 61, 62, 64.

¹⁴⁷ *Rainbow Warrior* case, *supra* note, 9: 215-284.

¹⁴⁸ Maria Agius, *supra* note, 26: 43.

Prancūzija, savo ruožtu, teigė, kad tarptautinės sutarties pažeidimai turi būti svarstomi išimtinai valstybių atsakomybės teisės srityje, kaip tai numato VKTST 73 str., netaikant sutarčių teisės.¹⁴⁹

Arbitražas, sprendęs bylą, konstatavo, kad abi teisinės sistemos yra tinkamos taikymui nagrinėjamu atveju. Tarptautinėje sutartyje numatytų įsipareigojimų apibrėžimas ir turinys turėtų būti nustatomi pasitelkiant sutarčių teisę, pvz. VKTST 26 str., kodifikuojantį *pacta sunt servanda* principą, taip pat 60 ir 70 str., reglamentuojančius sutarties pažeidimo ir sutarties nutraukimo koncepcijas. Tačiau, tuo pačiu metu Prancūzija galėtų remtis valstybių atsakomybės teisės gynbos mechanizmais, kurie pašalintų jos veikos neteisėtumą tuo atveju, jeigu būtų išpildyti visi keliami reikalavimai.¹⁵⁰

Rainbow Warrior byla yra reikšminga tuo, kad joje buvo aptartas valstybių atsakomybės ir tarptautinių sutarčių teisės santykis, kuris yra svarbus nagrinėjant aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, taikymą. VKTST 73 str. *expressis verbis* nustato, kad klausimai, susiję su valstybių atsakomybe, nėra iš anksto sprendžiami pačios Konvencijos, nepriklauso jos taikymo sričiai. Tokiu būdu, būtų galima konstatuoti, kad įvykus tarptautinės teisės pažeidimui VKTST nukreipia valstybes į valstybių atsakomybės teisę, leisdama taikyti aplinkybes, šalinančias valstybių atsakomybę.

Gabčikovo-Nagymaros Project byloje TTT taip pat trumpai pasisakė dėl šių dviejų teisių santykio: „Nėra būtinybės Teismui svarstyti sutarčių teisės ir valstybių atsakomybės teisės santykio, kaip tai darė abi bylos šalys, kadangi šios dvi tarptautinės teisės šakos akivaizdžiai turi skirtingas apimtis. Tai, ar konvencija galioja ir ar ji buvo ar nebuvo tinkamai sustabdyta arba denonsuota, turi būti sprendžiama pagal sutarčių teisę. Iš kitos pusės, vertinimas, kokiu mastu konvencijos sustabdymas arba denonsavimas, laikomas nesuderinamu su sutarčių teise, apima valstybės, kuri ėmėsi tokių veiksmų, atsakomybę, turi būti atliekamas vadovaujantis valstybių atsakomybės teisės nuostatų. [...] [Sutarties] denonsavimo ar sustabdymo, prieštaraujančių [VKTST] sąlygoms, pasekmės, yra aiškiai išimtos iš Konvencijos turinio 73 straipsnio pagalba.“¹⁵¹

Taigi, darytina išvada, kad aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą, gali būti naudojamos nepaisant to, kad tarptautinių sutarčių teisė numatė nuostatas, reglamentuojančias sutarties nutraukimą, sustabdymą, arba negalėjimą ją vykdyti dėl jos pažeidimo, nes šios aplinkybės yra susijusios ne su sutarties vykdymu, bet su atsakomybe už neteisėtą veiką.¹⁵²

Vis dėlto, kai kurie tarptautinės teisės mokslininkai mano, kad tokios TTT įžvalgos nėra pakankamos. Jų manymu, Teismas nepasinaudojo proga aiškiau ir detaliau atriboti sutarčių ir valstybių atsakomybės teisių, tuo palikdamas kai kurias persidengiančias sritis nepaaiškintomis.

¹⁴⁹ *Rainbow Warrior* case, *supra* note, 9: 250, para. 73, 74.

¹⁵⁰ *Ibid.*, para. 75; Maria Agius, *supra* note, 26: 44.

¹⁵¹ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7:35, para. 47.

¹⁵² Maria Agius, *supra* note, 26: 45.

Tai, savo ruožtu, sąlygoja tai, kad šioje srityje lieka neatsakytų klausimų, kurie gali sukelti tam tikras problemas, susijusias su abiejų teisių taikymu.¹⁵³

Kitas įdomus aspektas, susijęs su būtinojo reikalingumo ir sutarčių teisės santykiu, nagrinėjamas mokslinėje literatūroje, yra aplinkybės ir VKTST 62 str.¹⁵⁴ koreliavimas. Manoma, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. formulavimas atspindi *rebus sic standibus* principą, inkorporuotą į VKTST 62 str.¹⁵⁵ Minėto principo esmė yra ta, kad tarptautinės sutarties nuostata tampa nebeprivaloma tais atvejais, kai įvyksta esminis aplinkybių, egzistavusių sutarties sudarymo metu, pasikeitimas, kurio sutarties šalys nenumatė ir kuris neleidžia toliau vykdyti sutarties.¹⁵⁶ Iš tikrųjų, abi doktrinos vartoja iš dalies panašią terminologiją: „esminis interesas“ ir „esminis aplinkybių pasikeitimas“.

Doktrinų santykis buvo nagrinėjamas dar XX a. pradžioje, kuomet būtinas reikalingumas dar nebuvo kodifikuotas Valstybių atsakomybės straipsnių projekte. Pvz., Charles G. Fenwick kontempliavo, kad „Turėtų būti pripažinta, kad kiekviena sutartis implikuoja, jog [...] valstybė neprivalo paaukoti savo egzistavimo vardan jos nuostatų vykdymo.“¹⁵⁷ Akivaizdu, kad minėtu laikotarpiu būtinas reikalingumas buvo siejamas su valstybių fundamentalia teise į egzistavimą.

Egzistuoja ir teisminis sprendimas, kuriame atspindi būtinojo reikalingumo ir *rebus sic standibus* principo kombinavimas. 1882 m. Šveicarijos Federalinis Teismas *Lucerne v. Aargau* byloje pasisakė: „Nėra abejonės, kad sutartys gali būti vienašališkai nutrauktos vienos iš įsipareigojusių šalių, kuomet jų tolimesnis vykdymas yra nesuderinamas su valstybės gyvybiškai svarbiu interesu [...], arba kai įvyko toks aplinkybių pasikeitimas, [kuris neleidžia toliau vykdyti sutarties].“¹⁵⁸

Tačiau, toks būtinojo reikalingumo interpretavimas pernelyg praplėstų jo operavimą tarptautinėje teisėje, kadangi bet kokia tarptautinė sutartis taptų lengvai pažeidžiama, valstybei nusprendus, kad jos nuostatos yra nesuderinamos su esminiu valstybės interesu. Taigi, teismo sprendime vartojama terminologija yra nesuderinama su nūdienos tarptautinės teisės normomis. Vis dėlto, mokslininkai mano, kad būtinojo reikalingumo ir VKTST 62 str. įkūnytą *rebus sic standibus* doktrinos iš dalies persidengia: VKTST 62 str. nepašalina būtinojo reikalingumo, kaip

¹⁵³ Maria Agius, *supra* note, 26: 45.

¹⁵⁴ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, *supra* note, 140: 62 str. Straipsnis reglamentuoja esminį aplinkybių pasikeitimą kaip pagrindą nutraukti sutartį ar pasitraukti iš jos.

¹⁵⁵ S. R. Subramanian, *supra* note, 72: 71.

¹⁵⁶ Alexander J. Poblador, „The Defence of Necessity in International Law,“ *Philippine Law Journal* 57 (1982): 366.

¹⁵⁷ Charles G. Fenwick, *International Law* (Appleton-Century Company, incorporated, 2nd ed. 1934), 355. (Cituota iš Alexander J. Poblador, *supra* note, 156: 366.)

¹⁵⁸ Alexander J. Poblador, *supra* note, 156: 367.

rebus sic standibus pagrindo¹⁵⁹, bet, tuo pačiu metu, VKTST susiaurina pastarojo apimtį, numatydamas tam tikras procedūras, nustatytas 65 str.¹⁶⁰

Anot Alexander J. Poblador, būtinasis reikalingumas yra platesnio pobūdžio doktrina, negu *rebus sic standibus*, kuri yra susiaurinta pačios VKTST¹⁶¹. Vis dėlto, nereikėtų pamiršti, kad mokslininkas tyrė doktrinų koreliavimą būtinojo reikalingumo ankstyvo laikotarpio metu, mūsų dienomis, po jos kodifikavimo, jos apimtis gerokai sumažėjo. Darytina išvada, kad šiuolaikinė aplinkybė tiesiog atspindi *rebus sic standibus* esmę. Be to, kaip buvo konstatuota anksčiau, sutarčių teisė, tame tarpe ir VKTST 62 str., yra taikomas tuomet, kai yra siekiama svarstyti t. t. tarptautinės sutarties nutraukimo ar pasišalinimo iš jos, įvykus esminiam aplinkybių pasikeitimui, legitimumą. Valstybių atsakomybės teisė, kartu su būtinuoju reikalingumu, taikomi svarstant valstybių, pažeidusių t. t. tarptautinį įsipareigojimą, atsakomybės klausimus.

2.2. Būtinasis reikalingumas kaip paprotinė ir sutartinė norma

Kitas svarbus sutarčių ir valstybių atsakomybės teisės santykio aspektas yra susijęs su būtinuoju reikalingumu, numatytu Valstybių atsakomybės straipsnių projekte, t. y. paprotine norma ir aplinkybe, reglamentuota tarptautinėje sutartyje, t. y. sutartine norma.

Pirminių ir antrinių teisės normų skirtumai suponuoja dviejų žingsnių atskyrimo testą, sėkmingai pritaikytą *CMS v. Argentine Republic* byloje, kuris galėtų būti taikomas ir kitų tarptautinių arbitražų, sprendžiant bylas valstybių atsakomybės teisės kontekste.¹⁶² Šis testas yra susijęs su tais atvejais, kuomet pati tarptautinė sutartis numato būtinojo reikalingumo aplinkybės taikymo galimybę, kuri tampa pirmine teisės norma. Pirma, atsižvelgus į tam tikros pirminės teisės normos turinį, reikėtų įvertinti, ar minėta norma buvo pažeista. Antra, tik tuo atveju, kai pažeidimas būtų nustatytas *prima facie*, būtų galima pereiti prie antrinių teisės normų, susijusių su valstybių atsakomybe, taikymo.¹⁶³

Taigi, iškyla klausimas, kaip konkrečiai reikėtų vertinti tokį pirminių ir antrinių teisės normų santykį, kai būtinasis reikalingumas yra tam tikra apimtimi reglamentuojamas pačioje tarptautinėje sutartyje, kuri sukuria privalomus tarptautinius įsipareigojimus visoms jos šalims? Į šį klausimą padėtų atsakyti gausūs tarptautinių arbitražų sprendimai, susiję su 2001 m. Argentinoje įvykusia krize, po kurios būtinojo reikalingumo doktrinos aiškinimas pasiekė naują lygį tarptautinėje teisėje.

¹⁵⁹ Alexander J. Poblador, *supra* note, 156: 368.

¹⁶⁰ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, *supra* note, 140: 65 str. „Sutarties negaliojimo, jos nutraukimo, galiojimo sustabdymo arba pasitraukimo iš jos atveju taikoma procedūra.“

¹⁶¹ Alexander J. Poblador, *supra* note, 156: 368.

¹⁶² Christina Binder, „Non Performance of Treaty Obligations in Cases of Necessity,“ *Austrian Review of International and European Law* 13 (2008): 32.

¹⁶³ *Ibid.*

Pavyzdžiui, Argentinos ir JAV Investicijų skatinimo ir apsaugos sutarties¹⁶⁴ (toliau – Argentinos-JAV BIT) XI str. reglamentuoja, kad esant būtinojo reikalingumo situacijai, sutartis nedraudžia jos šalims imtis būtinų veiksmų, susijusių su viešosios tvarkos, taikos ir saugumo palaikymu.¹⁶⁵ Tarptautinių arbitražų nuomone, tuomet, kai pati tarptautinė sutartis reglamentuoja būtinąjį reikalingumą, ši aplinkybė tampa nebe antrine, bet pirmine teisės norma.¹⁶⁶ Tokiu atveju, visų pirma, būtinas reikalingumas turėtų būti vertinamas būtent pirminės normos kontekste, nes yra labai svarbu nustatyti, ar buvo pažeista konkrečios sutarties nuostata. Jeigu valstybės veiksmai nesudaro pažeidimo, t. y., jeigu BIT norma, įtvirtinanti būtinąjį reikalingumą, apima valstybės veiksmą ir jį legitimizuoja, nėra pagrindo taikyti valstybių atsakomybės teisės. Tačiau, tuo atveju, kai valstybės vertinami veiksmai išeina už sutartyje numatytos būtinojo reikalingumo išimties ribų, turi būti taikoma paprotinė būtinojo reikalingumo aplinkybė, t. y. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str.¹⁶⁷

Ko gero, pirmasis tarptautinio arbitražo sprendimas, kuriame buvo detalai ir tinkamai išnagrinėti sutartinės ir paprotinės būtinojo reikalingumo doktrinos skirtumai, buvo *ad hoc* Komisijos sprendimas dėl Argentinos prašymo anuliuoti ICSID sprendimą *CMS v. Argentine Republic* byloje. *Ad hoc* Komisija konstatavo, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. ir Argentinos-JAV BIT XI str. abu reglamentuoja būtinojo reikalingumo taikymą, tačiau tarp jų yra labai svarbių skirtumų. Pirmia, Argentinos-JAV BIT nurodo sąlygas, kurioms esant sutarties taikymas yra galimas, tačiau 25 str. yra suformuluotas neigiama forma: būtinas reikalingumas yra negalimas, išskyrus tam tikrus atvejus, nurodytus straipsnyje. Antra, XI str. nustato „slenksčio“ reikalavimus – tuo atveju, kai situacija juos atitinka, sutarties įsipareigojimai gali būti nevykdomi. Priešingai, 25 str. yra aktualus tuomet, kai tarptautinis įsipareigojimas jau buvo pažeistas ir yra siekiama pašalinti veikos neteisėtumą padarius tokį pažeidimą. Trečia, skiriasi XI str. ir 25 str. apimtis. Argentinos-JAV BIT XI str. apima tik viešosios tvarkos palaikymo, taikos ir saugumo klausimus, jis nedetalizuoja konkrečių pavyzdžių. 25 str., savo ruožtu, susideda iš septynių elementų (esminio intereso pažeidimas, vienintelis būdas veikti ir kt.), kurie turi būti taikomi kumuliatyviai.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Argentina-United States: Treaty Concerning the Reciprocal Encouragement and Protection of Investment, Washington, November 14, 1991, 31 I.L.M. 124 (1992), art. VIII. Žiūrėta 2017 m. spalio 6 d., <http://investmentpolicyhub.unctad.org/Download/TreatyFile/127>

¹⁶⁵ *Ibid.*, XI art.: „This Treaty shall not preclude the application by either Party of measures necessary for the maintenance of public order, the fulfillment of its obligations with respect to the maintenance or restoration of international peace or security, or the Protection of its own essential security interests.“

¹⁶⁶ Nikolaos Voulgaris ir Orfeas Chasapis-Tassinis, „Materials on State Responsibility 2010-2015,“ (Tyrimas, Athens Public International Law Center, 2016), 53-57. http://www.athenspil.law.uoa.gr/fileadmin/athenspil.law.uoa.gr/uploads/Research_Paper_Series/1-2016.pdf

¹⁶⁷ Christina Binder, *supra* note, 162: 32.

¹⁶⁸ *CMS v. Argentine Republic*, ICSID Ad hoc Committee Case No. ARB/01/8, Decision for Annulment, 2007. 34-36, para. 128-136; Christina Binder, *supra* note, 162: 32.

Komisija priėjo prie išvados, kad nepaisant to, kad XI ir 25 str. reglamentuoja tą patį aspektą – būtinąjį reikalingumą, jie yra visiškai skirtingi, todėl turi būti taikomi nevienodai. Jeigu yra konstatuojama, kad vertinama situacija atitinka Argentinos-JAV BIT XI str. nuostatas, tai reiškia, kad sutartis nebuvo pažeista ir 25 str. negali būti taikomas. Toks XI str. taikymas yra *lex specialis* Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. atžvilgiu. Priešingai, jeigu yra konstatuojama, kad situacija išėjo už XI str. ribų ir minėta BIT buvo pažeista, valstybė galėtų siekti veikos neteisėtumo šalinimo 25 str. pagrindu.¹⁶⁹

Vėlesni tarptautiniai arbitražai iš esmės rėmėsi aukščiau pateikto sprendimo išvadomis ir taikė pasiūlytą atskyrimo testą. Pvz., ICSID arbitražas beveik identiškai suformulavo dviejų būtinąjo reikalingumo režimų skirtumus *Sempra Energy International v. Argentine Republic* byloje: „[Argentinos-JAV BIT] XI str. yra specialioji konvencinė taisyklė, tuo tarpu kai būtinas reikalingumas (angl. state of necessity) yra bendroji paprotinės tarptautinės teisės norma. Taigi, XI str. gali būti taikomas tik šios Argentinos-JAV BIT kontekste. Tai yra specifinė nuostata, abipusiu sutarimu įtraukta į sutartį jos šalimis, kuri apriboja apsaugos, numatytos šioje sutartyje, ribas. Kita vertus, remtis būtinuoju reikalingumu [kaip paprotine norma] galima bet kokiam kontekste, dėl bet kokio tarptautinio įsipareigojimo pažeidimo, išskyrus tuos įsipareigojimus, kurie draudžia tokį doktrinos taikymą.“¹⁷⁰

Panašiai, patariamojoje nuomonėje *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, TTT visų pirma nustatė, kad Tarptautinio Piliетinių ir Politinių Teisių Pakto (toliau – TPPTP) 4 str.¹⁷¹, reglamentuojantis galimybę nukrypti nuo Pakto įsipareigojimų esant nepaprastajai padėčiai, negali būti taikomas, nes Izraelis pranešė JT Sekretoriatui tik dėl nukrypimo nuo TPPTP 9 str., bet pažeidė *inter alia* TPPTP 12 str. Tik po to, nustačius sutarties pažeidimą, TTT svarstė paprotinio pobūdžio būtinąjo reikalingumo doktrinos taikymo galimybę.¹⁷² Tokiu būdu, buvo laikomasi panašios tvarkos – iš pradžių buvo nagrinėjamas sutartinio pobūdžio būtinas reikalingumas, o tik nustačius tarptautinės sutarties pažeidimą – paprotinio pobūdžio aplinkybė.

Taigi, būtų galima reziumuoti, kad sprendžiant būtinąjo reikalingumo aplinkybės taikymo klausimus, visų pirma reikėtų nustatyti, ar ši aplinkybė yra numatyta konkrečiame

¹⁶⁹ *CMS v. Argentine Republic*, supra note, 168: 34-36, para. 128-136.

¹⁷⁰ *Sempra Energy International v. Argentine Republic*, ICSID Ad Hoc Committee Case No. ARB/02/16, Decision for annulment, 2010, 20, para. 113, 21, para. 118.

¹⁷¹ Tarptautinis Piliетinių ir Politinių Teisių Paktas, priimtas 1966 m. gruodžio 19 d., Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288. 4 str. 3 d. „Valstybės, šio Pakto Šalys, kurios pasinaudoja teise nukrypti nuo nustatytų įsipareigojimų, per Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių nedelsdamos praneša kitoms valstybėms, šio Pakto Šalims, apie nuostatas, nuo kurių jos nukrypo, ir apie priežastis, paskatinusias tokį sprendimą. Per tą patį tarpininką papildomai pranešama data, nuo kurios toks nukrypimas nebetaikomas.“

¹⁷² *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, supra note, 68: 59-60, para. 134-136; Christina Binder, supra note, 162: 33.

tarptautiniame įsipareigojime. Jei taip, yra vertinama tokios sutartinės aplinkybės apimtis – tik išėjus iš tos apimties, ir tuo pačiu pažeidus tarptautinį įsipareigojimą, būtų galima svarstyti paprotinio būtiną reikalingumą taikymą. Toks dviejų žingsnių metodas iliustruojamas ir aukščiau nagrinėtų tarptautinių bylų pavyzdžiu.

Vis dėlto, reikėtų pripažinti, kad nepaisant to, kad būtiną reikalingumą doktrina buvo daugybę kartų nagrinėta Argentinos ir kitose bylose, tarptautinė teisė vis dar stokoja jos aiškaus vienodo aiškinimo, kas lemia įvairių arbitražo klaidų atsiradimą. Pvz., *LG&E v. the Argentine Republic* byloje ICSID arbitražas atribojo pirminės ir antrinės teisės normas, konstatuodamas, kad nagrinėjamoje byloje turėtų būti taikomos Argentinos-JAV BIT XI str. nuostatos ir jos nebuvo pažeistos. Tačiau, vėliau, svarstydamas kompensacijos klausimus, arbitražas visų pirma taikė Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 27 str.¹⁷³, numatantį rėmimosi aplinkybe, pašalinančia veikos neteisėtumą, pasekmes.¹⁷⁴ Tačiau, ši paprotinės teisės norma neturėjo būti taikoma, kadangi buvo nustatyta, kad Argentinos-JAV BIT XI str. nebuvo pažeistas, taigi nebuvo konstatuotas tarptautinės sutarties pažeidimas ir valstybių atsakomybės teisė buvo taikyta nekorektiškai. *Summa summarum*, 27 str. taikymas buvo akivaizdžiai perteklinis, taikydamas jį arbitražas vis dėlto neatribavo pirminių ir antrinių tarptautinės teisės normų.¹⁷⁵

Taigi, darytina išvada, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. ir sutartinio pobūdžio būtiną reikalingumą aplinkybės taikymo pasekmės yra skirtingos. 25 str. taikymo atveju galioja ir kitos Valstybių atsakomybės straipsnių projekto normos, pvz. 27 str., susijęs su aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, taikymo pasekmėmis. Savo ruožtu, pritaikius sutartinę būtiną reikalingumą aplinkybę, kai yra konstatuojama, kad tokia sutartinė norma padengė valstybės veiką ir tarptautinė teisė nebuvo pažeista, apeliavimas į 27 str. yra negalimas. Prie tokios išvados buvo prieita ir *Sempra Energy International v. Argentine Republic* byloje: „25 str. ir Argentinos-JAV BIT XI str. turi skirtingas pasekmes. Pritaikius [paprotinį] būtiną reikalingumą, ima galioti Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 27 str. Bet, tuo atveju, kai yra taikomas XI str., kompensacija yra negalima, kadangi šis straipsnis neapima minėtos sutarties materialinių nuostatų veikimo.“¹⁷⁶

Akivaizdu, kad aukščiau nagrinėti du būtiną reikalingumą režimai: paprotinis ir sutartinis, arba konvencinis, yra skirtingos apimties. Paprotinio pobūdžio būtiną reikalingumas

¹⁷³ Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 264. Rėmimosi aplinkybe, pašalinančia neteisėtumą, pasekmės. „Rėmimasis aplinkybe, pašalinančia neteisėtumą pagal šį skyrių, nedaro žalos: pareigai laikytis atitinkamo įsipareigojimo tiek ir tokiu mastu, kiek šį neteisėtumą pašalinanti aplinkybė nebeegzistuoja; sprendimui klausimo apie materialinės žalos, padarytos atitinkama veika, kompensavimą.“

¹⁷⁴ *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., LG&E International Inc. v. The Argentine Republic*, *supra* note, 79: 78, para. 260, 79, para. 264.

¹⁷⁵ Christina Binder, *supra* note, 162: 32.

¹⁷⁶ *Sempra Energy International v. Argentine Republic*, Decision for annulment, *supra* note, 170: 20, para. 113, 21, para. 118.

yra taikomas plačiausiai, juo galima grįsti veikos neteisėtumo šalinimą už bet kokio tarptautinio įsipareigojimo pažeidimą (išskyrus atvejus, kai tai *expressis verbis* draudžiama paties tarptautinio įsipareigojimo, pvz. tam tikros sutarties, arba kai yra pažeidžiama *jus cogens* norma). Savo ruožtu, konvencinis būtinasis reikalingumas galioja siaurai konkrečios sutarties rėmuose ir negali išeiti už savo ribų.

Tačiau, valstybių praktikoje ir tarptautinių arbitražų jurisprudencijoje buvo pavyzdžių, kai skirtingo pobūdžio būtinąjį reikalingumą buvo bandoma taikyti prieštaraujant šioms, atrodytų, aiškioms ir logiškiems taisyklėms. Vienas iš tokių atvejų yra valstybių siekis remtis paprotinio pobūdžio būtinuoju reikalingumu siejant jį su karine būtinybe (angl. *military necessity*)¹⁷⁷. Tokiu atveju pirminės ir antrinės teisės normos praranda savo skirtumus ir susilieja, kadangi karinė būtinybė yra reglamentuojama tarptautinėse sutartyse¹⁷⁸ ir turėtų likti jų apimtyje. Galimos šio fenomeno priežastys yra nevisiškai aiškūs valstybių atsakomybės ir tarptautinių sutarčių teisių santykis; lingvistiškai panašių koncepcijų, tokių kaip karinė būtinybė, būtinasis reikalingumas, būtinybė savigynos doktrinos kontekste, painiojimas; arba valstybių noras remtis kaip įmanoma didesniu skaičiumi aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą.¹⁷⁹

Apibendrinant tai, kas buvo išdėstyta aukščiau, reikėtų dar kartą pabrėžti, kad nepaisant to, kad valstybių atsakomybės teisė tam tikrais atvejais reguliuoja tarpusavyje susijusius dalykus, kaip ir tarptautinių sutarčių teisė, tai yra visiškai skirtingos šakos, kurias būtina atriboti. Tai akcentavo ir TTT *Gabčikovo-Nagymaros Project* byloje¹⁸⁰.

Pastaruoju metu, o ypač nuo XXI a. pradžios, Argentinos krizės tarptautiniai arbitražai labiausiai prisidėjo prie būtinąjo reikalingumo doktrinos analizės savo jurisprudencijoje. Ypatingai didelis jų indėlis yra siejamas su sutartinio pobūdžio išimčių ir paprotinio būtinąjo reikalingumo atribojimu. Nepaisant to, kad pirmosios Argentinos investicinių arbitražų bylos traktavo tokį santykį gan chaotiškai ir nevienodai, *CMS* bylos Anuliavimo komitetas, pirmą kartą pritaikydamas dviejų žingsnių atskyrimo testą, ko gero, pasiūlė variantą, kuris geriausiai atitinka tarptautinę teisę ir turėtų būti sektinu pavyzdžiu. Šis atskyrimo testas visų pirmą reikalauja, kad būtų nustatytas valstybės veikos atitikimas sutarties normai, reglamentuojančiai nukrypimą nuo sutarties vykdymo ir būtinąjo reikalingumo taikymą. Tik tuomet, kai yra konstatuojama, kad veika išėjo už tos normos ribų ir, atitinkamai, tarptautinis įsipareigojimas buvo pažeistas, yra galimas

¹⁷⁷ Maria Agius, *supra* note, 26: 42.

¹⁷⁸ Tarptautinės humanitarinės teisės konvencijose.

¹⁷⁹ Maria Agius, *op. cit.*, 42.

¹⁸⁰ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7:35, para. 47. TTT aiškino, kad valstybių atsakomybės ir tarptautinių sutarčių teisės iš esmės reguliuoja skirtingus dalykus. Tai, ar tarptautinė sutartis galioja, turi būti nustatoma pasitelkiant VKTST, tačiau klausimai, susiję su netinkamo sutarties denonsavimo pasekmėmis, jau nėra reguliuojami VKTST.

paprotinio būtiną reikalingumą taikymas. Tokiu atveju yra vertinamas valstybės veiksmų atitikimas Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. reikalavimams.¹⁸¹

¹⁸¹ Christina Binder, *supra* note, 162: 34.

3. BŪTINOJO REIKALINGUMO IR JĖGOS PANAUDOJIMO SANTYKIS

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 26 str. reglamentuoja, kad „Niekas šiame Skyriuje nepašalina neteisėtumo veikos, neatitinkančios įsipareigojimo, kylančio iš bendrosios tarptautinės teisės imperatyvinės normos.“¹⁸² Kita vertus, apibendrinama, kokios normos iš tikrųjų yra pripažįstamos imperatyvinėmis, arba *jus cogens*, TTK pateikė keletą pavyzdžių, kuomet valstybės veiksmai, pažeisdami jėgos nenaudojimo ir valstybės suvereniteto ir teritorijos neliečiamybės principus, Komisijos manymu, nepažeidžia *jus cogens* normų.¹⁸³

Taigi, natūralu, kad TTK pasiūlytas skirstymas sąlygojo daugybę susijusių klausimų mokslinėje doktrinoje. Pvz., ar minėtose situacijose valstybės veiksmai galėtų būti pateisinami būtinojo reikalingumo aplinkybe? Ar tai, kad minėti atvejai neprilygsta *jus cogens* normų pažeidimui reiškia, kad aplinkybės taikymas bus teisėtas? Galiausiai, koks yra būtinojo reikalingumo ir jėgos panaudojimo doktrinos, įeinančios į aukščiau pateiktus atvejus, santykis? Bandydami atsakyti į keliamus klausimus, mokslininkai didžiausią dėmesį skiria šioms trimis kategorijoms: savignynei, humanitarinei intervencijai ir užsienyje esančių piliečių gelbėjimui. Įvertinsime jas per būtinojo reikalingumo doktrinos prizmę.

3.1. Būtinasis reikalingumas ir savignyna

Savignyos ir būtinojo reikalingumo sąlyčio taškai išryškėjo jau seniai, besivystant būtinojo reikalingumo doktrinai jos ankstyvuojau laikotarpiu. 1837 m. *Caroline*¹⁸⁴ incidento metu Didžiosios Britanijos ginkluotosios pajėgos atakavo ir sunaikino laivą „Caroline“ JAV teritorijoje. Laivas, nuosavybės teise priklausantis JAV piliečiams, buvo naudojamas gabenti kariuomenės užverbuotus asmenis ir įvairias karines medžiagas Kanados sukilėliams. Sunaikintas jis buvo po to, kai keli Kanados sukilėliai, padedami JAV piliečių, įsiveržė į vieną iš Didžiajai Britanijai priklausančių salų ir kontroliavo ją septyniolika dienų.¹⁸⁵

Savo veiksmus Didžioji Britanija grindė „savignyos būtinumu ir savęs išsaugojimo teise.“ Įdomu yra tai, kad šiuo atveju būtinasis reikalingumas buvo taikomas siekiant pašalinti

¹⁸² Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 264.

¹⁸³ ILC *Draft Articles with Commentaries (1997)*, *supra* note, 45: 250, para. 23: „[...] įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją, siekiant sutrukdyti ginkluotai grupei įvykdyti planuojamą valstybės užpuolimą; sekimas karštomis pėdomis ginkluotos nusikaltėlių gaujos, kuri kirto kitos valstybės sieną ir galimai bazuojasi jos teritorijoje; veiksmai, atliekami kitos valstybės teritorijoje, siekiant apsaugoti savo piliečius arba kitus asmenis, atakuojamus arba sulaukomus priešišku pajėgu, kurių negali suvaldyti pati valstybė; siekis neleisti tam tikram pavojui plisti per sieną iš gretimai esančios valstybės, arba jį neutralizuoti.“

¹⁸⁴ Šis atvejis nebuvo nagrinėjamas jokiam tarptautiniame arbitraže, tačiau jis yra labai svarbus būtinojo reikalingumo doktrinos analizės kontekste. Incidentas yra detalai aprašomas Didžiosios Britanijos ir JAV diplomatinėje korespondencijoje ir mokslinėje doktrinoje. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp

¹⁸⁵ Jonathan Bellish, *supra* note, 14: 128-130.

neteisetumą įvykdžius ginkluotą įsiveržimą į kitos valstybės (JAV) teritoriją, kas buvo padaryta, turint ribotą tikslą¹⁸⁶, t. y. nesiekiant pačios valstybės ginkluoto užpuolimo.¹⁸⁷ Būtent tokie veiksmai, TTK manymu, gali būti pateisinami būtinojo reikalingumo doktrina.

JT Chartijos 51 str. nustato, kad „Jokia šios Chartijos nuostata neriboja prigimtinės teisės imtis individualios ar kolektyvinės savigynos, jei įvykdomas Jungtinių Tautų narės ginkluotas užpuolimas, tol, kol Saugumo Taryba nesiima būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti.“¹⁸⁸ Taigi, akivaizdu, kad tuomet, kai įvykdomas valstybės ginkluotas užpuolimas, ji turi prigimtine teisę į savigyną. Tačiau, kaip turėtų būti traktuojama situacija, kai ginkluotas užpuolimas dar nebuvo įvykdytas, bet yra didelis tokios atakos pavojus? Ar tokio pavojaus akivaizdoje valstybė galėtų imtis ginkluotos jėgos ir pateisinti savo veikimą būtinuoju reikalingumu?

Kai kurie autoriai mano, kad tokioje situacijoje valstybė galėtų remtis išankstine savigyna. Anot jų, paprotinė tarptautinė teisė visuomet pripažino platesnį savigynos traktavimą, kuomet valstybė galėtų gintis ne tik nuo faktiškai įvykdyto ginkluoto užpuolimo, bet ir nuo neišvengiamų (angl. *imminent*) atakų. Anksčiau minėto *Caroline* incidento pagrindinis klausimas kaip tik buvo susijęs su išankstine savigyna ir tapo *locus classicus* paprotinės savigynos teisės.¹⁸⁹ Šios doktrinos esmė yra ta, kad valstybė turi teisę į savigyną tuo atveju, kai jai gresia neišvengiamas pavojus. Tai iliustravo ir eilė tarptautinių bylų bei valstybių praktika¹⁹⁰.

Tačiau, ar tokioje situacijoje valstybė galėtų remtis ne išankstinės savigynos doktrina, bet būtinuoju reikalingumu? Šis klausimas jau buvo keliamas tarptautinės teisės mokslininkų, pvz., Oscar Schachter¹⁹¹. Jis svarstė galimybę pateisinti išankstinę ataką prieš teroristus būtinuoju reikalingumu. Tikrindamas visus doktrinos elementus, jis padarė išvadą, kad esminio intereso ir sunkaus ir neišvengiamo pavojaus kriterijai neabejotinai galėtų būti patenkinti. Be to, Schachter manymu, teroristų veiksmai neturėtų būti sporadiški, bet sistemingi ir itin pavojingi, tačiau tokiu atveju kyla klausimas – kiek tokie sistemingi veiksmai dera su būtinojo reikalingumo doktrina, kuri implikuoja reagavimą į ekstremalią situaciją?¹⁹² Manytina, kad tuo atveju, kai situacija aprėpia pasikartojančias teroristų atakas, nėra įmanoma remtis būtinuoju reikalingumu, kadangi egzistuoja jau įvykęs ginkluotas užpuolimas. Taigi, savigynos doktrina yra tinkamesnė, ji aiškiai įtraukia jau įvykusios atakos elementą. Būtinasis reikalingumas yra aplinkybė, kuria galima remtis

¹⁸⁶ Maria Agius, *supra* note, 26: 13.

¹⁸⁷ Didžioji Britanija nesiekė okupuoti ar kitaip užvaldyti JAV, jie norėjo apsisaugoti nuo galimo pavojaus.

¹⁸⁸ JT Chartija, *supra* note, 131: 51 str.

¹⁸⁹ Nicholas Tsagourias, „Necessity and the Use of Force: a Special Regime,“ in I. F. Dekker and E. Hey (eds.), *Netherlands Yearbook of International Law Volume 41* (2010): 19.

¹⁹⁰ The International Military Tribunal for the Far East; the Nurnberg International Military Tribunal; Six-day war.

¹⁹¹ Oscar Schachter, *International Law in Theory and Practice* (Netherlands: Springer, 1991), 162-173. (Cituota iš Andreas Laursen, *supra* note, 30: 487.)

¹⁹² Andreas Laursen, *supra* note, 30: 521.

siekiant išvengti gresiančio pavojaus, o ne gintis nuo eilinio gresiančio užpuolimo. Net ir tuo atveju, kai yra įvykę keli mažesni teroristiniai išpuoliai, jų visuma gali būti traktuojama kaip ginkluotas užpuolimas, o tai, savo ruožtu, suteiktų teisę į savigyną.¹⁹³

Kitas autorius, analizavęs būtinojo reikalingumo ir išankstinės jėgos panaudojimo doktrinų sąveiką, yra John-Alex Romano. Jo manymu, TTK pasiūlytos doktrinos gairės implikuoja, kad išankstinės jėgos panaudojimas galėtų būti pateisintas būtinuoju reikalingumu tuomet, kai valstybė susiduria su teroristais, naudojančiais masinio naikinimo ginklus (toliau – MNG). Romano kildina tokią mintį iš TTK išvados, kad valstybė gali įsiveržti į kitos valstybės teritoriją, siekdama sutrukdyti ginkluotai grupei įvykdyti planuojamą valstybės užpuolimą. Taigi, jo manymu, šiuolaikinės realijos, susijusios su terorizmo klestėjimu, leistų pritaikyti būtinojo reikalingumo doktriną kovoje su terorizmu.¹⁹⁴

Romano patikrina tokio scenarijaus galimybę, vadovaudamasis Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. kriterijais. Pirma, jo manymu, teroristų, besirengiančių panaudoti MNG, sukeliamas pavojus neabejotinai pasiektų sunkaus ir neišvengiamo pavojaus slenkstį ir pažeistų esminį valstybės interesą – jos gyventojų egzistavimą. Antra, išankstinis teroristų užpuolimas, prieš jiems spėjus panaudoti MNG, galėtų būti išties vienintelis būdas efektyviai veikti tokioje situacijoje, ypač tuo atveju, kai pati valstybė, kurios teritorijoje yra teroristai, negalėtų jų sukontroliuoti arba remtų juos pati. Trečia, lyginant valstybės, kurios teritorijoje bazuojasi teroristai ir juos atakuojančios valstybės esminius interesus, mokslininko nuomone, pirmosios interesas apginti savo teritoriją pralaimėtų antrosios interesui apsaugoti savo teritoriją ir jos gyventojus nuo mirtinos atakos. Tai būtų ypač aktualu tuo atveju, kai teroristai pasirinktų atakuoti tankiai apgyvendintą vietovę. Ketvirta, išankstinė ataka prieš teroristus nepažeistų *jus cogens* normų, kadangi jos pobūdžio ribotumas neleistų jai pasiekti agresijos lygio. Taigi, Romano manymu, būtinojo reikalingumo doktrinos praplėtimas globalaus terorizmo kontekste būtų reikalingas, naudingas ir teisėtas.¹⁹⁵

Be to, lygindamas būtinojo reikalingumo ir savigynos doktrinas, Romano pabrėžia esminius savigynos trūkumus, kurių būtų galima išvengti vietoj jos pritaikius būtinąjį reikalingumą. Pirma, autoriaus nuomone, būtinas reikalingumas turi gerokai daugiau lankstumo, negu savigynos režimas. Tuo atveju, kai yra svarstoma galimybė imtis išankstinės jėgos panaudojimo (angl. *pre-emptive use of force*), savigyna pagal JT Chartijos 51 str. reikalautų aukšto valstybės įsitraukimo į teroristinius veiksmus lygio, tuo tarpu būtinajam reikalingumui pakaktų tik sunkaus ir neišvengiamo pavojaus esminiam interesui, pačios valstybės dalyvavimas nebūtinas.

¹⁹³ Andreas Laursen, *supra* note, 30: 522.

¹⁹⁴ John A. Romano, *supra* note, 133: 1050.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 1050-1051.

Taigi, būtinasis reikalingumas aprėptų situacijas, kuomet savigynos doktrinos panaudojimas būtų negalimas, pvz., kai žvalgybos duomenų nepakanka nustatyti neabejotiną ryšį tarp valstybės-sponsorės ir teroristų. Antra, tai, kad išankstinis teroristų užpuolimas, remiantis būtinuoju reikalingumu, nebūtų vertinamas kaip valstybių „teisė“ (skirtingai, negu savigynos atveju), suteiktų jam pranašumą prieš pastarąją. Trečia, vienetinis veiksmas, susijęs su tam tikru pasiteisinimu (angl. *excuse*), neurėtų išsivystyti į gilesnį konfliktą, tuo tarpu kai savigynos doktrina neabejotinai turi savyje karo, ginkluoto konflikto konotaciją.¹⁹⁶

Tačiau, manytina, kad realybėje būtų gerokai sunkiau pateisinti išankstinį jėgos panaudojimą būtinuoju reikalingumu, negu atrodo iš pirmo žvilgsnio. Visų pirma, pavojaus neišvengiamumas reikalauja daugiau dėmesio šiame kontekste. Kaip buvo konstatuota TTT, pavojus turi būti nustatytas atitinkamu laiku, jis neturi būti tiesiog galimas. Iš kitos pusės, neapibrėžtumo, netikrumo elementas *a priori* neatima iš valstybės teisės remtis būtinuoju reikalingumu.¹⁹⁷ Tačiau, tokiu atveju, perkeliant atsargumo principą (angl. *precautionary principle*) į jėgos panaudojimo doktrinos diskursą, prieitume prie labai abejotinos išvados: „neaiškioje situacijoje – atakuokite“.¹⁹⁸ Toks principo traktavimas nėra galimas, jis diskredituotų pačios tarptautinės teisės pamatus.

Nagrinėjant valstybių praktiką ir tarptautinių arbitražų jurisprudenciją, susijusią su idėja pakeisti savigynos doktriną būtinuoju reikalingumu, reikėtų paminėti *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* bylą. Šioje byloje Izraelis nepanaudojo jokių pateisinančių aplinkybių, kadangi nepripažino TTT jurisdikcijos, tačiau, pateikė Teismui medžiagą, susijusią su terorizmo grėsme iš Palestinos pusės. Izraelio nuomone, tuo metu jam egzistavo realus mega-teroristinių atakų pavojus.¹⁹⁹ Gavęs tokio pobūdžio medžiagą iš Izraelio, TTT *ex officio* apsvarstė galimus jo gynybos variantus. Nagrinėdamas savigyną, kaip būdą pateisinti sienos okupuotoje Palestinos teritorijoje statymą, Teismas konstatavo, kad Izraelis negalėjo patvirtinti, kad atakos būtų priskirtos kitai valstybei, taigi savigynos doktrinos taikymas nebuvo galimas. Svarstydamas būtiną reikalingumo aplinkybės taikymą, TTT pasisakė, kad Izraelis galėjo imtis kitų teisėtų būdų, siekdamas savo tikslų, taigi sienos statymas negalėjo būti pateisintas ir būtinuoju reikalingumu.²⁰⁰

Tai, kad sienos okupuotoje Palestinos teritorijoje statymas, siekiant apsisaugoti nuo galimo pavojaus, negalėtų būti pateisintas būtinuoju reikalingumu, ko gero, implikuoja mintį, kad

¹⁹⁶ John A. Romano, *supra* note, 133: 1051-1052.

¹⁹⁷ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 38, para. 54.

¹⁹⁸ Michael Bothe, „Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force,“ *European Journal of International Law* 14, 2 (2003): 232.

¹⁹⁹ Maria Agius, *supra* note, 26: 57-58.

²⁰⁰ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *supra* note, 68: 62, para. 139; 63, para. 142; Maria Agius, *supra* note, 26: 57-58.

išankstinis ginkluotos jėgos panaudojimas prieš teroristus, siekiant to paties tikslo, būtų juolab negalimas. Nepaisant to, kad teorinis būtinojo reikalingumo doktrinos taikymas išankstinės jėgos panaudojimo kontekste atrodo logiškas ir galimas, realioje situacijoje tai vargu ar būtų įmanoma. Tam yra keletas priežasčių.

Pirma, būtinas reikalingumas negali operuoti kaip leidimas veikti, jo funkcija yra kitokia – pašalinti veikos neteisėtumą. Antra, manytina, kad „vienintelio būdo veikti“ elementas niekuomet neleistų taikyti doktriną situacijose, susijusiose su jėgos naudojimu. Kaip jau buvo minėta anksčiau, nerasdama išeities iš komplikotos situacijos, valstybė visų pirma turi siekti tarptautinės pagalbos, JT įsitraukimo, ir tik išbandžius visas galimybes ir negavus rezultato būtinas reikalingumas gali būti sankcionuotas. Trečia, lieka atviru „neišvengiamumo“ kriterijus, kuris yra toks pat komplikotas, kaip „vienintelio būdo veikti“ elementas.²⁰¹

Apibendrinus tai, kas buvo analizuojama anksčiau, darytina išvada, kad nepaisant tam tikrų panašumų ir bendrų sąlyčio taškų, būtinojo reikalingumo ir išankstinės savigynos doktrinos negalėtų būti naudojamos pakaitomis. Pats jėgos panaudojimas nėra implikuojamas būtinojo reikalingumo doktrinoje, ji yra susijusi su kito pobūdžio krizinėmis situacijomis. Be to, tarptautinės teisės vystymasis rodo tendenciją, kad nepaisant iki šiol egzistuojančių prieštaravimų, galėtų atsitikti taip, kad bet koks neteisėtas jėgos panaudojimas bus prilygintas *jus cogens* normos pažeidimui.²⁰²

Kitas probleminis aspektas yra Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. ir jo nustatomi būtinojo reikalingumo elementai. Pavojinga situacija, kelianti grėsmę valstybės esminiam interesui, turi atitikti juos kumuliatyviai ir tik tuomet doktrinos naudojimas taps teisėtu. Tačiau, išankstinio jėgos panaudojimo atveju, būtų sunku įsivaizduoti tokios situacijos egzistavimą. Net jeigu būtų svarstomas pavojus iš teroristų pusės ir padėtis atitiktų visus 25 str. reikalavimus, būtinojo reikalingumo taikymas vis tiek būtų netinkamas, dėl to, kad jo koncepcija yra visiškai kitokio pobūdžio.

3.2. Būtinas reikalingumas ir humanitarinė intervencija

Grįžtant prie Roberto Ago atskyrimo tarp jėgos panaudojimo atvejų, kurie pažeistų *jus cogens* normas ir jų nepažeistų, darytina išvada, kad hipotetiškai humanitarinė intervencija galėtų būti pateisinta būtinuoju reikalingumu.

Įdomu yra tai, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto rengimo procese, humanitarinės intervencijos klausimas buvo atvirai diskutuojamas. Pvz., Nyderlandai siūlė, kad humanitarinės intervencijos doktrina būtų įtraukta į Straipsnių projekto V Skyrių, kodifikuojantį

²⁰¹ Maria Agius, *supra* note, 26: 59-60.

²⁰² Andreas Laursen, *supra* note, 30: 525.

aplinkybes, šalinančias veikos neteisėtumą. Specialusis pranešėjas James Crawford, atsakydamas į tokį siūlymą, atkreipė dėmesį į pirminių ir antrinių teisės normų skirtumus ir konstatavo, kad „V Skyrius nenumato esminių teisės klausimų. Tačiau, visi atvejai, nereglamentuojami kaip pirminės teisės normos, gali būti vertinami 25 str. šviesoje, jeigu atitinka jo kriterijus.“²⁰³

Kitaip sakant, reikia vertinti kiekvieną atvejį ir spręsti dėl to, ar jis galėtų būti pateisintas būtinuoju reikalingumu. Andreas Laursen ir Ian Johnstone interpretavo tokią TTK išvadą taip: „TTK pasirinko nekalbėti apie humanitarinės intervencijos klausimą, tačiau, jeigu su ja susijusi situacija atitiktų reikalaujamus kriterijus, būtų įmanoma pateisinti veiksmus būtinuoju reikalingumu, siekiant *ex post facto* pateisinimo.“²⁰⁴

Be to, paskutiniame 2001 m. Komentare TTK taip pat konstatavo, kad „klausimas ar prievartinė (angl. *forcible*) humanitarinė intervencija, nesankcionuota vadovaujantis JT Chartijos VII ir VIII Skyriais, gali būti teisėta šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, nėra 25 str. prerogatyva.“²⁰⁵ Iš tikrųjų, būtinojo reikalingumo koncepcija neturėtų *a priori* svarstyti humanitarinės intervencijos galimybės, kadangi negali funkcionuoti kaip teisės šaltinis.

Istoriškai aptinkami tik pavieniai atvejai, kuomet valstybės siekė pateisinti humanitarinę intervenciją būtinuoju reikalingumu, ypatingai XX a. Pvz., 1960 m. Belgija rėmėsi šia doktrina, bandydama pateisinti karinę intervenciją Kongo, tačiau JT Saugumo Taryba niekaip nesureagavo į tokį pareiškimą. James Crawford pastebėjo, kad beveik visais humanitarinės intervencijos atvejais valstybės neminėjo ir nesvarstė būtinojo reikalingumo taikymo, netgi tais atvejais, kai buvo ginčijami sutikimo egzistavimas ir savigynos galimybė ir kai situacijos faktai labiau atitiko būtinąjį reikalingumą, negu savigyną.²⁰⁶

Būtinojo reikalingumo ir humanitarinės intervencijos santykio klausimas susilaukė ypatingo dėmesio 1999 m., kai Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (toliau – NATO) pajėgos panaudojo jėgą prieš buvusią Jugoslavijos Respubliką, siekdami sustabdyti masinius žmogaus teisių pažeidimus regione. Vėliau, kai incidentas buvo svarstomas TTT, Belgija teigė, kad NATO veiksmai „nėra intervencija, nukreipta prieš buvusios Jugoslavijos Respublikos teritorinį vientisumą. NATO intervencijos tikslas yra išgelbėti žmones, kurie atsidūrė pavojuje, gilioje nelaimėje. Dėl to, Belgijos Karalystė mano, kad tai yra ginkluota humanitarinė intervencija, suderinama su JT Chartijos 2 str. 4 d., kuris apima tik intervenciją nukreiptą prieš valstybės teritorinį vientisumą ir politinę nepriklausomybę.“²⁰⁷

²⁰³ Andreas Laursen, *supra* note, 30: 512-513.

²⁰⁴ Maria Agius, *supra* note, 26: 61.

²⁰⁵ ILC *Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 84, para. 21.

²⁰⁶ James Crawford, *supra* note, 54: 26, para. 279; Maria Agius, *supra* note, 26: 61-62.

²⁰⁷ *Case Concerning Legality of Use of Force, Serbia and Montenegro v. Belgium*, ICJ, Oral Pleadings, Verbatim Record, 10 May, 1999, CR 99/15 (Cituota iš Nicholas Tsagourias, *supra* note, 189: 24).

Įdomu tai, kad Belgija buvo vienintelė valstybė, kuri *de jure* bandė pateisinti koalicijos veiksmus būtinuoju reikalingumu. Tačiau, Belgija traktavo būtinąjį reikalingumą savaip, anot jos, aplinkybė pašalina atsakomybę už privalomos taisyklės pažeidimą tuomet, kai vertybėms, kurios yra aukštesnės už tas, kurias saugo minėta taisyklė, gresia sunkus ir neišvengiamas pavojus. Valstybė nevertino kitų 25 str. kriterijų.²⁰⁸

Tuo tarpu, kitos valstybės, būtent JAV ir Jungtinė Karalystė, *expressis verbis* neminėjo būtinąjo reikalingumo kaip aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą tarptautinėje teisėje. JT Saugumo Tarybos debatuose, kurie vyko 1999 m. kovo 24 d., JAV atstovas teigė, kad „[...] mes tikime, kad NATO veiksmai yra pateisinami ir būtini tam, kad būtų sustabdytas smurtas ir užkardyta dar didesnė humanitarinė katastrofa [...]“.²⁰⁹ Jungtinės Karalystės atstovas buvo dar tikslesnis ir konkretesnis: „Atlikti veiksmai yra teisėti. Jie pateisinami, kaip išimtinė priemonė, siekiant išvengti didžiulės humanitarinės katastrofos. Esant Kosovo situacijos aplinkybėms, egzistuoja įtikinami įrodymai, kad tokia katastrofa yra neišvengiama. Visi kiti būdai, išskyrus jėgos panaudojimą, buvo išbandyti tam, kad būtų išvengta tokios situacijos. Esant tokioms aplinkybėms ir kaip išimtinė priemonė didžiulės humanitarinės būtinybės akivaizdoje, ginkluota intervencija yra teisiškai įmanoma.“²¹⁰

Taigi, pateiktos citatos žodžiai yra akivaizdi aliuzija į būtinąjo reikalingumo doktriną, nepaisant to, kad ji nebuvo aiškiai pavadinta savo vardu. Svarbu yra ir tai, kad didžioji dalis valstybių pripažino minėtą NATO intervenciją, kaip teisėtą išimtinę priemonę. Valstybių akivaizdus neprieštaravimas NATO veiksams implikuoja mintį, kad jų manymu, ginkluotas atsakas pateisina tai, kad būtų sustabdyta arba bent jau palengvinta humanitarinė katastrofa²¹¹.

Reikėtų įvertinti, ar galimos humanitarinės intervencijos situacija atitiktų būtinąjo reikalingumo kriterijus. Pirma, masiniai fundamentalių žmogaus teisių pažeidimai neabejotinai galėtų sudaryti esminį interesą, kuris galėtų būti priskirtas ne tik vienai valstybei, bet ir visai tarptautinei bendrijai. Antra, sunkaus ir neišvengiamo pavojaus kriterijus taip pat galėtų būti pateisintas, ypatingai tuo atveju, kai žmogaus teisių pažeidimai jau būtų įvykę ir būtų tinkamai įrodyti. Trečia, valstybės galėtų imtis humanitarinės intervencijos priemonės tik tuomet, kai kiti būdai būtų išbandyti ir pasirodė neveiksmingi. Tai, pvz., gali būti ir nesėkmingas bandymas spręsti problemą JT Saugumo Taryboje. Ketvirta, svarstant interesų lyginimo klausimą, būtų galima konstatuoti, kad humanitarinės intervencijos pasekmės būtų gerokai lengvesnės, negu nesustabdytų masinių žmogaus pažeidimų pasekmės. Penkta, vertinant kriterijų, susijusių su *jus*

²⁰⁸ Maria Agius, *supra* note, 26: 61-62.

²⁰⁹ Jan Kratochvil, „Humanitarian Intervention and State Responsibility,“ *Human Rights Law Commentary* (2006): 15. <https://www.nottingham.ac.uk/hrlc/documents/publications/hrlcommentary2006/humanitarianintervention.pdf>

²¹⁰ *Ibid.*

²¹¹ *Ibid.*

cogens normų nepažeidimu, mes grįžtame prie esminio klausimo – koks konkrečiai yra jų turinys. Tuo atveju, kai humanitarinės intervencijos situacija nebūtų kvalifikuojama, kaip pažeidžianti *jus cogens* normą, ji galėtų būti pateisinta būtinuoju reikalingumu.²¹²

Kai kurie autoriai, analizuojantys šį klausimą, prieštarauja galimybei pateisinti humanitarinę intervenciją būtinuoju reikalingumu. Pvz., Jens Elo Rytter manymu, tokia situacija yra negalima, kadangi intervencija neabejotinai pažeistų paveiktos valstybės esminį interesą, susijusį su jos teritorinio suvereniteto neliečiamybe. Be to, autoriaus nuomone, humanitarinės intervencijos metu suveiktų ir Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 26 str., kuris numato *jus cogens* normų pažeidimo draudimą. Dar vienas autoriaus argumentas yra tas, kad JT Chartija galėtų būti vertinama kaip dokumentas, implikuojantis būtiną reikalingumo taikymo negalimumą, kadangi Chartijos objektas yra griežtai reguliuoti jėgos panaudojimo klausimus tarp valstybių narių.²¹³

O. Spierman prieštarauja tokiai nuomonei ir teigia, kad humanitariniai interesai gali gerokai viršyti teritorinio suvereniteto neliečiamybės interesą, kadangi juos reikėtų lyginti. Jo manymu, humanitarinę intervenciją galima pateisinti būtinuoju reikalingumu, tačiau tokiu atveju JT Chartijos 2 str. 4 d. praranda *jus cogens* statusą ir mes vėl grįžtame prie jėgos panaudojimo gradavimo, kaip tai darė Roberto Ago.²¹⁴

Paminėtina ir dar viena įdomi ir aktuali nuomonė. Jan Kratochvil teigia, kad net ir tuo atveju, kai egzistuoja *jus cogens* pobūdžio taisyklė, kurios pažeidimas yra absoliučiai draudžiamas, ši taisyklė vis tiek gali turėti išimtis. Būtent, tokia išimtis gali būti sukurta valstybių praktikos pagrindu. Istoriskai, daugelis atvejų, kurie, *prima facie* buvo humanitarinės intervencijos, nesulaukė tarptautinės bendrijos smerkimo nepaisant to, kad neatitiko jėgos panaudojimo doktrinos reikalavimų. Tai gali būti interpretuojama kaip įrodymas, kad bet kokioje situacijoje egzistuoja išskirtinės aplinkybės, pateisinančios jėgos panaudojimą, arba tai, kad būtinas reikalingumas pateisina t. t. veiksmus.²¹⁵

Manytina, kad toks požiūris yra pernelyg drastiškas. Vėl gi, net jeigu vertinti valstybių praktiką kaip naujai besiformuojančią normą, ji jokių būdu negali prieštarauti *jus cogens* normos turiniui. Kitaip, išsiderintų visa tarptautinė teisė, kuriai ir šiuo metu neretai pritrūksta aiškumo ir stabilumo.

Kitas aspektas, kuris iliustruoja tai, kad tarptautinė bendruomenė palaipsniui keičia savo nuomonę apie humanitarinės intervencijos koncepciją, yra atsakomybės apsaugoti (angl.

²¹² Jan Kratochvil, *supra* note, 209: 12-13.

²¹³ Jens Elo Rytter, „Humanitarian Intervention Without the Security Council: From San Francisco to Kosovo – and Beyond,“ *Nordic Journal of International Law* 70, 1 (2001): 133.

²¹⁴ O. Spierman, „Humanitarian Intervention as a Necessity and the Threat or Use of Jus Cogens,“ *Nordic Journal of International Law* 72 (2002): 530. (Cituota iš Maria Agius, *supra* note, 26: 62-63).

²¹⁵ Jan Kratochvil, *supra* note, 209: 13.

Responsibility to Protect, arba „*R2P*“) doktrinos atsiradimas.²¹⁶ Pagal šią doktriną, tarptautinė bendruomenė yra atsakinga už kitų valstybių piliečius, jeigu pačios valstybės nenori ar negali apsaugoti savo žmonių. Be to, doktrina pateisina tarptautines intervencijas tuo atveju, kai yra neabejojama dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimų, vykdomų regione ir tuo atveju, kai tokia priemonė yra paskutinis įmanomas būdas sustabdyti vykdomus žiaurumus. Tokios intervencijos turėtų būti sankcionuojamos JT Saugumo Tarybos, bet, jei to nepavyksta padaryti, sprendimas gali būti priimtas JT Generalinės Asamblėjos arba regioninių organizacijų.²¹⁷ Vis dėlto, nepaisant to, kad JT pritarė humanitarinės intervencijos principams ir tikslams ir apvilko šią koncepciją į institucinį rėmą, *R2P* lieka tik politine priemone, o ne vykdytinu įsipareigojimu.²¹⁸ Tokiu būdu, klausimas dėl humanitarinės intervencijos statuso tuo pačiu suponuoja ir klausimą dėl galimybės pateisinti ją būtinuoju reikalingumu.

Taigi, apibendrinus tai, kas buvo analizuojama aukščiau, būtinas reikalingumas kaip aplinkybė, pašalinanti neteisėtumą įvykdžius humanitarinę intervenciją yra diskutuotinas klausimas. Jis stokoja gausesnės valstybių praktikos, tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudencijos, TTK bei tarptautinės teisės specialistų analizės. Tačiau, kertinis dalykas šio klausimo kontekste yra jėgos panaudojimo, kaip *jus cogens* normos, statusas. Tuo atveju, jeigu bet koks neteisėtas jėgos panaudojimas būtų vertinamas kaip imperatyvinės normos pažeidimas, būtiną reikalingumo taikymo galimybės nebūtų įmanoma svartyti siekiant pateisinti humanitarinę intervenciją.

3.3. Būtinasis reikalingumas ir piliečių gelbėjimas užsienyje

Kitas su būtinuoju reikalingumu ir jėgos panaudojimu siejamas institutas yra ginkluotas piliečių gelbėjimas užsienyje, kitos valstybės teritorijoje, siekiant apsaugoti jų gyvybes nuo sunkaus gresiančio pavojaus, tame tarpe ir tuomet, kai pati užsienio valstybė nėra įsitraukusi į pavojingą situaciją.

Operacijos, nukreiptos apsaugoti savo piliečius situacijose, kai kita valstybė, kurioje jie yra, nenori arba negali užtikrinti jų saugumo, buvo gan dažnas atvejis iki JT Chartijos pasirašymo. Tokios misijos buvo pateisinamos savigyna, grindžiant tokią gynybos liniją tuo, kad piliečiai sudaro valstybės dalį, dėl to jų užpuolimas gali būti traktuojamas kaip pačios valstybės užpuolimas, kas, savo ruožtu, JT Chartijos 51 str. pagrindu sankcionuoja savigynos institutą.²¹⁹

²¹⁶ The Responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (Ottawa: International Development Research Centre, 2001). *A More Secure World*, Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change. UN Doc. A/59/565 (2004): para. 199-209; Nicholas Tsagourias, *supra* note, 189: 24.

²¹⁷ The Responsibility to Protect, *supra* note, 216: 32-37, para. 4.15-4.43.

²¹⁸ Nicholas Tsagourias, *supra* note, 189: 25.

²¹⁹ *Ibid.*, 22.

Tačiau, yra ir priešingų nuomonių, kad tik pačios atakuojančios valstybės ginkluotas užpuolimas gali leisti nukentėjusiai valstybei imtis savigynos, bet tokie veiksmai negali būti sankcionuoti gelbėjant savo piliečius užsienyje.²²⁰ Tačiau, šio darbo kontekste savigyna, kaip pagrindas legitimizuoti ginkluotą piliečių gelbėjimą svetur nėra aktualus, dėmesys bus skiriamas kitam galimam pagrindui – būtinajam reikalingumui.

Mokslinėje doktrinoje egzistuoja du pagrindiniai požiūriai į piliečių gelbėjimo užsienyje koncepciją. Pirmasis numato, kad toks gelbėjimas yra įmanomas kaip jėgos panaudojimo forma, reglamentuojama paprotinės teisės ir nedraudžiama JT Chartijos 2 str. 4 d. Pagal antrąjį požiūrį – toks gelbėjimas yra absoliučiai draudžiamas, kadangi minėtas Chartijos straipsnis traktuoja jėgos panaudojimo doktriną plačiai, o tai reiškia, kad bet koks jėgos panaudojimas, taip pat ir susijęs su piliečių gelbėjimu itin pavojingoje situacijoje, yra negalimas.²²¹ Tačiau, nereikėtų pamiršti TTT išvadų, padarytų lyginant jėgos panaudojimo doktrinos turinį Chartijoje ir paprotinėje tarptautinėje teisėje: „JT Chartija [...] jokiū būdu neapima visą jėgos panaudojimo doktrinos reguliavimo spektrą tarptautiniuose santykiuose.“²²² Taigi, darytina išvada, kad, vis dėlto, paprotinė tarptautinė teisė gali reglamentuoti tam tikrus jėgos panaudojimo aspektus.

Taigi, esminis klausimas yra, ar būtinasis reikalingumas galėtų pateisinti veiksmus, susijusius su piliečių, atsidūrusių pavojuje svetimoje valstybėje, gelbėjimu? Jean Raby mano, kad galėtų ir, maža to, valstybės turėtų remtis būtent šia aplinkybe, o ne savigynos teise. Raby analizuoja visus būtinojo reikalingumo elementus ir pritaiko juos minėtai situacijai. Pirma, neabejotinai, esminis interesas – savo piliečių gyvybių gelbėjimas itin pavojingoje situacijoje yra aukštesnis, negu kitos valstybės teritorinio suvereniteto neliečiamybė, nes nėra aukštesnės vertybės, negu žmonių gyvybės. Be to, tokių operacijų metu padaromi pažeidimai yra dažniausiai minimalūs, atsitiktiniai, laikini ir neturintys ilgalaikių pasekmių. Antra, vertindamas sunkų ir neišvengiamą pavojų, mokslininkas konstatuoja, kad bet koku atveju, intervencija į kitą valstybę nėra kasdienis reikalas, valstybės imasi tokių žingsnių tik tuomet, kai padėtis yra kritinė, kai reikalingas žaibiškas reagavimas. Trečia, ir svarbiausia, yra atitikimo *jus cogens* normai analizė. Raby konstatuoja, kad TTK, paminėdama tam tikras jėgos panaudojimo formas, kurios nepažeidžia imperatyvinės normos, aiškiai deklaravo, kad nereikėtų suabsoliutinti šios doktrinos. Taigi, jo manymu, ginkluota operacija, kurios tikslas yra išgelbėti pavojuje atsidūrusius piliečius, nepažeidžia *jus cogens* normos.²²³

²²⁰ Maria Agius, *supra* note, 26: 64.

²²¹ Jean Raby, „The State of Necessity and the Use of Force to Protect Nationals,“ *The Canadian Yearbook of International Law*, 26 (1988): 253.

²²² *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *supra* note, 11: 94, para. 176.

²²³ Jean Raby, *supra* note, 221: 265-267.

Nagrinėjant valstybių praktiką šiuo klausimu, reikėtų pripažinti, kad jos beveik nėra. Didžioji dalis valstybių, gindamos savo piliečius kitų valstybių teritorijose, apeliavo į JT Chartijos 51 str., arba savigynos institutą. Vienintelis atvejis, kai valstybės veiksmai (nors ir nevisai tiesiogiai) buvo grindžiami būtinuoju reikalingumu, buvo 1960 m. Belgijos intervenciją į Kongą. Belgija pasiuntė į Kongą parašutininčius tam, kad jie apsaugotų Konge esančių belgų ir kitų europiečių gyvybes. Belgijos vyriausybė pareiškė, kad valstybė atsidūrė absoliučios būtinybės situacijoje. Saugumo Tarybos posėdyje valstybė pakartojo, kad ji buvo priversta veikti būtinuoju reikalingumu akivaizdoje, bei pabrėžė humanitarinį, laikiną tokios misijos pobūdį. Pabrėžtina, kad debatų šiuo klausimu metu, tarptautinė bendruomenė neatmetė idėjos, kad panašūs veiksmai gali būti grindžiami būtinuoju reikalingumu. Deja, tai yra viskas, kas buvo išsakyta šiuo klausimu Saugumo Taryboje.²²⁴

Kitas atvejis yra 1976 m. Izraelio vykdyta gelbėjimo operacija Ugandoje. Nyderlandų užsienio reikalų ministras pateisino Izraelio veiksmus ir paskelbė, kad tai buvo „nepaprastoji padėtis“. Paminėtina ir tai, kad piliečių gelbėjimo užsienyje pateisinimas būtinuoju reikalingumu buvo svarstomas ir rengiant Valstybių atsakomybės straipsnių projektą. Tuomet, Rumunija buvo vienintelė valstybė, kuri *expressis verbis* prieštaravo tokiam pateisinimui.²²⁵

Apibendrinant piliečių užsienyje gelbėjimo operacijų pateisinimą būtinuoju reikalingumu, reikėtų pasakyti, kad laikui bėgant ši idėja yra vis dažniau svarstoma tarptautinės teisės mokslininkų. Yra daromos išvados, kad nelankstus ir sunkiai įgyvendinamas savigynos institutas galėtų užleisti kelią lankstesnei ir patogesnei būtinuoju reikalingumu doktrinai.

Vis dėlto, klausimą kelia pats būtinuoju reikalingumu pobūdis – TTK, rengdama Valstybių atsakomybės straipsnių projektą, bei atribodama savigynos ir būtinuoju reikalingumu aplinkybių turinį, tuo pačiu implikavo jų skirtumus. Būtinasis reikalingumas buvo numatytas kaip aplinkybė, nesusijusi su jėgos panaudojimu, apie tai byloja ir Valstybių atsakomybės straipsnių projekto *travaux préparatoires*.

Taigi, esminė kliūtis, neleidžianti aiškiai atsakyti, ar piliečių gelbėjimas kitos valstybės teritorijoje gali būti pateisintas būtinuoju reikalingumu, yra JT Chartijos ir *jus cogens* normos interpretavimas. Kol egzistuoja skirtingi požiūriai į Chartijos 2 str. 4 d. turinį, tol bus kvestionuojamas ne tik būtinuoju reikalingumu taikymas panašiose situacijose, bet ir bet koks kitas aspektas, susijęs su jėgos panaudojimu. Ko gero, ateityje, atsiradus gausesnei valstybių praktikai, o galbūt ir aiškesnei TTT ir TTK nuomonei nagrinėjamu klausimu, išsikristalizuos ir homogeninis tarptautinės bendrijos požiūris į šį, kol kas kontraversišką, klausimą.

²²⁴ Maria Agius, *supra* note, 26: 65.

²²⁵ Jean Raby, *supra* note, 221: 270.

4. ATSARGUMO PRINCIPO TAIKYMAS BŪTINOJO REIKALINGUMO SITUACIJOSE

4.1. Būtinasis reikalingumas aplinkosaugos byloje

Kaip jau buvo minėta anksčiau, būtiną reikalingumo doktrina *inter alia* gali būti taikoma byloje, susijusiose su aplinkos apsaugos klausimais. Taip atsitinka todėl, kad aplinkos apsauga yra labai svarbi vertybė, lengvai galinti tapti esminiu interesu, saugomu kaip pavienių valstybių, taip ir visos tarptautinės bendrijos. Kadangi kiekvienais metais aplinkos apsauga susilaukia vis didesnio viso pasaulio valstybių dėmesio, manytina, kad, analogiškai, būtent su ja susijęs būtinasis reikalingumas įgaus ypatingos svarbos ateityje.

Viena iš svarbiausių problemų, aktualių aplinkosaugos ir ekologijos situacijose, susijusiose su būtiną reikalingumo taikymu, yra sunkaus pavojaus „neišvengiamumo“ kriterijus. Kaip nustatyti tokį neišvengiamumą, kas įgaliotas tai padaryti, kokia galima tokio nustatymo paklaida – šie ir daugelis kitų klausimų domina tarptautinės teisės mokslininkus ir verčia juos ieškoti atsakymų. Mokslinis netikrumas ir atsargumo principas, glaudžiai susiję su ateities numatymo procesais, bus detaliau aptariami 4 Skyriaus 2 poskyryje, tuo tarpu kai šiame Skyriuje bus pristatyta trumpa aplinkosaugos būtiną reikalingumo jurisprudencijos apžvalga.

Ko gero, viena iš pirmųjų bylų, susijusi su būtiną reikalingumo taikymu aplinkosaugos srityje, buvo 1893 m. *Russian Fur Seals*²²⁶ byla. Nuo sunkaus ir neišvengiamo pavojaus Rusijos ginamas esminis interesas buvo natūrali aplinka, esanti vandenyse, nepriklausančiose jokios valstybės jurisdikcijai. Nekontrnuojamas ruonių populiacijos medžiojimas minėtoje vietovėje kėlė jiems išnykimo pavojų, dėl to Rusijos vyriausybė išleido dekretą, kuris draudė ruonių medžiojimą atvirojoje jūroje. Savo laiške Didžiosios Britanijos ambasadoriui Rusijos užsienio reikalų ministras teigė, kad šių veiksmų buvo imtasi dėl „absoliutaus būtinumo skubiai įgyvendinti tokią priemonę“. Be to, Ministras pabrėžė šios priemonės atsargumo pobūdį, kuris buvo būtinas išskirtinių aplinkybių akivaizdoje. Nagrinėjamo atvejo pavojus buvo pripažintas „neišvengiamu“ dėl to, kad neužilgo turėjo prasidėti medžioklės sezonas. Taigi, Rusija vienašališkai apribojo medžioklę teritorijoje, kurioje neturėjo jokios jurisdikcijos veikti, tačiau tokie veiksmai buvo grindžiami būtiną reikalingumu, siekiant apsaugoti ruonių populiaciją. Vėliau abi valstybės, Rusija ir Didžioji Britanija, išsprendė incidentą diplomatiniais kanalais.²²⁷

Vėliau, 1998 m., panašių aplinkybių *Fisheries Jurisdiction*²²⁸ Kanados ir Ispanijos byla atsidūrė TTT. Ispanija kreipėsi į Teismą po to, kai Kanados įgula sulaukė ir konfiskavo Ispanų žvejybinį laivą „Estai“ atvirojoje jūroje. Kanada motyvavo tokio sulaikymo būtinumą tuo, kad

²²⁶ *Russian Fur Seals case*, ILC Draft Articles with Commentaries (2001), supra note, 4: 81, para. 6

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ *Fisheries Jurisdiction Case*, Canada v. Spain, 1998. ICJ Judgement, ICJ Reports.

regione esančioms migruojančioms žuvims grėsė išnykimo pavojus ir neigė Žvejybos šiaurės vakarų Atlante organizacijos sutarties pažeidimą. Teismas nesprenė bylos, kadangi neturėjo jurisdikcijos.²²⁹ Tačiau, byla yra svarbi dėl savo aplinkybių – situacijoje ir vėl buvo ginamas esminis interesas susijęs su aplinkos apsauga.

Tačiau, ko gero, žinomiausia aplinkosaugos byla, kurioje buvo bandoma pritaikyti būtinajį reikalingumą, buvo 1997 m. *Gabčikovo-Nagymaros Project* byla. Joje pirmą kartą TTT aiškiai konstatavo, kad valstybių ginamas esminis interesas gali būti susijęs su aplinkos apsauga. Teismas rėmėsi TTK išvadomis, kad apibendrinta valstybių praktika aiškiai byloja, jog ekologinio balanso apsauga gali tapti esminiu interesu būtinojo reikalingumo taikymo prasme. Be to, aplinkybės taikymas yra galimas situacijose, kuomet visos valstybės teritorijai, arba jos daliai gresia ekologinis pavojus.²³⁰

Deja, Teismo sprendimas nebuvo palankus Vengrijai, tuo pačiu ją kritikavo nemaža dalis aplinkosaugos specialistų. Teismas padarė išvadą, kad pavojus, kurio baiminosi Vengrija, buvo ilgalaikio pobūdžio ir ne visiškai tikėtinas, susijęs su lėtais natūraliais procesais, kurių pasekmių nebūtų lengva numatyti. Be to, TTT paminėjo, kad valstybės ataskaitoje jis neaptiko tokio pavojaus, kuris būtų neabejotinas, nors ir būtų pasireiškęs ateityje, įrodymo.²³¹ Taigi, buvo prieita prie išvados, kad toks pavojus nebūtų neišvengiamas, dar ir dėl to, kad kai kuriuose upės ruožuose jis jau materializavosi. Pavojaus „neišvengiamumo“ nustatymo kriterijus, kaip parodys tolimesnė analizė, yra glaudžiai susijęs su mokslinio netikrumo laipsniu ir atsargumo principu.

4.2. Mokslinis netikrumas ir atsargumo principas būtinojo reikalingumo situacijose

Vienas iš kriterijų, reikalingas sėkmingam būtinojo reikalingumo aplinkybės taikymui, yra sunkaus ir neišvengiamo pavojaus egzistavimas. Tačiau, pavojaus „neišvengiamumo“ nustatymas kelia nemažai klausimų, kaip tai iliustravo *Gabčikovo-Nagymaros Project* byla ir Teismo padarytų išvadų mokslinė analizė. TTT byloje konstatavo, kad: „Neišvengiamumas“ yra sinonimiškas su „greitumu“ ir „artumu“ ir gerokai viršija „galimumą“. Kaip savo Komentare pabrėžė TTK, sunkus ir neišvengiamas pavojus turi „sukelti grėsmę interesui šiuo metu.“ Teismas mano, kad tuo pačiu tai nepašalina galimybės, kad „pavojus“, galintis atsirasti per ilgesnį laikotarpį, galėtų būti traktuojamas kaip „neišvengiamas“, kai tik tam tikru momentu yra nustatoma, kad nepaisant to, kaip ilgai užtruktų pavojaus materializavimasis, jis liktų neabejotinas ir neišvengiamas.“²³²

²²⁹ Takuhei Yamada, *supra* note, 33: 147-149.

²³⁰ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 38, para. 53.

²³¹ *Ibid.*, para. 52-55.

²³² *Ibid.*, para. 54.

Taigi, anot Teismo, pavojus turi būti „neabejotinas“ ir jo grėsmė turi būti suvokiama ir nustatoma „šiuo metu“. Tačiau, atvejai, susiję su ekologijos ar aplinkosaugos grėsmėmis dažniausiai turi vieną bendrą probleminį aspektą – pavojaus sunkumas ir neišvengiamumas gali būti nežinomi, arba ne iki galo suvokiami tuo metu, kai yra svarstomas konkretus tarptautinio įsipareigojimo pažeidimas. Tam, kad tokie faktai taptų žinomi, reikalingos didžiulės mokslininkų pastangos ir milžiniškos apimties tyrimai, kurie gali tęstis dešimtmečius. Taigi, pavojus gali egzistuoti nepriklausomai nuo to, kiek apie jį yra žinoma ir jis gali būti neišvengiamu nepaisant to, kad to neįmanoma moksliskai įrodyti tam tikru aktualiū laiku. Tai suponuoja labai svarbų, tačiau TTK atmestą aspektą – mokslinio netikrumo laipsnį, kuris, savo ruožtu, yra glaudžiai susijęs su atsargumo principu.²³³

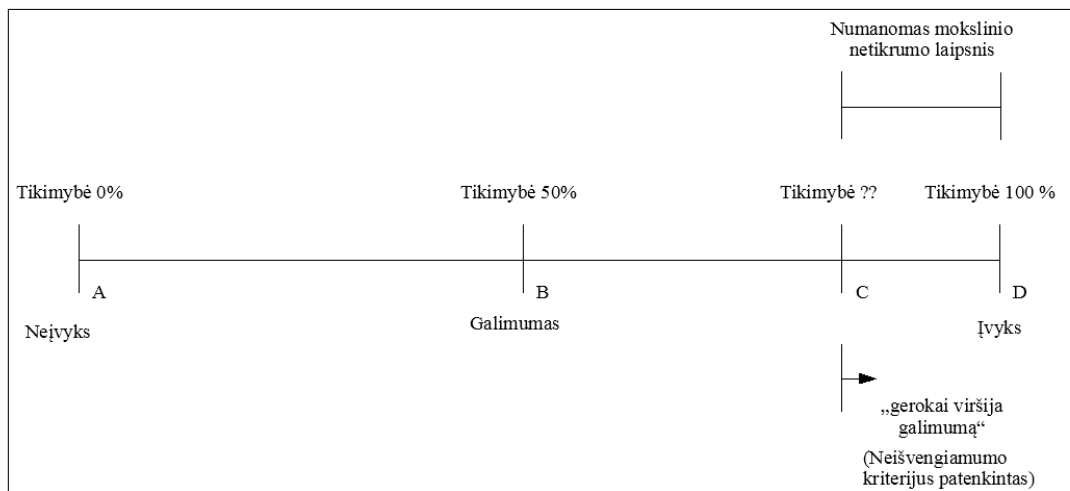
TTT aukščiau pateiktas interpretavimas reiškia, kad tam, kad pavojus būtų pripažintas „neišvengiamu“ būtiną reikalingumo kontekste (angl. *imminent*), jis turi būti visiškai neišvengiamas, t. y. jo tikimybė turi siekti 100 proc. Tačiau, svarstant ateities įvykių tikimybę, būtina atsižvelgti ir į mokslinio netikrumo laipsnį. Daniel Dobos, nagrinėdamas šį klausimą, teigia: „Rizika yra susijusi su tikimybe, kad bus sulaukta tam tikro rezultato, tuo tarpu kai netikrumas yra susijęs su faktu, kad šio rezultato tikimybė negali būti prognozuojama su absoliučiu tikslumu, kartais rezultatų diapazonas yra nežinomas.“²³⁴ Kitaip sakant, tuo atveju, kai yra bandoma numatyti ateities scenarijų ir pateikti tam tikrus laukiamus rezultatus, to neįmanoma padaryti absoliučiai tiksliai, visuomet egzistuoja tam tikra rizikos zona, paklaidos intervalas, arba mokslinio netikrumo laipsnis, į kurį turi būti atsižvelgiama.

Taikydamas tokias mokslines išvalgas TTT „neišvengiamumo“ interpretavimui, Dobos prieina prie išvados, kad Teismas, svarstydamas ateities scenarijaus tikimybę, vis dėlto, turėtų pripažinti tam tikrą mokslinio netikrumo laipsnį, ir iliustruoja tai žemiau pateikiamu grafiku²³⁵:

²³³ Caroline Foster, „Necessity and Precaution in International Law: Responding to Oblique Forms of Urgency,“ *New Zealand Universities Law Review* 23, 2 (2008): 267.

²³⁴ Daniel Dobos, „The Necessity of Precaution: the Future of Ecological Necessity and the Precautionary Principle,“ *Fordham Environmental Law Journal* 13, 2 (2002): 381.

²³⁵ *Ibid.*, 382.

Apibendrinus tai, kas yra pateikiama grafike, reikėtų pasakyti, kad TTT, taip pat kaip ir TTK, pripažįsta, kad pavojus yra neišvengiamas tuomet, kai jis gerokai viršija galimumą, tačiau dėl to, kad moksliniai įrodymai niekuomet nesiekia 100 procentų tikimybės, galima numanyti, kad Teismas pripažintų nežymų mokslinio netikrumo laipsnį CD intervale.²³⁶ Tačiau, tai yra tik mokslininko įžvalgos, tuo tarpu kai pati TTK atsisakė minties atsižvelgti į mokslinį netikrumą, o kartu ir į su juo susijusį atsargumo principą Valstybių atsakomybės straipsnių projekte.

Taigi, labai įdomu yra tai, kad mokslinio netikrumo laipsnis ir atsargumo principas buvo aptariami XX a. pabaigoje, rengiant antros redakcijos Valstybių atsakomybės straipsnių projektą. TTK paskirtas specialusis pranešėjas James Crawford inicijavo diskusiją dėl atsargumo principo įtraukimo į rengiamą dokumentą, tačiau valstybių nuomonės šiuo klausimu pasiskirstė po lygiai ir galiausiai buvo nuspręsta, kad „siekiant išlaikyti būtinąjį reikalingumą griežtose ribose ir turint galimybę aptarti principą Komentare, pakeitimai nebuvo padaryti.“²³⁷

Vis dėlto, svarbu yra ir tai, kad mokslinio netikrumo ir atsargumo principo klausimai buvo nagrinėti būtinojo reikalingumo kontekste. Pvz., atsižvelgdamas į *Gabčikovo-Nagymaros Project* bylos sprendimą Crawford konstatavo, kad nepaisant to, kad Teismas ėmėsi teisingo būdo spręsti mokslinio netikrumo klausimą, reikėtų pabrėžti, kad vien jo egzistavimas neturėtų uždrausti valstybei remtis būtinuoju reikalingumu, jeigu „pavojus yra nustatytas turimų tuo metu įrodymų pagrindu.“ TTK taip pat pateikė analogišką pavyzdį, susijusį su nelaimės aplinkybe – buvo nuspręsta, kad situacijoje, kai yra gelbėjamos gyvybės, už tai atsakingas valstybės pareigūnas turėtų veikti pagrįstai tikėdamas, kad situacija atitinka nelaimės kriterijus. Taigi, akivaizdu, kad nelaimės atveju TTK pripažino tam tikro netikrumo laipsnio egzistavimą (užtektų pagrįstai tikėti,

²³⁶ Daniel Dobos, *supra* note, 234: 382.

²³⁷ James Crawford, *supra* note, 54: 31-32, para. 288.

kad situacija siekia nelaimės lygį, nėra reikalaujama turėti neabejotinų įrodymų), tuo tarpu kai būtinojo reikalingumo situacijose buvo nuspręsta likti prie siauresnio, griežtesnio traktavimo.²³⁸ Būtent tai ir sukėlė aplinkosaugos mokslininkų kritiką.

Šioje vietoje reikėtų detaliau išnagrinėti paties atsargumo principo sąvoką bei turinį, kadangi tai yra aktualu siekiant įvertinti jo inkorporavimo į būtinojo reikalingumo taikymą galimybę. Atsargumo principas – tai tarptautinės teisės principas, pirmą kartą oficialiai paminėtas 1992 m. JT Aplinkos ir plėtros deklaracijoje, pasirašytoje Rio de Žaneiro mieste, Brazilijoje. Principas yra kildinamas iš Vakarų Vokietijos nacionalinės teisės ir kiekvienais metais pasaulio valstybėms skiriant daugiau dėmesio aplinkai ir ekologijai, auga ir jo svarba, kadangi jis yra įtraukiamas į daugelį naujai atsirandančių tarptautinės teisės instrumentų. Vieni mokslininkai teigia, kad iš esmės tokio principo nėra, kad tai kintamas, aiškiai neapčiuopiamas dalykas, neturintis unifikuoto apibrėžimo, kiti – kad tai yra jau beveik galutinai susiformavęs tarptautinės teisės paprotys.²³⁹

Vienaip ar kitaip, atsargumo principas yra gan aiškiai suformuluotas JT Aplinkos ir plėtros deklaracijos 15 punkte: „Siekiant apsaugoti aplinką, Valstybės narės pagal savo galimybes taikys atsargumo mechanizmą (angl. *approach*). Kuomet egzistuoja rimtos ir neatstatomos žalos grėsmė, absoliutaus mokslinio tikrumo nebuvimas nebus naudojamas kaip priežastis, sąlygojanti brangiai kainuojančių priemonių, skirtų užkirsti kelią aplinkosaugos degradacijai, atidėjimą.“²⁴⁰ Atsargumo principas taip pat aptinkamas JT Bendrojoje klimato kaitos konvencijoje²⁴¹, Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokole²⁴², Tarpvalstybinių vandentakių ir

²³⁸ James Crawford, *supra* note, 54: 31-32, para. 288.

²³⁹ Daniel Dobos, *supra* note, 234: 384-385.

²⁴⁰ UN Rio Declaration on Environment and Development, A/CONF.151/26 (Vol. I), (1992), Principle 15; Caroline Foster, *supra* note, 233: 267.

²⁴¹ Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija, priimta 1992 m. gegužės 9 d., Valstybės žinios, 1995-03-15, Nr. 23-521. 3 str. 3 d.: „Šalys turėtų imtis išankstinių priemonių, siekdamas numatyti, užkirsti kelią ar sumažinti iki minimumo klimato pasikeitimo priežastis ir sušvelninti jo neigiamas pasekmes. Esant rimtos ir neišvengiamos žalos pavojui, neginčijamų mokslinių įrodymų trūkumas neturi būti priežastimi nesiimti tokių priemonių, nepamirštant, kad strategija ir priemonės, nukreiptos prieš klimato pasikeitimą, turėtų būti taupios ir užtikrinti naudą pasauliui kuo mažesnėmis sąnaudomis.“

²⁴² Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolas, priimtas 2000 m. sausio 29 d., Valstybės žinios, 2003-10-17, Nr. 98-4392.10 str. 6 d.: „Neginčijamų mokslinių faktų dėl nepakankamos tam tikros mokslinės informacijos ir žinių apie gyvo pakitusio organizmo galimo neigiamo poveikio mastą biologinės įvairovės išsaugojimui ir tolydziam naudojimui Šalyje, į kurią įvežama, atsižvelgiant ir į pavojų žmogaus sveikatai, stoka netrukdo tai Šaliai prireikus priimti sprendimą dėl 3 dalyje minimo gyvo pakitusio organizmo įvežimo, vengiant ar minimaliai sumažinant galimą neigiamą poveikį.“

tarptautinių ežerų apsaugos ir naudojimo konvencijoje²⁴³ ir kituose tarptautiniuose dokumentuose²⁴⁴.

Apibendrinus minėtų šaltinių atsargumo principo formulavimus, jo esmę būtų galima apibrėžti taip: esant moksliniam netikrumui, neturint pakankamai duomenų dėl tam tikros ekologijai pavojingos situacijos, tai neturėtų būti traktuojama kaip situacijos pavojaus paneigimas arba ignoravimas. Kitaip tariant, neturint galimybės objektyviai įrodyti, kad aplinkosaugos padėtis yra kritinė, preziumuojama, kad ji tokia yra. Taigi, ar egzistuoja galimybė inkorporuoti tokio turinio principą į būtinojo reikalingumo taikymą?

Gabčikovo-Nagymaros Project byloje Vengrija reikalavo, kad sprendžiant, ar 1989 m. tarptautinės sutarties sustabdymas buvo įvykęs dėl sunkaus ir neišvengiamo pavojaus, būtų atsižvelgta į atsargumo principą.²⁴⁵ Nepaisant to, kad valstybė pateikė šešis pagrindinius būdus, kuriais dambos statymas sukels nepateisinamą žalą Dunojaus upės ekologijai ir aplinkinėms teritorijoms, TTT, neanalizuodamas mokslinių įrodymų, konstatavo, kad numatytos aplinkosaugos rizikos buvo ilgalaikės ir pernelyg nepatikimos.²⁴⁶ Taigi, atsargumo principas nebuvo pritaikytas, nors, kaip kontempliuoja Dobos, jeigu minėtu laiku, t. y. 1989 m., šis principas jau būtų pripažintas teisės principu, Teismas turėtų į jį atsižvelgti, juolab, kad to *expressis verbis* reikalavo viena iš bylos šalių.²⁴⁷

Akivaizdu, kad šis Teismo sprendimas jau yra tapęs istorija ir negalėtų būti pakeistas, tačiau mus domina atsargumo principo būtinojo reikalingumo doktrinoje ateitis. Kai kurių mokslininkų nuomone, atsižvelgus į nuolatinę aplinkosaugos teisės evoliuciją ir tai, kad TTT akcentavo ypatingą ekologinio klausimo svarbą, egzistuoja galimybė, kad atsargumo principas bus vienu ar kitu būdu inkorporuotas į doktriną²⁴⁸. Pats Teismas pasisakė, kad „tai, kas galėjo būti pripažinta tinkamu teisės taikymu 1989 m. ar 1992 m., galėtų tapti teisingumo klaida 1997 m.“²⁴⁹, kad mus supanti aplinka „nėra abstrakcija, bet reprezentuoja gyvenamąją vietą, gyvenimo kokybę, žmonijos sveikatą, tame tarpe ir dar negimusių kartų“²⁵⁰, taigi aplinkosaugos srityje „reikalingi budrumas ir prevencija, kadangi aplinkai sukeliamas pavojus dažnai būna neatstatomas“²⁵¹.

²⁴³ Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir naudojimo konvencija, priimta 1992 m. kovo 17 d., Valstybės žinios, 2000-03-15, Nr. 22-556. 2 str. 5 d. (a) „[...] prevenciniu principu, kuriuo vadovaujantis, priemonės, padedančios išvengti galimo tarpvalstybinio pavojingų medžiagų nuotėkio poveikio, neturi būti atidėliojamos, remiantis tuo, kad moksliniai tyrimai galutinai nenustatė priežastinio ryšio tarp šių medžiagų ir galimo tarpvalstybinio poveikio.“

²⁴⁴ Gediminas Vitkus, *Europos Bendrijos Steigimo Sutartis. Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai* (Vilnius: Eugrimas, 2005), Sutarties dėl Konstitucijos Europai III-233 str. 2 d.

²⁴⁵ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, (Hungary v. Slovakia), Memorial of Hungary, Vol. 1 (1994): 198-203.

²⁴⁶ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 39, para. 54.

²⁴⁷ Daniel Dobos, *supra* note, 234: 386.

²⁴⁸ *Ibid.*, 387.

²⁴⁹ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 73, para. 134.

²⁵⁰ *Ibid.*, 39, para. 53.

²⁵¹ *Ibid.*, 75, para. 140; Daniel Dobos, *supra* note, 234: 395.

Dobos manymu, Teismo naudojamas diskursas ir Teisėjo Weeramantry atskirojoje nuomonėje paminėtas „apdairumo principas“²⁵² (angl. *principle of caution*) implikuoja patvirtinimą, kad atsargumo principui yra vietos būtinojo reikalingumo doktrinoje. Nepaisant to, kad TTT 1997 m. sprendimas nebuvo džiuginantis, jis vis dėlto suteikia vilties, kad mūsų dienomis aplinkosaugos byloje, susijusioje su būtinuoju reikalingumu, Teismas pritaikytų atsargumo principą. Be to, tai, kad mūsų laikais principas yra įtrauktas į begalę tarptautinių sutarčių, gali sąlygoti išvadą, kad jis jau yra įgavęs tarptautinio papročio bruožų. Vienintelis aspektas, kuris paneigtų tokią mintį yra tai, kad neegzistuoja vieno principo apibrėžimo, skirtinguose dokumentuose jis yra formuluojamas įvairiai. Tačiau, net ir tokia išvada nėra kritiškai svarbi, esmė yra ta, kad atsargumo principas labai plačiai figūruoja minkštojoje teisėje.²⁵³

Galiausiai, Dobos konstatuoja, kad teisiniai atsargumo principo parametrai yra teoriškai suderinami su būtinojo reikalingumo doktrinos taikymu aplinkos apsaugos atvejais. Jis taip pat teigia, kad Teismas, nagrinėdamas panašaus pobūdžio bylas, privalo gilintis į šalių pateikiamus mokslinius įrodymus, priešingai, negu buvo pasielgta *Gabčikovo-Nagymaros Project* byloje. Jeigu 1997 m. TTT būtų pabandęs iširti Vengrijos pateiktus mokslinius įrodymus, jis suprastų, kad jie niekuomet neturi 100 proc. patikimumo, o tai, savo ruožtu, neleistų atsirasti pavojingam testui, reikalaujančiam neprotingai aukšto lygio vertinant ekologinio būtinumo neišvengiamumo ir sunkumo kriterijus.²⁵⁴

Tačiau, labai svarbu yra tai, kad atsargumo principas priklauso pirminių teisės normų kategorijai²⁵⁵, tuo metu kai būtinasis reikalingumas, kaip ir kitos aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą – antrinems teisės normoms. Tokiu būdu, principas negalėtų būti tiesiog inkorporuotas į būtinojo reikalingumo matricą, jie kildinami iš skirtingų normų, todėl turi skirtingą pobūdį ir paskirtį.²⁵⁶

Tuomet kyla klausimas, ar būtų galima apeiti šią kliūtį, pasitelkus neteisines priemones (angl. *extra-legal means*) pateisinant būtinojo reikalingumo naudojimą. Galimas atsakymas slypi tame, kad atsargumo principas galėtų būti taikomas tik kaip dalis įrodymų, grindžiant aplinkybės taikymą. Tokiu būdu, valstybės praplėstų savo argumentavimą, įtraukdamos papildomus

²⁵² *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, Hungary v. Slovakia, 1997. Separate opinion of Judge Weeramantry. 110. „EIA, being a specific application of the larger general principle of caution, embodies the obligation of continuing watchfulness and anticipation.“

²⁵³ Daniel Dobos, *supra* note, 234: 388-389.

²⁵⁴ Mokslininkas pateikia mechanizmą, kuris galėtų būti naudojamas, taikant principą būtinojo reikalingumo situacijose, matuojant pavojaus neišvengiamumą. Žr. Daniel Dobos, *supra* note, 234: 398-407.

²⁵⁵ Pirminių ir antrinių normų pobūdis aptariamas 2 Skyriuje.

²⁵⁶ Malgosia Fitzmaurice, „Necessity in International Environmental Law,“ *Netherlands Yearbook of International Law*, 41 (2010): 190.

įrodymus, neturinčius absoliučios įrodomosios galios. Tai, ko gero, bet koku atveju sustiprintų valstybių pozicijas.²⁵⁷

Apibendrinus tai, kas buvo nagrinėjama aukščiau, darytinos išvados, kad mokslinio netikrumo laipsnis ir atsargumo principas turėtų būti svarstomi, taikant būtinąjį reikalingumą aplinkos apsaugos srityje. Net tuo metu, kai mokslas neturi pakankamai duomenų dėl ekologinio pavojaus sunkumo ir neišvengiamumo, aplinkybės taikymas turėtų būti galimas, kadangi aplinkos apsaugos sritis reikalauja ypatingo dėmesio ir prevencinio požiūrio. Žinoma, tai nereiškia, kad mokslinis netikrumas bet koku atveju leistų taikyti būtinąjį reikalingumą, esmė yra ta, kad nagrinėjant panašaus pobūdžio klausimus, svarbu suvokti, jog žmonių žinios turi tam tikras ribas, kurios neturėtų leisti įvykti nepataisomai žalai aplinkai ir gamtai.²⁵⁸

Gabčikovo-Nagymaros Project byloje Teismo pasiūlytas testas, reikalaujantis pernelyg aukšto ekologinio būtinumo neišvengiamumo ir sunkumo kriterijų lygio, gali tapti pavojingu, kadangi gali sąlygoti ekologines katastrofas, sukeliančias neatstatomą žalą aplinkai. Taikant būtinąjį reikalingumą aplinkybę, reikėtų visuomet atsižvelgti į mokslinio netikrumo laipsnį, kadangi moksliniai įrodymai niekuomet nėra 100 procentų patikimi. Tokiu būdu, viena ar kita apimtimi į doktriną inkorporuotas atsargumo principas galėtų prisidėti kaip prie tikslesnio būtinąjį reikalingumą taikymo, taip ir prie aplinkos išsaugojimo. Tai yra svarbu ne tik pavienėms valstybėms, bet ir visai tarptautinei bendrijai, kadangi aplinkos apsauga neabejotinai yra *erga omnes* pobūdžio interesas.

²⁵⁷ Malgosia Fitzmaurice, *supra* note, 256: 190-191.

²⁵⁸ Caroline Foster, *supra* note, 233: 282-283.

5. BŪTINOJO REIKALINGUMO DOKTRINOS TAIKYMO PASEKMĖS

Būtinasis reikalingumas yra viena iš šešių aplinkybių, pašalinančių valstybės, pažeidusios tam tikrą tarptautinį įsipareigojimą, veikos neteisėtumą. Tačiau, ką iš tikrųjų reiškia „neteisėtumo pašalinimas“? Ar tai reiškia, kad valstybės padaryta veika tampa teisėta ir, atitinkamai, valstybė–pažeidėja nesulaukia jokios bausmės? O, galbūt, veika yra traktuojama, kaip neteisėta, tačiau yra pašalinama valstybės–pažeidėjos atsakomybė? Tuomet, ar atsakomybės pašalinimas implikuoja, kad padaryta veika nesukels jokių teisinių pasekmių? Iš tikrųjų, būtiną reikalingumo taikymo pasekmių analizė yra be galo svarbi doktrinos atskleidimui, todėl šiame Skyriuje dėmesys bus skiriamas šios temos problematikai.

5.1. Veikos neteisėtumo pašalinimas

Norėtusi pradėti būtiną reikalingumo pasekmių nagrinėjimą nuo chronologiškai pirmo ir, ko gero, svarbiausio šiai doktrinai dokumento – 1980 m. Roberto Ago pranešimo. Nagrinėdamas aplinkybes, šalinančias veikos neteisėtumą, jis konstatavo, kad jos „[...] ne tiesiog pašalina teisinę atsakomybę, bet pašalina veikos apibūdinimą kaip neteisėtą.“²⁵⁹ Toks interpretavimas reikštų, kad tarptautinės teisės pažeidimas nustotų būti neteisėtu, o tai, savo ruožtu, suponuotų prielaidą, kad aplinkybių, šalinančių valstybių veikos neteisėtumą, pasekmės yra susijusios ne tik su atsakomybe, bet ir su legalumu, teisėtumu. Ši problematika reikalauja gilesnės analizės.

Įdomu yra tai, kad kalbėdamas apie doktrinos taikymo pasekmes, specialusis pranešėjas R. Ago naudojo du anglų kalbos terminus – „*justification*“²⁶⁰ ir „*excuse*“²⁶¹. Nepaisant to, kad Lietuvių kalboje šių terminų skirtumas gali nebūti aiškiai jaučiamas, anglų kalboje jis neabejotinai egzistuoja. „*Justification*“ implikuoja visišką veikos neteisėtumo pašalinimą, taigi apeliuoja į pačią veiką, padaro ją „teisėta“²⁶², tuo tarpu kai „*excuse*“ nepabrėžia pačios veikos pobūdžio, bet labiau akcentuoja agento, dalyvaujančio tam tikroje neteisėtoje situacijoje, veiksmus, kurie gali turėti įtakos galutiniam vertinimui, būtent – gali sušvelninti veikos pasekmes ir padėti laikinai išvengti atsakomybės²⁶³. Siekiant terminų atribojimo, šiame darbe „*justification*“ bus verčiamas kaip „išteisinimas“, o „*excuse*“ – kaip „pateisinimas“.

²⁵⁹ ILC Draft Articles with Commentaries (1997), *supra* note, 45: 209, para. 2.

²⁶⁰ Roberto Ago, *supra* note, 1: 14, para. 2; 17, para. 8; 21, para. 16; 23, para. 23.

²⁶¹ *Ibid.*, 14, para. 1; 18, para. 9; 18, para. 11; 31, para. 41.

²⁶² The Free Legal Dictionary, „A sufficient or acceptable excuse or explanation made in court for an act that is otherwise unlawful; the showing of an adequate reason, in court, why a defendant committed the offense for which he or she is accused that would serve to relieve the defendant of liability.“, žiūrėta 2017 m. spalio 15 d.

<https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/justification>

²⁶³ The Free Legal Dictionary, „The explanation for the performance or nonperformance of a particular act; a reason alleged in court as a basis for exemption or relief from guilt. An excuse is essentially a defense for an individual's

Taigi, lieka neaišku, kuris iš dviejų terminų turėtų būti vartojamas būtinąjo reikalingumo kontekste, tačiau, akivaizdu, kad Roberto Ago interpretavimas yra labiau susijęs su išteisinimu, kuriam yra teikiama pirmenybė. Tuo pačiu, reikėtų paminėti, kad jo pranešime, taip pat kaip ir Valstybių atsakomybės straipsnių projekto Komentare abu terminai yra vartojami pakaitomis, kas sukelia tam tikrą neaiškumą.

1999 m., kitas specialusis pranešėjas James Crawford pasiūlė savo viziją, kaip turėtų būti sprendžiama terminų atskyrimo ir naudojimo problema. Pastebėjęs, kad aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, pobūdis yra susijęs su skirtingomis sąvokomis (angl. *justification, excuse*)²⁶⁴, jis priėjo prie išvados, kad techniškai jos abi reprezentuoja tą patį diskursą²⁶⁵. Taigi, jis atsisakė terminų atskyrimo, konstatuodamas, kad visos aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą, gali būti vertinamos kaip išteisinančios arba pateisinančios. TTK pastebėjo, kad šis klausimas, vis dėlto, turėtų būti aptartas Valstybių atsakomybės straipsnių projekto antrajame Komentare, tačiau tai neįvyko, Komentaras vartoja abu terminus²⁶⁶ pakaitomis.²⁶⁷ Pvz., *force majeure* aplinkybė yra tame pačiame paragrafe pavadinta ir išteisinimo ir pateisinimo terminais.²⁶⁸

Svarbu paminėti TTT poziciją šiuo klausimu. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* byloje Teismo pasiūlytas būtinąjo reikalingumo pasekmių interpretavimas sukėlė nemažai kritikos mokslininkų tarpe, kadangi, anot jo, aplinkybės taikymo pasekmė yra visiškas veikos neteisėtumo pašalinimas.²⁶⁹ Taigi, TTT pasisakydamas yra suprantamas taip, kad sėkmingas būtinąjo reikalingumo taikymas paverčia veiką teisėta. Daugelis mokslininkų nesutinka su tokia nuomone, jų manymu, aplinkybės taikymas negali visiškai išteisinti veikos, jis gali tik tam tikra apimtimi sušvelninti valstybių atsakomybę.²⁷⁰

Antrame Valstybių atsakomybės straipsnių projekto Komentare būtinąjo reikalingumo aplinkybė yra labiau siejama su pateisinimo terminu, taigi, jame buvo atsisakyta Roberto Ago interpretavimo, kas, manytina, yra teisinga. Pvz., yra pastebima, kad ši aplinkybė yra naudojama

conduct that is intended to mitigate the individual's blameworthiness for a particular act or to explain why the individual acted in a specific manner. A driver sued for Negligence, for example, might raise the defense of excuse if the driver was rushing an injured person to a hospital, or if some unforeseen illness or mechanical failure made safe operation of the vehicle impossible.“, žiūrėta 2017 m. spalio 15 d.

<https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/excuse>

²⁶⁴ James Crawford, *supra* note, 54: 3, para. 214.

²⁶⁵ *Ibid.*, 55, para. 353. Mokslininkas konstatavo, kad *force majeure*, nelaimės ir būtinąjo reikalingumo aplinkybės pašalina valstybės–pažeidėjos atsakomybę, tuo tarpu kai savigynos ir atsakomųjų priemonių aplinkybės pašalina pačios veikos neteisėtumą.

²⁶⁶ ILC *Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 71, Chapter V, para. 2: „They do not annul or terminate the obligation; rather they provide a justification or excuse for non-performance while the circumstance in question subsists.“

²⁶⁷ Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 483.

²⁶⁸ ILC *Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 71, Chapter V, para. 4.

²⁶⁹ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *supra* note, 68: 63, para. 142.

²⁷⁰ Tarcisio Gazzini, Wouter G. Werner and Ige F. Dekker, „Necessity Across International Law: An Introduction“, *Netherlands Yearbook of International Law*, 41 (2011): 8.

pateisinti (angl. *to excuse*) įsipareigojimo nevykdymą²⁷¹, tačiau, išnašos tuo pačiu metu neatskiria abiejų terminų ir jie vėl yra vartojami pakaitomis. Robert Sloane teigia, kad nagrinėjamų terminų atskyrimas nėra trivialus lingvistinis klausimas, jis yra glaudžiai susijęs su teisinėmis pasekmėmis, todėl reikalauja detalesnės analizės.²⁷²

Kent Greenawalt taip apibūdina jų skirtumą: „[...] išteisinti (angl. *justified*) veiksmai įgalioja veikti, [suteikia leidimą]; kiti taip pat galėtų atlikti panašius veiksmus; tie, kas galėtų reikalauti tokių veiksmų sustabdymo, neturėtų trukdyti; tie, kas galėtų padėti, turėtų teisę prisidėti prie tokių veiksmų. Kuomet veiksmai yra pateisinti (angl. *excused*), veikėjui yra atleidžiama [sumažinama kaltė], bet kiti negalėtų atlikti panašių veiksmų; yra tinkama trikdyti tokius veiksmus; neteisinga padėti atlikti šiuos veiksmus.“²⁷³

Apibendrinus Greenawalt išvalgas, reikėtų konstatuoti, kad kertinis išteisinimo aspektas yra įgaliotas, leidžiamas veiksmas, tuo tarpu kai pagrindinis pateisinimo elementas yra atsakomybės pašalinimas, jos nebuvimas. Kiti mokslininkai panašiai traktuoja šiuos terminus²⁷⁴, pvz. Arthur Kutoroff teigia, kad „veiksmas yra išteisintas, kai jis yra morališkai geras ar tinkamas, o pateisintas, kai jis yra neteisėtas, tačiau veikėjas nėra baudžiamas už tokį veiksmą.“²⁷⁵

Taigi, akivaizdu, kad aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, klasifikavimas į išteisinimo ir pateisinimo kategorijas gali turėti labai rimtų teisinių pasekmių, todėl ir terminų naudojimas turi būti itin atsargus, jie negali būti vartojami pakaitomis. Nagrinėjant būtinojo reikalingumo kategoriją, darytina išvada, kad ši aplinkybė negali būti vartojama išteisinimo prasme, jos pasekmių pobūdis gali būti tik pateisinimo termino apimtyje.

Vaughan Lowe taip pat atkreipia dėmesį į šį aspektą. Jis teigia, kad didžiąja dalimi tarptautiniai įsipareigojimai yra dvišaliai (arba daugiašaliai) susitarimai, tuo tarpu kai jų pažeidimai yra susiję su vienašaliais veiksmais. Todėl, tokio įsipareigojimo pažeidimo situacijoje valstybės-pažeidėjos išteisinimas, arba jos veikos neteisėtumo eliminavimas, naudojamas vietoj pateisinimo (angl. *excuse*) būtinojo reikalingumo kontekste, gali sužlugdyti tarptautinės teisės sistemą.²⁷⁶

²⁷¹ Tarcisio Gazzini, Wouter G. Werner and Ige F. Dekker, *supra* note: 270: 80, para. 2.

²⁷² Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 484.

²⁷³ Kent Greenawalt, „Distinguishing Justifications from Excuses,“ *Law and Contemporary Problems* 49, 3 (1986): 89-92.

²⁷⁴ „Justification“ ir „excuse“ terminai yra plačiai analizuojami valstybių nacionalinėse teisėse, taip pat tarptautinėje baudžiamosioje teisėje. Ypatingas dėmesys yra skiriamas jų skirtumui, atribojimui, taip pat ryšiui su morale. Žr.: Ian Howard Dennis „On Necessity as a Defence to Crime: Possibilities, Problems and the Limits of Justification and Excuse,“ *Criminal Law and Philosophy*, 3 (2009); Mitchell N. Berman, „Justification and Excuse, law and Morality,“ *Penn Law: Legal Scholarship Repository* (2003); Vinit Haksar, „Necessary Evil: Justification, Excuse or Pardon?“, *Criminal Law and Philosophy*, 5 (2011).

²⁷⁵ Arthur Kutoroff, „Excuse in International Law,“ *Capital University Law Review*, 44 (2016): 189.

²⁷⁶ Vaughan Lowe, „Precluding Wrongfulness of Responsibility: A Plea for Excuses,“ *European Journal of International Law*, 10 (1999): 409.

Robert Sloane pateikia vaizdžius pavyzdžius, iliustruojančius aukščiau minėtus terminus ir jų teisinių pasekmių skirtumus. Vienas iš jų yra susijęs su 1999 m. Kosovo incidentu. Tarkime, būtinasis reikalingumas išteisino (angl. *justify*) NATO bombardavimą Serbijos teritoriją, kaip teigė Belgijos Karalystė TTT. Tai reiškia, kad aplinkybė pavertė NATO veiksmus teisėtais (teisės, ne moralės prasme), nepaisant to, kad tai neabejotinai pažeistų „ortodoksišką“ JT Chartijos 2 str. 4 d. interpretavimą. Savo ruožtu, tai reikštų, kad trečiosios šalys, pvz. valstybės ne NATO dalyvės, veiktų teisėtai, jeigu prisidėtų prie Serbijos bombardavimo. Tačiau, jeigu būtinasis reikalingumas pateisintų (angl. *excuse*) NATO kampaniją, NATO valstybių narių veiksmai galėtų neužtraukti valstybėms atsakomybės, bent iš dalies, už preziumuojamą 2 str. 4 d. pažeidimą, tačiau trečiosios šalys nebūtų įgavusios teisės prisijungti prie atakos.²⁷⁷

Šis pavyzdys dar labiau pabrėžia tai, kad būtinąjo reikalingumo teisinė pasekmė jokiū būdu negali būti siejama su veikos neteisėtumo pašalinimu, kitaip sakant, aplinkybė nepadaro veikos teisėta, kaip tai interpretuoja kai kurie mokslininkai²⁷⁸. Tai implikuojama ir TTT sprendime *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project* byloje: „[Kai Vengrija] pasinaudojo būtinuoju reikalingumu, siekdama pateisinti savo veiksmus, Vengrija pati pasirinko valstybių atsakomybės teisės taikymą, tuo pripažindama, kad nesant šiai aplinkybei, jos veiksmai būtų neteisėti.“²⁷⁹

Todėl, terminas išteisinimas (angl. *justification*) negali būti vartojamas su būtinuoju reikalingumu, jo taikymo pasekmės yra susijusios su antruoju pateisinimo terminu, t. y. „*excuse*“. Pastarasis *inter alia* implikuoja tai, kad veika lieka neteisėta, kad kiti veikėjai neturėtų elgtis panašiai panašiomis aplinkybėmis, negalėtų prisidėti prie veikos ir turėtų siekti ją sustabdyti. Be to, vartojant pateisinimo terminą, svarbu suprasti, kad jo turinys neturėtų apimti visiško veikos neteisėtumo pašalinimo, kaip tai galėtų būti suprasta iš TTT formulavimo²⁸⁰. Sėkmingas būtinąjo reikalingumo taikymas tiesiog turėtų t. t. apimtimi sušvelninti valstybės atsakomybę.

5.2. Neteisėtumo pašalinimo poveikis pažeistam tarptautiniam įsipareigojimui

Nagrinėjant būtinąjo reikalingumo taikymo pasekmes, kyla ir kitas klausimas – kas atsitinka pačiam tarptautiniam įsipareigojimui, kuris buvo pažeistas? Ar tai, kad buvo pritaikytas būtinasis reikalingumas, pašalinęs veikos neteisėtumą, reiškia, kad tarptautinis įsipareigojimas nustojo galioti? O, galbūt jis buvo sustabdytas? Arba, tuo atveju, jeigu būtinąjo reikalingumo

²⁷⁷ Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 484-485.

²⁷⁸ Sarah Heathcote manymu, būtinąjo reikalingumo taikymas padaro veiką teisėta, o ne tiesiog atleidžia veikėjui už neteisėtą veikimą. Cituota iš: Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 486.

²⁷⁹ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 36, para. 48.

²⁸⁰ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *supra* note, 68: 63, para. 142.

taikymas niekaip nepaveikia paties įsipareigojimo, koks vis dėlto yra tokio įsipareigojimo statusas? Svarbu išanalizuoti šiuos klausimus, siekiant suprasti aplinkybės veikimo pasekmes.

Kertinis momentas yra tai, kad būtinasis reikalingumas, kaip veikos neteisėtumą šalinanti aplinkybė, neturi jokios įtakos pačiam tarptautiniam įsipareigojimui, kurio pažeidimą yra siekiama grįžti jos pagrindu. Būtinasis reikalingumas negali būti siejamas su tarptautinio įsipareigojimo sustabdymu arba anuliavimu, tuos klausimus sprendžia sutarčių teisė ir konkrečiai VKTST. O aplinkybė, šalinanti veikos neteisėtumą, yra siaurai susijusi su valstybių atsakomybės sritimi. Tai kildinama iš pirminių ir antrinių normų klasifikavimo, kadangi pirminės teisės normos įkūnija pačius tarptautinius įsipareigojimus, o antrinės – klausimus, susijusius su atsakomybe už šių tarptautinių įsipareigojimų pažeidimą.²⁸¹ Natūralu, kad antrinė teisės norma negali paveikti pirminės, negali modeliuoti jos turinio.

Tai, kad būtinąjo reikalingumo taikymas neturi jokios įtakos tarptautiniam įsipareigojimui, arba pirminei teisės normai, yra numatyta pačiame Valstybių atsakomybės straipsnių projekte. Būtinasis reikalingumas turi tik laikiną efektą, kuris pasireiškia veikos neteisėtumo sustabdymu tam laikotarpiui, kurio metu egzistuoja situacijos aplinkybės, pateisinančios doktrinos taikymą²⁸². TTK Komentaras taip pat patvirtina laikiną būtinąjo reikalingumo efektą: „27 str. (a) yra susijęs su klausimu kas nutinka, kuomet sąlygos, neleidžiančios vykdyti tarptautinį įsipareigojimą, išnyksta. Jis aiškiai nustato, kad V Skyrius turi laikino suspendavimo (angl. preclusive) efektą. Kai aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą, visiškai arba tam tikra apimtimi išnyksta, įsipareigojimą (jei jis vis dar galioja) vėl bus privalu vykdyti, ir valstybė, pašalinusi veikos neteisėtumą už ankstesnį įsipareigojimo nevykdymą, privalo veikti atitinkamai. Žodžiai „tam tikra apimtimi“ apima situacijas, kuomet sąlygos, neleidžiančios vykdyti įsipareigojimą, palapsniui keičiasi ir atsiranda galimybė bent iš dalies laikytis įsipareigojimo.“²⁸³

Būtinąjo reikalingumo taikymo ir tarptautinio įsipareigojimo koreliavimo klausimas buvo nagrinėjamas ir tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudencijoje. Vienas iš pavyzdžių yra *Société Commerciale de Belgique* byla²⁸⁴. Graikija rėmėsi būtinuoju reikalingumu, siekdama pašalinti finansinio įsipareigojimo pažeidimą, Belgija tam neprieštaravo. Tačiau, Belgija akcentavo, kad nepaisant to, kad būtinasis reikalingumas gali būti taikomas tol, kol yra pripažįstama, kad Graikijos ekonominė padėtis neleidžia jai mokėti susitartų išmokų, padėčiai

²⁸¹ Maria Agius, *supra* note, 26: 47.

²⁸² Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 264. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 27 str.: „Rėmimasis aplinkybe, pašalinančia neteisėtumą pagal šį skyrių, nedaro žalos: pareigai laikytis atitinkamo įsipareigojimo tiek ir tokiu mastu, kiek šį neteisėtumą pašalinanti aplinkybė nebeegzistuoja.“

²⁸³ ILC *Draft Articles with Commentaries (2001)*, *supra* note, 4: 86, note (2).

²⁸⁴ *Société Commerciale de Belgique, Belgium v. Greece*, Permanent Court of International Justice, Judgement of the Court Series A/B No. 78, 1939.

pagerėjus, Graikija privalės atnaujinti mokėjimus, taigi grįžti prie tarptautinio įsipareigojimo vykdymo.²⁸⁵

Kitas pavyzdys yra *Case Concerning the Payment of Various Serbian Loans Issued in France* byla.²⁸⁶ Prancūzija reikalavo, kad Serbų, kroatų ir slovėnų karalystė išmokėtų jai skolas, tačiau pastaroji bandė grįsti savo atsisakymą vykdyti įsipareigojimą daugeliu aplinkybių, tame tarpe ir būtinuoju reikalingumu. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas konstatavo, kad Serbų, kroatų ir slovėnų karalystės ekonominė krizė negali *per se* anuliuoti tarptautinį įsipareigojimą išmokėti skolas.²⁸⁷

Gabčikovo-Nagymaros Project byla taip pat iliustruoja tai, kad aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą, neturi įtakos patiems tarptautiniams įsipareigojimams. TTT savo sprendime teigė: „būtinasis reikalingumas, naudojamas Vengrijos – tuo atveju, jei jis būtų pripažintas teisėtu – nesąlygotų išvados, [...] kad Vengrija elgėsi vadovaudamasi 1977 m. Sutarties normomis, arba kad tie įsipareigojimai nustojo jai galioti. Jis tiesiog patvirtintų, kad pagal susiklosčiusias aplinkybes, Vengrija neužsitrauktų tarptautinės atsakomybės veikdama taip, kaip ji tai darė.“²⁸⁸

Investiciniai arbitražai, sprendę bylas dėl Argentinos krizės, taip pat akcentavo būtiną reikalingumo taikymo laikinumą ir konstatavo, kad praėjus krizinei situacijai valstybė nebegalės remtis šia aplinkybe. *CMS* byloje arbitražas konstatavo, kad „net jeigu būtiną reikalingumą aplinkybės taikymas bus pateisintas, įsipareigojimo laikymasis vėl taps privalomas tuomet, kai išnyks veikos neteisėtumą šalinanti aplinkybė.“²⁸⁹ *LG&E* byloje arbitražas pasisakė, kad Argentinos tarptautiniai įsipareigojimai pradės galioti iš karto po to, kai nustos galioti būtiną reikalingumo situacija.²⁹⁰

Taigi, yra akivaizdu, kad būtiną reikalingumą taikymas nepaveikia paties pažeisto tarptautinio įsipareigojimo statuso. Tačiau, ar skiriasi situacijos, kuomet būtinasis reikalingumas yra pripažįstamas tinkamu, taikytinu ir kai jis yra atmetamas? Tais atvejais, kai aplinkybė yra pripažįstama taikytina, kai ji atitinka visus keliamus reikalavimus, tarptautinio įsipareigojimo vykdymas yra laikinai atidedamas, kadangi, kaip buvo aptarta aukščiau, tol, kol galioja būtinasis reikalingumas, valstybė gali likti pažeidimo situacijoje. Priešingai, tuomet, kai būtiną reikalingumą aplinkybė yra atmetama, nepripažįstama galiojančia, valstybė–pažeidėja yra raginama nedelsiant nustoti veikti pasirinktu būdu.²⁹¹ Vis dėlto, šis skirtumas nėra kritiškas,

²⁸⁵ Maria Agius, *supra* note, 26: 48.

²⁸⁶ *Case Concerning the Payment of Various Serbian Loans Issued in France*, (France v. Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes), Permanent Court of International Justice (1929), Judgement.

²⁸⁷ Takuhei Yamada, *supra* note, 33: 124.

²⁸⁸ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 36, para. 48.

²⁸⁹ *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, *supra* note: 67: 110, para. 382.

²⁹⁰ *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., LG&E International Inc. v. The Argentine Republic*, *supra* note, 79: 79, para. 263.

²⁹¹ Maria Agius, *supra* note, 26: 51.

kadangi net ir tuo atveju, kai būtinasis reikalingumas yra laikomas tinkamu, valstybė privalo grįžti prie įsipareigojimo vykdymo iš karto po to, kai išnyksta aplinkybės, sąlygojusios šio instituto taikymą.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory byla puikiai iliustruoja šią mintį – TTT pripažino, kad Izraelis negalėjo remtis būtinuoju reikalingumu ar bet kokia kita aplinkybe, šalinančia veikos neteisėtumą, o tai reiškė, kad valstybės veika turėjo užtraukti jai atsakomybę ir ji turėjo vykdyti prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su tarptautine humanitarine teise, žmogaus teisėmis ir pan.²⁹² Tačiau, net ir tuo atveju, jeigu būtinasis reikalingumas būtų pripažintas galiojančiu, Izraelis vis tiek turėtų vykdyti tarptautinius įsipareigojimus tuomet, kad išnyktų kritinė pavojinga situacija. Tai, kad byloje svarstomos tarptautinių įsipareigojimų saugomos teisės buvo fundamentalaus pobūdžio, implikuoja, kad būtinasis reikalingumas, net ir pripažintas tinkamu, negalėtų galioti ilgą laiko tarpą. Atsižvelgus į tai, Maria Agius padaro išvadą, kad aplinkybės taikymo pasekmė yra labiau diplomatinio pobūdžio – valstybė, pažeidusi tarptautinį įsipareigojimą, teisiškai siekia tarptautinės bendrijos supratimo ir pritarimo. Tai dar kartą įrodo, kad būtinasis reikalingumas neturi įtakos pačiam tarptautiniam įsipareigojimui, nesankcionuoja pažeidimo, o tik iš dalies pateisina valstybės veiką.²⁹³

5.3. Būtinąjo reikalingumo taikymas ir kompensavimas už padarytą žalą

Kaip buvo konstatuota aukščiau, būtinąjo reikalingumo taikymas suteikia valstybei teisę laikinai suspenduoti tarptautinio įsipareigojimo vykdymą. Tačiau, kas atsitinka tuo atveju, kai kita valstybė, nukentėjusi nuo tokio įsipareigojimo nevykdymo, patiria žalą? Ar valstybė–pažeidėja privalo kompensuoti tokią žalą? O, galbūt, būtinasis reikalingumas suteikia jai teisę nemokėti jokių kompensacijų? Šis aspektas taip pat reikalauja analizės.

Visų pirma, reikia paminėti, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 27 str. numato kompensacijos klausimą.²⁹⁴ Jame teigiama, kad aplinkybių, pašalinančių veikos neteisėtumą, taikymas neatmeta galimybės mokėti kompensavimo. Taigi, straipsnis nepateikia aiškaus atsakymo į klausimą, ar turi būti kompensuojama panaudojus aplinkybes, šalinančias veikos neteisėtumą ir tuo sukėlus žalą kitai šaliai. Žinoma, toks 27 str. formulavimas buvo

²⁹² *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, *supra* note, 68: 63, para. 145-147.

²⁹³ Maria Agius, *supra* note, 26: 52.

²⁹⁴ Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 264. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 27 str.: „Rėmimasis aplinkybe, pašalinančia neteisėtumą pagal šį skyrių, nedaro žalos: (a) pareigai laikytis atitinkamo įsipareigojimo tiek ir tokiu mastu, kiek šį neteisėtumą pašalinanti aplinkybė nebeegzistuoja; (b) sprendimui klausimo apie materialinės žalos, padarytos atitinkama veika, kompensavimą.“

sąmoningas TTK sprendimas. Ko gero, būtų neprotinga formuluoti straipsnį kitaip, kadangi kompensavimo klausimas turi būti sprendžiamas *in casu*, vertinant kiekvieno atskiro atvejo aplinkybes. Kita vertus, visos V Skyriuje numatytos aplinkybės yra skirtingos, galbūt kai kurios iš jų gali būti siejamos su kompensavimu, o kai kurios – ne. Taigi, konkrečiai neformuluodama šio aspekto 27 str., TTK vis dėlto paliko atviras duris kompensavimo svarstymui.

Nagrindėdamas 27 str. (b), James Crawford priėjo prie išvados, kad kompensavimas yra galimas taikant būtinojo reikalingumo ir nelaimės aplinkybes.²⁹⁵ Toks sprendimas yra logiškas, kadangi, būtinojo reikalingumo taikymas nepadaro veikos teisėta, taigi, valstybė–pažeidėja negali išvengti finansinių pasekmių, veikdama neteisėtu būdu ir sukeldama žalą kitai susitarimo šaliai. Taigi, net ir tuo atveju, kai būtinas reikalingumas yra pripažintas tinkamu, pareiga kompensuoti materialinę žalą lieka galioti.²⁹⁶ Ta pati išvada padaroma antros redakcijos Komentare, kuriame teigiama, kad našta, atsiradusi dėl būtinojo reikalingumo taikymo, neturėtų būti užkraunama nekaltai trečiajai šaliai.²⁹⁷ Žinoma, šalys gali susitarti dėl kompensavimo, nepaisant tarptautinio teismo ar arbitražo sprendimo dėl būtinojo reikalingumo teisėtumo, jei jos sugeba rasti konsensuą šiuo klausimu. Komentare konstatuojama, kad pati valstybė–pažeidėja turi susitarti su paveiktomis valstybėmis dėl kompensavimo galimybės ir išmokų dydžio.²⁹⁸

Tai iliustruojama ir tarptautinių bylų pavyzdžiais. Pvz., *Gabčikovo-Nagymaros Project* byloje Vengrija sutiko bet kokių atveju kompensuoti Slovakijai patirtus nuostolius.²⁹⁹ *Properties of the Bulgarian minorities in Greece* byloje Tautų Sąjungos Tyrimo komisija, pripažindama aplinkybės taikymo tinkamumą, tuo pačiu nusprendė, kad Graikijos vyriausybė turėtų kompensuoti Bulgarijos piliečiams nuostolius, patirtus dėl jų nuosavybės konfiskavimo.³⁰⁰ *CMS* byloje arbitražas *obiter dictum* pasisakė, kad „būtinojo reikalingumo taikymas gali pašalinti veikos neteisėtumą, tačiau jis nepašalina pareigos kompensuoti šaliai, kurios teisės buvo paaukotos.“³⁰¹ Taigi, darytina išvada, kad taikant būtinąjį reikalingumą, net ir tuo atveju, kai toks taikymas bus pripažintas tinkamu ir teisėtu, valstybė vis tiek turės kompensuoti nukentėjusiai šaliai patirtus nuostolius.

Šiuo atveju svarbu paminėti tai, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 27 str. yra susijęs tik su faktiškai patirtais nuostoliais.³⁰² Kitaip tariant, 27 str. apima tik tuos nuostolius, kurie

²⁹⁵ James Crawford, *supra* note, 54: 53, para. 347.

²⁹⁶ Maria Agius, *supra* note, 26: 50.

²⁹⁷ ILC *Draft Articles with Commentaries* (2001), *supra* note, 4: 86, para. (5).

²⁹⁸ *Ibid.*, 86, para. (6).

²⁹⁹ *Case Concerning the Gabčikovo-Nagymaros Project*, *supra* note, 7: 36, para. 48.

³⁰⁰ Roberto Ago, *supra* note, 1: 26, para. 32.

³⁰¹ *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, ICSID Case No. ARB/01/8, *supra* note, 67: 112, para. 388.

³⁰² ILC *Draft Articles with Commentaries* (2001), *supra* note, 4: 86, para. (4): „The reference to “material loss” is narrower than the concept of damage elsewhere in the articles: article 27 concerns only the adjustment of losses that may occur when a party relies on a circumstance covered by chapter V.”

yra tiesiogiai susiję su taikoma aplinkybe ir konkretaus tarptautinio įsipareigojimo nevykdymu. Tai suponuoja išvadą, kad kompensavimas būtinojo reikalingumo situacijoje yra mažesnės apimties, negu kompensavimas tarptautinės teisės pažeidimo situacijoje, kuris yra kodifikuotas Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 36 str., kadangi pastarasis taip pat apima negautas pajamas.³⁰³ James Crawford teigia, jog yra visiškai natūralu, kad tuomet, kai valstybė pažeidžia tarptautinį įsipareigojimą, ji privalo pilna apimtimi atlyginti nukentėjusiai šaliai žalą. Tačiau, tuo atveju, kai valstybė, pažeidusi tarptautinį įsipareigojimą, pašalina veikos neteisėtumą besiremddama viena iš aplinkybių, ji privalo kompensuoti nukentėjusiai pusei faktiškų nuostolius, patirtus dėl tokio pažeidimo.³⁰⁴

Be to, pažymėtina ir tai, kad taikant būtinąjį reikalingumą ekonominio pobūdžio situacijose, kompensavimas gali būti išmokamas tik krizinei padėčiai pagerėjus ir palūkanos pradedamos skaičiuoti tik nuo to momento. Dėl to, aplinkybės taikymas ekonominėse situacijose suteikia valstybei tam tikrą pranašumą – pirma, kompensavimas apima tik patirtus nuostolius, neįtraukdamas negautų pajamų, antra, valstybei suteikiamas laikas atsigauti nuo ekonominės krizės. Vis dėlto, tai yra laikino pobūdžio priemonės, situacijai pagerėjus valstybė turės grįžti prie kompensavimo klausimo.³⁰⁵

LG&E ir *Continental Casualty v. Argentina* bylose arbitražai nusprendė, kad tik dalis žalos, atsiradusios dėl Argentinos investicinio susitarimo pažeidimo, turėtų būti kompensuota, būtent, kad turi būti kompensuoti nuostoliai, susiję su laikotarpiais iki ir po krizinės būtinojo reikalingumo situacijos. Taigi, nuostoliai, atsiradę kritinės padėties metu, negalėtų būti padengti. Matthew Parish padaro išvadą, kad kompensacija galima tuomet, kai valstybės veika yra neteisėta ir tai sukelia jos atsakomybę.³⁰⁶ Vis dėlto, reikėtų pripažinti, kad šis klausimas stokoja aiškumo, TTK Komentarai ir pavienės tarptautinės bylos yra bene vieninteliai šaltiniai, galintys suteikti informacijos apie konkrečius kompensavimo mechanizmus, veikiančius būtinojo reikalingumo situacijose. Tikėtina, kad naujos praktikos atsiradimas prisidės prie šių spragų užpildymo.

Reziumuojant, būtinojo reikalingumo taikymas, net ir tuo atveju, kai jis yra pripažįstamas teisėtu, nepašalina valstybės, pažeidusios tarptautinį įsipareigojimą, pareigos kompensuoti

³⁰³ Vilenas Vadapalas, *supra* note, 6: 266. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 36 str.: „1. Atsakinga už tarptautinės teisės pažeidimą valstybė privalo kompensuoti šiuo pažeidimu padarytą žalą, jei tokia žala nepadengta restitucija. 2. Kompensacija padengia bet kokią finansiškai įvertinamą žalą, įskaitant negautas pajamas, jei jos nustatytos.“ (Cituota iš: August Reinisch ir Christina Binder, „Debts and State of Necessity“, *Institut fur Europarecht* (2014): 127. http://deicl.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_deicl/VR/VR_Personal/Reinisch/Publikationen/DebtsstateNecessity_Bohoslavsky_2014.pdf)

³⁰⁴ James Crawford, *supra* note, 54: 51, para. 339.

³⁰⁵ August Reinisch ir Christina Binder, „Debts and State of Necessity“, *Institut fur Europarecht* (2014): 127. http://deicl.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_deicl/VR/VR_Personal/Reinisch/Publikationen/DebtsstateNecessity_Bohoslavsky_2014.pdf

³⁰⁶ Matthew Parish, *supra* note, 17: 191-192.

nukentėjusiai šaliai visus su pažeidimu susijusius nuostolius. Tokio kompensavimo apimtis yra siauresnė, negu ta, kuri yra numatyta už tarptautinės teisės pažeidimą, netaikant aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą. Tokiu atveju kompensavimas yra visiškas, jis apima ir negautas pajamas. Be to, valstybės visada gali susitarti dėl kompensavimo išmokėjimo ir konkrečios jo apimties.

Tai, kad būtinojo reikalingumo taikymas nepašalina kompensavimo būtinumo, dar kartą pabrėžia, kad ši aplinkybė, šalinanti veikos neteisėtumą, jokių būdu neeliminuoja valstybės–pažeidėjos veikos neteisėtumo pilna apimtimi, t. y. nesuteikia tai veikai teisėtumo statuso. Taigi, veika nėra visiškai išteisinama teisine prasme (angl. *justified*), tačiau tarptautinė teisė suteikia valstybei galimybę laikinai egzistuoti pažeidimo būsenoje tol, kol išnyks grėsmingos situacijos aplinkybės, sąlygojusios būtinojo reikalingumo taikymą.

6. BŪTINOJO REIKALINGUMO DOKTRINOS KRITINIS VERTINIMAS IR PERSPEKTYVOS

Būtinasis reikalingumas neretai sulaukia neigiamo mokslininkų vertinimo. Vieni iš jų neigia pačios aplinkybės legitimumą, kiti išvelgia jos neriboto taikymo pavojus. Vis dėlto, mūsų dienomis būtinajo reikalingumo kaip tarptautinės teisės instituto egzistavimas negali būti ginčijamas – tai įrodo TTT jurisprudencija ir tarptautinės bendrijos praktika. Tačiau, galimi aplinkybės taikymo pavojai turėtų susilaukti dėmesio, ypatingai nūdienos kovos su tarptautinio masto terorizmu kontekste.

Būtinasis reikalingumas yra išskirtinai susijęs su ypatingomis kritinėmis situacijomis, bet kas atsitiktų, jeigu valstybės pradėtų traktuoti kuo įvairiausias sunkias situacijas, kaip tinkamas aplinkybės taikymui? Tai neabejotinai sukeltų žalą visai tarptautinės teisės sistemai. Elias Davidsson manymu: „[Valstybių] vadovų naudojamas būdas, padedantis išvengti atsakomybės, yra teigti, kad kiekviena situacija, su kuria jie susiduria, reikalauja unikalaus sprendimo, kas leidžia netaikyti gairių, normų ar precedentų [...]. Tai iš esmės yra diskrecinės taisyklės įteisinimas.“³⁰⁷ Kiti mokslininkai naudoja dar griežtesnes formuluotes, pvz., Phillip Allott manymu, būtinasis reikalingumas yra institutas, paneigiantis teisės viešpatavimo koncepciją.³⁰⁸

Robert D. Sloane teigia, kad pats būtinajo reikalingumo kodifikavimas sąlygoja su juo susijusius pavojus, kadangi „taisyklės kodifikavimas ją įteisiną.“ Anot mokslininko, kuomet teisė kodifikuoja išimtį, ji palaiapsniui nustoja būti išimtimi, o tai, kad Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. reglamentuoja būtinajo reikalingumo taikymo kriterijus, yra dar labiau pavojinga, kadangi valstybėms suteikiamas šansas techniškai suderinti situaciją su jai keliamais reikalavimais.³⁰⁹

Taigi, kyla klausimas, ar būtinasis reikalingumas sukelia grėsmę tarptautinės teisės stabilumui? Manytina, kad atsakymas yra neigiamas. Aplinkybė, kaip ji yra suformuluota Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str., negalėtų sukelti tokių drastiškų žalingų padarinių ir tai yra įrodoma tarptautinių bylų pavyzdžiais³¹⁰. Nereikėtų pamiršti ir to fakto, kad nė vienoje byloje TTT nepripažino būtinajo reikalingumo taikymo teisėtu. Taigi, darytina išvada, kad ne bet kokia sudėtinga situacija gali kumuliatyviai atitikti visus būtinajam reikalingumui keliamus reikalavimus, tokia situacija turi būti visiškai išskirtinė ir itin pavojinga. Šiuolaikinė aplinkybės

³⁰⁷ Elias Davidsson, „The U.N. Security Council’s Obligations of Good Faith”, *Florida Journal of International Law*, 15, 4, (2003): 564. (Cituota iš Maria Agius, *supra* note, 26: 77)

³⁰⁸ Philip Allott, *supra* note, 31: 14.

³⁰⁹ Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 503.

³¹⁰ Ypatingai tai yra iliustruojama *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project* ir *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* bylų pavyzdžiais – esant pakankamai pavojingoms situacijoms, kuomet buvo bandoma apginti svarbius esminius interesus – aplinkosaugos ir saugumo, būtinasis reikalingumas buvo pripažintas negalimu. Kitaip tariant, aplinkybė neatitiko itin griežtų jai keliamų reikalavimų.

konceptija, nutolusi nuo fundamentalių valstybių teisių apsaugos, yra gerokai saugesnė, taigi reikėtų atsiriboti nuo jos archajiško suvokimo.

Svarstydamas šį klausimą, Matthew Parish pasisakė, kad „Baimė, kad būtinasis reikalingumas bus taikomas per plačiai, neturi tapti tokia viską apimančia, kad sąlygotų sveiko proto praradimą [...]“³¹¹ – sutiktume su tokia nuomone. Mokslinėje doktrinoje aptinkama labai daug svarstymų dėl būtinojo reikalingumo galimų pavojų, tačiau reali praktika rodo visai kas kitą. Iš tikrųjų, atsižvelgus į visą turimą su aplinkybe susijusią tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudenciją, būtų galima prieiti priešingos išvados – būtinajam reikalingumui yra keliami tokie griežti reikalavimai, kad kyla klausimas, ar iš viso įmanoma pritaikyti šią doktriną sėkmingai.

Tai, kad *jus cogens* normos ir *erga omnes* įsipareigojimai yra išimti iš būtinojo reikalingumo taikymo apimties rodo, kad aplinkybės nebus galima naudoti tais atvejais, kai tai galės sukelti žalą šių įsipareigojimų saugomoms fundamentalioms vertybėms. Tokiu būdu, tarptautinės teisės sistema yra apsaugota nuo galimų deviacijų ir piktnaudžiavimo. Be minėtų normų, būtinojo reikalingumo doktrinoje yra numatyta nemažai kitų saugiklių, padedančių išlaikyti aplinkybę tam tikruose rėmuose.

Iš tikrųjų, būtų galima išvelgti hipotetinius doktrinos pavojus kiekviename iš jos elementų – pradedant esminiu interesu ir baigiant aplinkybės suderinamumu su *jus cogens* norma. Sąlyginai mažas skaičius precedentų neišvengiamai suponuoja tam tikrą paslaptį aureolę, o tai, kas nėra iki galo žinoma, kelia nerimą. Mokslininkai atsargiai vertina abstrakčias Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str. formuluotes: „esminis interesas“, „sunkus ir neišvengiamas pavojus“, „prisidėti prie situacijos“ – atrodo, kad jų nekonkretumas galėtų atverti duris daugeliui piktnaudžiavimų.³¹² Manytina, kad pačių elementų abstraktus formulavimas nėra pavojingas, būtų gerokai pavojingiau, jeigu tarptautiniai teismai ir arbitražai pradėtų per plačiai interpretuoti šiuos elementus. Laimei, visi iki šiol įvykę atvejai rodo, kad to nevyksta praktikoje ir, tikėtina, nevyks ir ateityje.

Be to, svarbu, kad būtinasis reikalingumas nebūtų siejamas su valstybių nacionalinių interesų apsauga, nes tai tikrai galėtų destabilizuoti visos tarptautinės teisės pamatus.³¹³ Vėl gi, teisminė jurisprudencija iliustruoja, kad tai nėra praktikuojama, nėra nė vieno pavyzdžio, kuomet valstybė bandytų ginti savo siaurą nacionalinį interesą, o ne esminį interesą būtinojo reikalingumo kontekste. Taigi, galėtume reziumuoti, kad būtinasis reikalingumas neturėtų tapti tarptautinės teisės žlugimo priežastimi – praktinis doktrinos taikymas yra labai griežtas, jam yra keliami daugybė kumuliatyviai taikytinų kriterijų, be to, aplinkybės naudojimas *per se* yra veikos

³¹¹ Matthew Parish, *supra* note, 17: 189.

³¹² Robert D. Sloane, *supra* note, 62: 505.

³¹³ Matthew Parish, *op. cit.*, 194.

neteisėtumo pripažinimas, kas taip pat turėtų prisidėti prie jos nekontroliuojamo naudojimo prevencijos.

Egzistuoja ir priešinga nuomonė, kad būtinasis reikalingumas gali prisidėti prie sutarčių vykdymo ir tarptautinės teisės stabilumo dėl to, kad jo taikymas sukelia tik laikiną tarptautinio įsipareigojimo nevykdymo efektą. Iš tikrųjų, aplinkybė nesąlygoja įsipareigojimo atsisakymo – valstybė privalės tęsti jo vykdymą, kai tik pagerės kritinė situacija, kurią buvo bandoma išspręsti. Papildomai, valstybės veikos neteisėtumas nebus visiškai pašalintas ir ji turės kompensuoti nuketėjusiajai šaliai visus patirtus nuostolius.³¹⁴ Visa tai įrodo, kad būtinasis reikalingumas gali būti vertinamas kaip tarptautinės teisės stabilumo garantas, o ne griovėjas.

Teorijoje yra nesudėtinga numatyti tam tikras doktrinos spragas ir trūkumus, galinčius sukelti problemų jos taikymo procese. Vis dėlto, šiai dienai, būtinojo reikalingumo taikymo istorija aiškiai byloja, kad aplinkybė turi labai griežtai suformuluotus kriterijus, kurie yra skrupulingai patikrinami tarptautinių teismų ir arbitražų, sprendžiančių su doktrina susijusias bylas.

Būtinojo reikalingumo doktrina atlieka svarbų vaidmenį tarptautinėje teisėje – padėdama valstybėms spręsti itin komplikutas situacijas ji ieško balanso tarp valstybių tarptautinių įsipareigojimų vykdymo ir jų esminių interesų gynimo. Akivaizdu, kad būdama paprotinės teisės dalimi, ji yra tuo pačiu metu progresyviai modeliuojama TTK, taigi, galėtų kilti natūralus klausimas – ar tikėtinas jos tolimesnis vystymasis ateityje? Jei taip, kokie elementai galėtų susilaukti pokyčių?

Visų pirma, reikia nepamiršti, kad būtinasis reikalingumas egzistuoja tarptautinėje teisėje dviejų formų pavidalu – kaip paprotinė, arba antrinė norma ir sutartinė, arba pirminė. Kalbant apie antrinės būtinojo reikalingumo formas, kodifikuotos Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str., ateitį, būtų galima daryti prielaidą, kad laikui bėgant ypatingo dėmesio ir tikėtino vystymosi gali susilaukti ekologinis, arba aplinkosaugos būtinasis reikalingumas. Tokia išvada sietina su pasaulio valstybių susirūpinimu aplinkos ir ekologijos išsaugojimu.

Savo ruožtu, svarstant apie būtinojo reikalingumo, kaip pirminės, arba sutartinės normos ateitį, būtų, ko gero, teisinga daryti prielaidą, kad valstybės, susitardamos dėl įvairių tarptautinių įsipareigojimų, bus linkusios numatyti juose ir nepaprastų situacijų atvejus. Tokiu būdu, tikėtina, būtinasis reikalingumas viena ar kita apimtimi bus inkorporuojamas į pačias tarptautines sutartis. Vis dėlto, negalima pamiršti ir fakto, kad neretai tokios sutartinės aplinkybės nuostatos bus gerokai siauresnės apimties, negu paprotinio pobūdžio būtinasis reikalingumas. O tai reikš, kad tais atvejais, kai situacija išeis už sutartinės normos ribų, valstybės turės taikyti Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 str.

³¹⁴ Maria Agius, *supra* note, 26: 79.

Taigi, galima drąsiai teigti, kad būtinas reikalingumas neišnyks iš tarptautinės teisės arenos, nepaisant gausios kritikos, kurios jis sulaukia iki šiol. Tarptautinei teisei, taip pat kaip ir nacionalinių teisių sistemoms, reikalingas įrankis, kurio valstybės imtųsi atsidūrusios kritinėse, iš anksto nenumatytose situacijose, kuriose tarptautinių įsipareigojimų laikymasis sukeltų nepalyginamai didesnę žalą, negu jų nesilaikymas. Būtinas reikalingumas yra būtent toks instrumentas, galintis suteikti valstybėms galimybę saugiai išeiti iš itin sudėtingų situacijų, pasirinkus iš dviejų blogybių tą, kuri būtų mažiau žalinga.

Yra mokslininkų, manančių, kad būtinas reikalingumas turėtų turėti aiškius testus, kurie galėtų būti taikomi įvairiose tarptautinės teisės srityse. Pvz., ekonominis būtinas reikalingumas galėtų būti taikomas tik tuomet, kai valstybė–pažeidėja aiškiai įrodytų, kad egzistuoja tikrai pavojinga situacija, kurios yra bandoma išvengti. Galėtų būti naudojami tokie kriterijai: sunki recesija, devalvacija, drastiškas nedarbo lygio padidėjimas, reali banko nemokumo grėsmė ir pan.³¹⁵ Aiškių testų, padedančių įvertinti būtinojo reikalingumo situacijas, egzistavimas neabejotinai prisidėtų prie doktrinos skaidrumo ir, ko gero, sumažintų jos nekontroliuojamo naudojimo baimę. Vis dėlto, reikia konstatuoti, kad TTK sąmoningai suformulavo būtinąjį reikalingumą abstrakčiomis kategorijomis – taip buvo padaryta tam, kad doktrina taptų universaliu įrankiu valstybių rankose. Visos pavojingos situacijos yra labai skirtingos, net ir tos, kurios priklauso, atrodytų, tai pačiai kategorijai, todėl būtų be galo sunku numatyti testus kiekvienam būtinojo reikalingumo taikymo atvejui. Galbūt tokie testai galėtų atsirasti tam tikrose tarptautinės teisės srityse, tačiau vieno unifikuoto testo sukūrimas yra abejotinas.

Kitas įdomus aspektas yra susijęs su „vienintelio būdo“ kriterijumi. Matthew Parish mano, kad jis yra perteklinis būtinojo reikalingumo doktrinoje, kuri vietoj jo galėtų inkorporuoti proporcingumo principą. Ši mintis turėtų sulaukti deramo dėmesio, kadangi praktikoje „vienintelio būdo“ kriterijus labai dažnai tampa priežastimi, neleidusia sėkmingai pritaikyti būtinojo reikalingumo. Tai yra ypatingai aktualu dėl to, kad beveik visada įmanoma rasti ekspertus, kurie teigtų, kad valstybė galėjo elgtis kitaip, siekdama teisėtai išspręsti pavojingą situaciją. Iš tikrųjų, ar nepakaktų to, kad valstybė įrodytų, jog jos veiksmai buvo proporcingi susiklosčiusios situacijos pavojui? Atrodytų, kad proporcingumo kriterijaus pakaktų, tačiau ir čia slypi tam tikri pavojai – valstybės gerosios valios principo nepaisymas gali lengvai sužlugdyti siekį tokiu būdu liberalizuoti būtinąjį reikalingumą³¹⁶.

Iš tikrųjų, būtų galima teigti, kad bet kuris būtinojo reikalingumo elementas galėtų susilaukti pokyčių doktrinos vystymosi metu. Tam galėtų turėti įtakos daugelis faktorių: pasikeitusi valstybių praktika, naujų *jus cogens* normų atsiradimas, TTT jurisprudencija, TTK

³¹⁵ Matthew Parish, *supra* note, 17: 189.

³¹⁶ *Ibid.*

veikla. Tačiau, aišku viena – kad ir kokie būtų doktrinos pokyčiai, ji visuomet turės balansuoti tarp labai griežtos formos ir lankstumo. Tuo atveju, jeigu būtinasis reikalingumas turės pernelyg griežtus taikymo kriterijus, valstybės neturės galimybės taikyti ją praktikoje, o tai, savo ruožtu, padarys ją visiškai nereikalinga. Priešingu atveju, suteikus doktrinai per daug lankstumo, galima sulaukti sunkiai valdomos situacijos, kuri gali sukelti visišką tarptautinės teisės išsiderinimą. Taigi, protingas balansavimas tarp šių dviejų kraštutinių situacijų, manytina, ir yra būtinojo reikalingumo ateitis, kurios sieks TTT, TTK ir visa tarptautinė bendrija.

IŠVADOS

1. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti valstybės veikos neteisėtumą, neabejotinai egzistuoja tarptautinėje teisėje savarankiškos doktrinos pavidalu. Kodifikavus ją Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekte, jos kontūrai labiau išryškėjo ir tapo lengviau apčiuopiami, vis dėlto, negalima konstatuoti, kad būtinąjo reikalingumo doktrina yra galutinai išsikristalizavusi ir vienareikšmiškai suvokiama.

Būtinasis reikalingumas yra plačiausiai tiriamas mokslinėje literatūroje, tuo tarpu susijusi tarptautinių teismų ir arbitražų jurisprudencija yra pakankamai skurdi, ir tai sukuria tam tikrą *lacunae*, kurią bandoma užpildyti mokslininkų įžvalgomis.

2. Nagrinėjant doktrinos teisinę prigimtį, išryškėja vienas kertinių aspektų – būtinąjo reikalingumo, kaip valstybių atsakomybės teisės instituto, atribojimas nuo pirminės teisės. Valstybių atsakomybės teisė priklauso antrinės teisės kategorijai, ji *per se* nesukuria valstybėms įsipareigojimų, o yra taikoma tuomet, kai yra pažeidžiami tam tikri tarptautiniai įsipareigojimai, reprezentuojantys pirminės teisės normas. Tai reiškia, kad būtinasis reikalingumas jokiu būdu negali būti traktuojamas, kaip doktrina, suteikianti valstybėms teisę pažeisti tam tikrą tarptautinį įsipareigojimą, jis viso labo taikomas, siekiant sušvelninti atsakomybę už tokį pažeidimą.

Būtinasis reikalingumas atspindi šiuolaikinės tarptautinės teisės bruožus: numato *jus cogens* normų ir *erga omnes* įsipareigojimų apsaugą, neleidžia valstybėms vienašališkai spręsti dėl tarptautinių įsipareigojimų nevykdymo, įtraukia tarptautinę bendriją į situacijas, susijusias su aplinkybės taikymu, reikalauja vertybių lyginimo.

Šiuolaikinis būtinasis reikalingumas yra gerokai saugesnis ir toliau pažengęs, negu jo pirmtakas, kurio pagrindu laikyta valstybių fundamentalių teisių apsauga. Tokiu būdu, galėtume konstatuoti, kad vystymosi procese doktrina evoliucionavo nuo „Būtinasis reikalingumas nepaiso teisės“ turinio, suteikiamo jai XX a. pradžioje iki „Būtinąjo reikalingumo teisės“, kaip ji yra suprantama mūsų dienomis. Tai suponuoja išvadą, kad, neabejotinai turėdamas paprotinės tarptautinės teisės ištakų, būtinasis reikalingumas tuo pačiu metu turi akivaizdžių progresyvaus vystymosi bruožų.

3. Būtinasis reikalingumas, kaip viena iš šešių aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, pasižymi savitumu. Doktrina numato interesų lyginimą, tam tikrų prioritetų nustatymą, kas nėra būdinga jokiai kitai aplinkybei. Artimesnės būtinajam reikalingumui pagal prigimtį yra *force majeure* ir nelaimės aplinkybės, tačiau tarp jų yra svarbių skirtumų.

4. Būtinasis reikalingumas susideda iš eilės elementų, numatytų Valstybių atsakomybės straipsnių projekto 25 straipsnyje. Tam, kad valstybė galėtų sėkmingai pritaikyti aplinkybę, siekdama veikos neteisėtumo pašalinimo, ji turi atsidurti itin kritinėje situacijoje, kuomet jos esminiam interesui grėstų sunkus ir neišvengiamas pavojus ir jo nebūtų galima išvengti

jokiu kitu būdu, kaip tik pažeidus tarptautinį įsipareigojimą. Be to, valstybės pažeidimas neturi kelti pavojaus kitos įsipareigojimo šalies, arba visos tarptautinės bendrijos esminiam interesui, aplinkybės taikymas neturi būti draudžiamas pačios tarptautinės sutarties ir neturi pažeisti *jus cogens* normų. Būtiną reikalingumą taikymas yra galimas tik tuomet, kai valstybės veika kumuliatyviai atitinka visus doktrinos kriterijus, inkorporuotus į Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 25 str.

5. Būtinasis reikalingumas, kaip valstybių atsakomybės teisės institutas, yra atribotas nuo tarptautinių sutarčių teisės. Jis yra taikomas sprendžiant klausimus dėl valstybės atsakomybės, pažeidus tam tikrą tarptautinį įsipareigojimą. Savo ruožtu, tarptautinių sutarčių teisė yra taikoma tais atvejais, kai sprendžiamas paties tarptautinio įsipareigojimo statuso klausimas. Tuo pačiu, tarptautinių sutarčių teisės normų taikymas neeliminuoja galimybės taikyti būtinąjį reikalingumą.

Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, inkorporuota į tarptautines sutartis, skiriasi nuo paprotinės normos, kodifikuotos Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekte. Sutartinio pobūdžio aplinkybė yra siauresnės apimties, ji galioja tik tam tikros sutarties rėmuose ir tik tos sutarties šalims, be to, pasižymi skirtingu taikymu. Tačiau, valstybės veikai išėjus už sutartinio būtinąjo reikalingumo ribų, turi būti taikoma jo paprotinė norma.

6. Būtinąjo reikalingumo ir jėgos panaudojimo doktrinos santykis lieka prieštaringu *de lege ferenda* klausimu. Nesant vieningam požiūriui į Jungtinių Tautų Chartijos 2 str. 4 d. ir *jus cogens* normų turinį bei interpretavimą, būtinąjo reikalingumo taikymas su jėgos panaudojimu susijusiose situacijose yra kvestionuotinas.

7. Atsargumo principas turėtų būti svarstomas, taikant būtinąjį reikalingumą aplinkos apsaugos srityje. Net tuo metu, kai mokslas neturi pakankamai duomenų dėl ekologinio pavojaus sunkumo ir neišvengiamumo, aplinkybės taikymas turėtų būti galimas, kadangi aplinkos apsaugos sritis reikalauja ypatingo dėmesio ir prevencinio požiūrio. Nepaisant to, kad atsargumo principas yra pirminės, o būtinasis reikalingumas – antrinės teisės institutai, jie galėtų būti tam tikra apimtimi suderinami svarstant aplinkos apsaugos atvejus. Vis dėlto, tai gali būti problematiška dėl to, kad atsargumo principas neatitinka itin siauro ir išimtinio būtinąjo reikalingumo pobūdžio.

8. Būtinąjo reikalingumo taikymo pasekmės apima tris esminius aspektus: neteisėtumo pašalinimą, poveikį pažeistam tarptautiniam įsipareigojimui ir kompensavimą už padarytą žalą. Neteisėtumo pašalinimas reiškia, kad valstybės, pažeidusios tarptautinę teisę, veika ir toliau traktuojama kaip neteisėta, tačiau valstybei suteikiama galimybė laikinai likti pažeidimo būsenoje tol, kol išnyks aplinkybės, tapusios būtinąjo reikalingumo taikymo priežastimi. Tokioms aplinkybės išnykus, valstybė vėl turi grįžti prie tarptautinio įsipareigojimo vykdymo, taigi būtinąjo reikalingumo taikymas nekeičia įsipareigojimo statuso, jis lieka galioti. Galiausiai, valstybei, pritaikiusiai būtinąjį reikalingumą, neeliminuojama pareiga kompensuoti kitai šaliai žalą,

atsiradusią dėl įsipareigojimo nevykdymo. Pažymėtina, kad kompensavimo klausimai gali būti sprendžiami šalių sutarimu.

9. Būtinasis reikalingumas yra gerai subalansuota tarptautinės teisės doktrina. Skrupulingas jos elementų vertinimas, demonstruojamas TTT ir kitų tarptautinių teismų ir arbitražų, bei itin mažas skaičius sėkmingų aplinkybės taikymo atvejų eliminuoja galimybę piktnaudžiauti aplinkybe praktikoje ir sukelti grėsmę tarptautinės teisės sistemai.

Būtiną reikalingumo tolimesnis vystymasis yra taip pat tikėtinas. TTT, kitų tarptautinių teismų arbitražų jurisprudencija, TTK veikla, valstybių praktika gali prisidėti prie doktrinos turinio koregavimo ateityje. Manytina, kad didžiausias vystymasis sietinas su sutartinio pobūdžio būtinuoju reikalingumu, atsižvelgus į tarptautinių sutarčių klestėjimą. Tikėtina, kad paprotinio pobūdžio aplinkybė ateityje bus labiausiai taikoma su aplinkos apsauga susijusiose situacijose.

Tačiau, galima užtikrintai teigti vieną – siekiant apsaugoti tarptautinės teisės sistemą nuo galimų grėsmių, būtinasis reikalingumas bus išlaikomas auksiniame viduryje tarp tarptautinių įsipareigojimų vykdymo užtikrinimo ir valstybių, ar visos tarptautinės bendrijos, esminių interesų apsaugos.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Tarptautinės teisės aktai

1. Argentina-United States: Treaty Concerning the Reciprocal Encouragement and Protection of Investment, Washington, November 14, 1991, 31 I.L.M. 124 (1992), art. VIII.
2. Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolas, priimtas 2000 m. sausio 29 d., Valstybės žinios, 2003-10-17, Nr. 98-4392.
3. Jungtinių Tautų Chartija, priimta 1945 m. birželio 26 d., Valstybės žinios, 2002-02-13, Nr. 15-557.
4. Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija, priimta 1992 m. gegužės 9 d., Valstybės žinios, 1995-03-15, Nr. 23-521.
5. Tarptautinis Pilietinių ir Politinių Teisių Paktas, priimtas 1966 m. gruodžio 19 d., Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.
6. Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir naudojimo konvencija, priimta 1992 m. kovo 17 d., Valstybės žinios, 2000-03-15, Nr. 22-556.
7. United Nations Rio Declaration on Environment and Development, A/CONF.151/26 (Vol. I), 1992.
8. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, priimta 1969 gegužės 23 d., Valstybės žinios, 2002-02-06, Nr. 13-480.

Kiti tarptautiniai dokumentai

9. A More Secure World, Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change. UN Doc. A/59/565, 2004.
10. The Responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, 2001.
11. United Nations General Assembly Resolution No. A/RES/56/83, 2002.

Tarptautinių teismų ir arbitražų praktika

Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika

12. *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, Hungary v. Slovakia, 1997. ICJ Judgement, ICJ Reports.
13. *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, Hungary v. Slovakia, 1997. Separate opinion of Judge Weeramantry.
14. *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States, 1986. ICJ Judgement, ICJ Reports.

15. *Corfu Channel Case*, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. People's Republic of Albania, 1949. ICJ Judgement, ICJ Reports.
16. *Fisheries Jurisdiction Case*, Canada v. Spain, 1998. ICJ Judgement, ICJ Reports.
17. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 2004, ICJ Advisory Opinion.

Tarptautinio investicinių ginčų sprendimo centro (ICSID) arbitražo praktika

18. *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, ICSID Case No. ARB/01/8, Award of the Tribunal, (2005).
19. *CMS v. Argentine Republic*, ICSID Ad hoc Committee Case No. ARB/01/8, Decision for Annulment, (2007).
20. *Enron Corporation Ponderosa Assets, L. P. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award of the Tribunal, (2007).
21. *Enron Decision on the Application for Annulment of the Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Decision of the Ad hoc Committee, (2010).
22. *Impegilo S.P.A v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/07/17, Award of the Tribunal, (2011).
23. *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., LG&E International Inc. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, (2006).
24. *Sempra Energy International v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award of the Tribunal, (2007).
25. *Sempra Energy International v. Argentine Republic*, ICSID Ad Hoc Committee Case No. ARB/02/16, Decision for Annulment, (2010).

Kitų tarptautinių teismų ir arbitražų praktika

26. *French Company of Venezuela Railroads Case*, R.I.A.A.,10, 285-355, (1905).
27. *Fur Seal Arbitration*, Proceedings of the Tribunal of Arbitration, convened at Paris, U. S. Government Printing Office, 16 Vol., (1895).
28. *National Grid P. L. C. v. Argentine Republic*, UNCITRAL Case No. 1:09-cv-00248-RBW, Award of the Tribunal, (2009).
29. *Rainbow Warrior Case*, New Zeland v. France, R.I.A.A., Vol. XX., (1990).
30. *Société Commerciale de Belgique*, Belgium v. Greece, Permanent Court of International Justice, Judgement of the Court Series A/B No. 78, (1939).
31. *Russian Indemnity Case*, R.I.A.A., 11, 421-447, (1912).

Specialioji literatūra

32. Agius, Maria. „The Invocation of Necessity in International Law“. Baigiamasis darbas, Uppsala university, 2006. <https://www.uppsalaajuristernasalumnistiftelse.se/wp-content/uploads/2014/11/Maria-Agius.pdf>
33. Allott, Philip. „State Responsibility and the Unmaking of International Law,“ *Harvard International Law Journal* 29, 1 (1988): 1-26.
34. Bellish, Jonathan. „In principle, but not in practice: the expansion of essential state interests in the doctrine of necessity under customary international law.“ *Denver Journal of International Law and Policy* 41, 1 (2012): 127-148.
35. Binder, Christina. „Non Performance of Treaty Obligations in Cases of Necessity.“ *Austrian Review of International and European Law* 13 (2008): 3-34.
36. Boed, Roman. „State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct.“ *Yale Human Rights and Development Journal* 3, 1 (2000): 1-43.
37. Bothe, Michael. „Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force.“ *European journal of International Law* 14, 2 (2003): 227-240.
38. Buza, Laszlo. „The State of Necessity in International Law.“ *Acta Juridica* 1 (1959): 205-228.
39. Crawford, James, ir Olleson, Simon. „The Nature and Forms of International Responsibility.“ in M. D. Evans, *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003): 445-472.
40. Dobos, Daniel. „The Necessity of Precaution: the Future of Ecological Necessity and the Precautionary Principle.“ *Fordham Environmental Law Journal* 13, 2 (2002): 375-408.
41. Edmunds, Sterling. „The Lawless Law of Nations.“ *Washington University Law Review* 10, 2 (1925): 83-100.
42. Fitzmaurice, Malgosia. „Necessity in International Environmental Law.“ *Netherlands Yearbook of International Law*, 41 (2010): 159-191.
43. Foster, Caroline. „Necessity and Precaution in International Law: Responding to Oblique Forms of Urgency.“, *New Zealand Universities Law Review* 23, 2 (2008): 265-283.
44. Gazzini, Tarcisio, Werner, Wouter, ir Dekker, Ige. „Necessity Across International Law: An Introduction.“ *Netherlands Yearbook of International Law*, 41 (2011): 3-10.
45. Greenawalt, Kent. „Distinguishing Justifications from Excuses.“ *Law and Contemporary Problems* 49, 3 (1986): 89-108.
46. Ismailov, Otabek. „Interaction of International Investment and Trade Regimes on Interpreting Treaty “Necessity” Clauses: Convergence or Divergence?“ *Georgetown Journal of International Law* 48, 2 (2017): 505-556.

47. Yamada, Takuhei. „State of Necessity in International Law: A Study of International Judicial Cases.“ Tyrimas, Kobe Gakuin University, 2004. <http://www.law-kobegakuin.jp/~jura/law/files/34-4-04.pdf>
48. Kent, Avidan ir Harrington, Alexandra. „A State of Necessity: International Legal Obligations in Times of Crises.“ *Canadian Review of American Studies* 42, 1 (2012): 65-81.
49. Kratochvil, Jan. „Humanitarian Intervention and State Responsibility.“ *Human Rights Law Commentary* (2006) <https://nottingham.ac.uk/hrlc/documents/publications/hrlcommentary2006/humanitarianintervention.pdf>
50. Kutoroff, Arthur. „Excuse in International Law.“ *Capital University Law Reveiw*, 44 (2016): 189-244.
51. Laursen, Andreas. „The Use of Force and (the State of) Necessity.“ *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 37, (2004): 485-526.
52. Lowe, Vaughan. „Precluding Wrongfulness of Responsibility: A Plea for Excuses.“ *European Journal of International Law*, 10 (1999): 405-411.
53. Nollkaemper, André ir Plakokefalos, Ilias. *Principles of Shared Responsibility in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
54. Parish, Matthew. „On Necessity.“ *The Journal of World Investment and Trade* 11 (2010): 169-195.
55. Poblador, Alexander. „The defence of necessity in international law.“ *Philippine Law Journal* 57 (1982): 332-370.
56. Raby, Jean. „The State of Necessity and the Use of Force to Protect Nationals.“ *The Canadian Yearbook of International Law*, 26 (1988): 253-271.
57. Raymond, Gregory. „Necessity in Foreign Policy.“ *Political Science Quarterly* 113, 4 (1998): 673-688.
58. Reinisch, August. „Necessity in International Investment Arbitration – An Unnecessary Split of Opinions in Recent ICSID Cases? Comments on CMS v. Argentina and LG&E v. Argentina.“ *Journal of World Investment and Trade* 8, 2 (2007): 191-214.
59. Reinisch, August ir Binder, Christina. „Debts and State of Necessity.“ *Institut fur Europarecht*, (2014): 115-128.
60. Ryngaert, Cedric. „State Responsibility, necessity and Human Rights.“ *Netherlands Yearbook of International Law* 41 (2011): 79-97.

61. Rytter, Jens. „Humanitarian Intervention Without the Security Council: From San Francisco to Kosovo – and Beyond.“ *Nordic Journal of International Law* 70, 1 (2001): 121-160.
62. Romano, John. „Combating Terrorism and Weapons of Mass Destruction: Reviving the Doctrine of a State of Necessity.“ *Georgetown Law Journal* 87 (1999): 1023-1057.
63. Simma, Bruno. „The Work of the International Law Commission at Its Fifty-First Session (1999).“ *Nordic Journal of International Law* 68, 3 (1999): 293-361.
64. Sloane, Robert. „On the Use and Abuse of Necessity in the Law of State Responsibility.“ *The American Journal of International Law* 106, 447 (2012): 447-508.
65. Subramanian, S. R. „Too Similar or Too Different: State of Necessity as a Defence under Customary International Law and the Bilateral Investment Treaty and Their Relationship.“ *Manchester Journal of International Law* 9, 1 (2012): 68-91.
66. Thjoernelund, Marie Christine Hoelck. „State of Necessity as an Exemption from State Responsibility for Investments.“ *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online* 13, 1 (2009): 423-479.
67. Tremblay, Hugo. „Eco-Terrorists Facing Armageddon: The Defence of Necessity and Legal Normativity in the Context of Environmental Crisis.“ *McGill Law Journal*, 58, 2 (2012): 321-363.
68. Tsagourias, Nicholas. „Necessity and the Use of Force: a Special Regime.“ in I. F. Dekker and E. Hey (eds.), *Netherlands Yearbook of International Law Volume 41* (2010): 11-44.
69. Vadapalas, Vilenas. *Tarptautinė teisė: Pagrindiniai dokumentai ir Jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
70. Vasiljevic, Mirko, ir Jovanovic, Marko. „Necessity as a Ground for Precluding Wrongfulness in International Investment Law.“ *Annals FLB – Belgrade Law Review, Year LXIV*, 3 (2016): 5-24.
71. Vinuales, Jorge. „State of Necessity and Peremptory Norms in International Investment Law.“ *NAFTA: Law and Business Review of the Americas* 14, 1 (2008): 79-103.
72. Vitkus, Gediminas. *Europos Bendrijos Steigimo Sutartis. Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
73. Voulgaris, Nikolaos, ir Chasapis-Tassinis, Orfeas. „Materials on State Responsibility 2010-2015.“ Tyrimas, Athens Public International Law Center, 2016. http://www.athenspil.law.uoa.gr/fileadmin/athenspil.law.uoa.gr/uploads/Research_Paper_Series/1-2016.pdf
74. Weidenbaum, Paul. “Necessity in International Law.” *Transactions of the Grotius Society* 24, (1938): 105-182.

Tarptautinės Teisės Komisijos dokumentai

75. Ago, Roberto. *Addendum to Eighth Report on State Responsibility*, U.N. Doc. A/CN.4/318/ADD.5-7 (1980).
76. Crawford, James. *Second Report on State Responsibility*, U.N. Doc. A/CN.4/498/Add.2 (1999).
77. International Law Commission, *Draft Articles on State Responsibility with Commentaries*, Supplement No. 10, A/51/10 (1997).
78. International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries*, Supplement No. 10, A/56/10 (2001).

Kiti šaltiniai

79. Terminų žodyno svetainė, žiūrėta 2017 m. spalio 14 d., <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas>
80. The Free Legal Dictionary svetainė, žiūrėta 2017 m. spalio 15 d. <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/>
81. Singh, Sahib. „The Enron Annulment Decision’s Exposure of Necessity’s Endemic Uncertainty: A Welcome Critique.“ *Blog of the European Journal of International Law*. Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 10 d. <https://www.ejiltalk.org/the-enron-annulment-decision%E2%80%99s-exposure-of-necessity%E2%80%99s-endemic-uncertainty-a-welcome-critique/>

Papildoma literatūra

82. Berman, Mitchell. “Justification and Excuse, Law and Morality.” *Duke Law Journal*, 53, 1 (2003): 1-77.
83. Dennis, Ian. „On Necessity as a Defence to Crime: Possibilities, Problems and the Limits of Justification and Excuse.” *Criminal Law and Philosophy*, 3, 1 (2009): 29-49.
84. Haksar, Vinit. “Necessary Evil: Justification, Excuse or Pardon?” *Criminal Law and Philosophy*, 5, 3 (2011): 333-347.

ANOTACIJA

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjamas būtinasis reikalingumas – viena iš aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą tarptautinėje teisėje. Remiantis mokslininkų įžvalgomis ir tarptautinių teismų ir arbitražų praktika, darbe atskleidžiama būtinojo reikalingumo doktrinos teisinė prigimtis, išanalizuojami jos elementai, paaiškinamas jų turinys. Pateikiami būtinojo reikalingumo atskyrimo nuo kitų aplinkybių, šalinančių veikos neteisėtumą, kriterijai. Darbe nagrinėjamas būtinojo reikalingumo, kaip valstybių atsakomybės teisės instituto, santykis su sutarčių teise, jėgos panaudojimo doktrina, atsargumo principu, taip pat paaiškinamos jo taikymo pasekmės. Išanalizavus galimas doktrinos grėsmes, pateikiamas tikėtinas doktrinos vystymasis ateityje bei išvados.

Darbo turinys: Įvadas, Būtinojo reikalingumo doktrinos teisinė prigimtis, Būtinojo reikalingumo kaip valstybių atsakomybės teisės instituto santykis su sutarčių teise, Būtinojo reikalingumo ir jėgos panaudojimo santykis, Atsargumo principo taikymas būtinojo reikalingumo situacijose, Būtinojo reikalingumo doktrinos taikymo pasekmės, Būtinojo reikalingumo doktrinos kritinis vertinimas ir perspektyvos, Išvados, Santrauka, Anotacija, Literatūros sąrašas.

Darbo apimtis – 83 psl. teksto, 1 grafikas, 84 bibliografiniai šaltiniai.

Reikšminiai žodžiai: būtinasis reikalingumas, veikos neteisėtumą šalinanti aplinkybė, valstybių atsakomybė, pirminė teisė, antrinė teisė.

ANNOTATION

This Master Thesis deals with the state of necessity – one of the circumstances precluding wrongfulness of conduct of the State in breach of a particular international obligation. The Master Thesis examines the legal nature of the state of necessity, its elements and their content, based on the insights of the specialists of international law and the case law of the international courts and tribunals. It also provides the criteria distinguishing the state of necessity from the other circumstances precluding wrongfulness. The Thesis examines the concept's correlation with the Law of Treaties, the use of force doctrine, the precautionary principle. It also focuses on the effects of the invocation of the state of necessity and its possible development in the future.

Contents of the Master Thesis: Introduction; The legal nature of the state of necessity; The correlation of the state of necessity, as the part of State Responsibility Law, with the Law of Treaties; The relationship of the state of necessity and the use of force; Application of precautionary principle in necessity situations; The effects of the invocation of the state of necessity; Critical evaluation of the state of necessity and its future; Conclusions; Summary; Annotation; References.

Volume of the Master Thesis – 83 p. of the text, 1 diagram, 84 references.

Key words: state of necessity, circumstance precluding wrongfulness, state responsibility, primary law, secondary law.

SANTRAUKA

Būtinasis reikalingumas, kaip veikos neteisėtumą šalinanti aplinkybė tarptautinėje teisėje, yra savarankiška paprotinės tarptautinės teisės pobūdžio doktrina, kodifikuota 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto, parengto Tarptautinės Teisės Komisijos, 25 straipsnyje.

Ši aplinkybė yra valstybių atsakomybės teisės, priklausančios antrinės teisės kategorijai, institutas. Tai reiškia, kad būtinasis reikalingumas nesuteikia valstybėms teisės pažeisti tam tikrą tarptautinį įsipareigojimą, jis tik leidžia laikinai pateisinti tokio įsipareigojimo nevykdymą. Laikinumo efektas pasižymi tuo, kad išnykus aplinkybėms, kurios sąlygojo būtiną reikalingumo panaudojimą, valstybė turi grįžti prie tarptautinio įsipareigojimo vykdymo.

Aplinkybė numato eilę elementų ir tik kumuliatyvus situacijos atitikimas visiems į šiuos elementus inkorporuotiems kriterijams padarys aplinkybės taikymą leistinu. Valstybių atsakomybės straipsnių projekto redakcijos 25 str. reglamentuoja, kad valstybė, pažeidusi jai nustatytą tarptautinį įsipareigojimą, gali remtis būtinuoju reikalingumu tik tuomet, kai siekia tokiu būdu apginti savo esminį interesą nuo sunkaus ir neišvengiamo pavojaus, kai tai yra vienintelis įmanomas būdas apsaugoti savo interesą ir nesukelia rimtos grėsmės valstybės ar valstybių, kurioms nustatytas šis įsipareigojimas, arba visos tarptautinės bendrijos esminiam interesui. Egzistuoja ir kiti papildomi kriterijai, kurių turi būti laikomasi, remiantis būtinuoju reikalingumu, būtent, pats tarptautinis įsipareigojimas neturi uždrausti šios doktrinos taikymo, valstybė neturi būti prisidėjusi prie pavojingos situacijos sudarymo ir ji negali remtis būtinuoju reikalingumu, kai tarptautinis įsipareigojimas, kurį ji pažeidė, yra susijęs su bendrosios tarptautinės teisės imperatyvine, arba *jus cogens*, norma.

Būtinasis reikalingumas pasireiškia kaip paprotinė norma, kodifikuota Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto 25 str., bei kaip sutartinė norma, inkorporuota į tarptautines sutartis. Pastaroji pasižymi siauresniu pobūdžiu bei skirtingu taikymu.

Aplinkybės santykis su jėgos panaudojimo doktrina išlieka prieštaringas. Nesant vieningam požiūriui į Jungtinių Tautų Chartijos 2 str. 4 d. ir *jus cogens* normų turinį bei interpretavimą, būtiną reikalingumą taikymas su jėgos panaudojimu susijusiose situacijose yra kvestionuotinas.

Atsargumo principo taikymas būtiną reikalingumą situacijose yra galimas, tačiau komplikotas. Atsargumo principas priklauso pirminei teisei, o būtinasis reikalingumas – antrinei, be to, jis galėtų prieštarauti itin griežtam ir išimtiniam aplinkybės pobūdžiui.

Tikėtina, kad pagrindinė būtiną reikalingumą vystymosi kryptis bus susijusi su sutartinio pobūdžio norma, tačiau tam tikri paprotinės normos pokyčiai yra taip pat galimi.

SUMMARY

State of necessity, as a circumstance precluding wrongfulness, is an autonomous ground recognized by customary International Law. The circumstance was codified in art. 25 of International Law Commission's Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts in 2001.

State of necessity belongs to the Law of State Responsibility, which is recognised as the secondary law. Therefore, the state of necessity cannot grant the right to break the particular international obligation, it only excuses its temporary non-fulfillment in particular circumstances. The temporary effect is illustrated by the fact that the State must continue fulfilling the obligation in question as soon as the circumstances which caused the invocation of state of necessity disappear.

The circumstance comprises a number of cumulative criteria which must be met in order to make its application successful. Art. 25 of Draft Articles on Responsibility of States for Internationally wrongful Acts provides that state of necessity is only applicable when the State seeks to safeguard its essential interest against a grave and imminent peril, it is the only way to achieve this aim and the State's act does not seriously impair an essential interest of the State or States towards which the obligation exists, or of the international community as a whole. In addition, the international obligation in question must not exclude the possibility of invoking necessity, the State cannot contribute to the situation of necessity and the circumstance cannot be employed to excuse the act of the State which is not in conformity with an obligation arising under a peremptory norm of general International Law.

State of necessity appears in two forms: the customary norm, codified in the art. 25 of Draft Articles on Responsibility of States for Internationally wrongful Acts, and the conventional norm, incorporated in numerous international treaties. The latter is of a narrower character and is applied in a different way.

The correlation of state of necessity and the use of force doctrine remains controversial. Due to the absence of unanimous approach to the content and interpretation of art. 2 (4) of the UN Charter and *jus cogens* norms, the application of state of necessity in situations involving use of force is questionable.

The application of precautionary principle in necessity situations is possible, however, it is complicated. Precautionary principle belongs to the primary law, while state of necessity – to the secondary. Moreover, precautionary principle seems to deny extremely narrow and exceptional nature of the circumstance.

It is expected that the conventional norm embodying state of necessity is to face major changes in the future, however, changes related to the customary norm are also possible.